T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAFIZA TEKNİKLERİYLE HÂFIZLIK EĞİTİMİ

YUNUS EMRE BOZAN

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Hayri ŞAHİN
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Abdussamet VARLI
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim GÖRGÜN

KASTAMONU-2026

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Yunus Emre BOZAN

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAFIZA TEKNİKLERİYLE HÂFIZLIK EĞİTİMİ

YUNUS EMRE BOZAN

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHAMMED HAYRİ ŞAHİN

Hâfızlık, Müslümanların kutsal kitabı olan Kur'ân'ı Kerîm'in ilk harfinden son harfine kadar ezberlenmesi faaliyetine denmektedir. Bu eğitim verilirken kadim ve güncel olan ezber yapma teknikleri kullanılmaktadır. Kullanılan tekniklerin her birinde kendine özgü kuralları ve bir disiplini vardır. Aslında hâfızlık eğitiminde kullanılan bu kurallar modern hafıza tekniklerini de içermektedir. Tezin konusu da hâfızlık eğitiminde kullanılan tekniklerin içerisinde mevcut olan hafıza tekniklerini ve kullanılması mümkün olan teknikleri ele almaktadır. Birinci bölümde araştırmanın konusu ve genel çerçevesinden bahsedilmektedir. İkinci bölümde hâfızlık eğitiminin doğumundan günümüze kadar olan tarihi süreci ele alınmıştır. Kur'an'ın nâzil olduğu Hz. Peygamber'in (s.a.s) vahyi ezberlemesi, sahabeye aktarması ve ilerleyen süreçlerde kaydedilen aşamalar yer almaktadır. Üçüncü bölümde günümüzde kullanılan hâfızlık yöntemleri yer almaktadır. Hâfızlık tek bir yöntemle değil, farklı metodolojiler kullanılarak yapılabilmesi mümkün olan bir ilim dalı olarak muhataplarının karşısına çıkmaktadır. Dördüncü bölümde modern hafıza teknikleri anlatılmaktadır. Bahse konu olan tekniklerinin hâfızlık eğitiminde nasıl kullanılabileceği ve mevcutta uygulanan hâfızlık yöntemlerinin modern hafıza teknikleri bağlamında değerlendirmesi yapılacaktır.

ANAHTAR KELİMELER: Beyin, Geleneksel Yöntem, Hafıza, Hafıza Teknikleri, Hâfızlık Eğitimi, Kur'an

Temmuz 2026, 76 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

HIFZ EDUCATION WITH MEMORY TECHNIQUES

YUNUS EMRE BOZAN

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES
SUPERVISOR: ASSIST. PROF. DR. MUHAMMED HAYRİ ŞAHİN

Hifz denotes the practice of memorizing the Holy Quran—the sacred scripture of Muslims—in its absolute entirety, from the very first letter to the last. Throughout this educational pursuit, both classical and contemporary memorization techniques are employed, with each methodology governed by its own distinct set of rules and intrinsic discipline. Fundamentally, the principles utilized in hifz education inherently encompass modern mnemonic techniques. Accordingly, this thesis addresses the memory strategies currently embedded within hifz pedagogy, alongside those that hold potential for future integration. The first chapter delineates the primary research subject and establishes the overarching framework of the study. The second chapter examines the historical trajectory of hifz education, tracing its evolution from its inception to the present day; this section details the Prophet's (pbuh) memorization of the divine revelation, his transmission thereof to the Companions, and the subsequent developmental stages of this tradition over time. The third chapter outlines the hifz methodologies currently in practice, highlighting that hifz presents itself to its practitioners as a scholarly discipline mastered not through a singular approach, but rather through the implementation of diverse methodologies. Finally, the fourth chapter expounds upon modern mnemonic techniques, assessing how these contemporary strategies can be practically applied within hifz education and critically evaluating currently implemented memorization methods through the lens of modern memory techniques.

KEYWORDS: Brain, Hifz Education, Memory, Memory Techniques, Traditional Method, Quran

July 2026, 76 Page

TEŞEKKÜR

Bizleri ve tüm kâinatı yaratan Allah'a (c.c) sonsuz hamd-u senalar, O'nun habibi, sevgili Peygamberimiz Muhammed Mustafa'ya (s.a.s) salât ve selâm olsun. Allah, kutsal kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'i, Cebrail (a.s) aracılığıyla ve farklı şekillerle Resulüne, ondan da biz kullarına göndermiştir. Vahyi ilk ezberleyen ve nihayetinde de ilk hâfız Hz. Peygamber olmuştur. Aynı zamanda ashabı da inen vahiyleri ezberlemiş ve hâfız olmuşlardır. Sahabeden sonra tâbiîn, etbâu't-tabiîn ve onlara tabii olanlar şeklinde nesilden nesile, asırdan asra hâfızlık bir müessese halinde devam ettirilmiştir.

Hz. Peygamber Kur'an hıfzına önem vermiştir. Müslümanların ilâhî kitabı olması hasebiyle hâfızlığa ilk dönemlerden itibaren değer verilmiş, Kur'an hıfzı bireysel ve toplu şekilde sürdürülerek günümüze ulaşmıştır. Günümüzde hâfızlık eğitimi devlet kurumları, vakıflar ve bireysel çalışmalar aracılığıyla devam etmektedir. Bu eğitimde kullanılan yöntemlerin modern hafıza teknikleriyle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu çalışmada, hâfızlık yöntemlerinin modern hafıza teknikleri ile ilişkisi incelenmiş ve eğitim sürecinde kullanılabilecek diğer teknikler ele alınmıştır.

Çalışmamın bütün aşamalarında, tez seçiminden tamamlanmasına kadar benden emeklerini ve bilgi birikimini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Hayri ŞAHİN hocama, dualarını her an kalbimde hissettiğim aileme ve ayrıca her daim yanımda olan kıymetli eşime sonsuz minnetlerimi borç bilirim.

Yunus Emre BOZAN

Kastamonu, 2026

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAYI ... **ii**
TAAHHÜTNAME ... **iii**
ÖZET ... **iv**
ABSTRACT ... **v**
TEŞEKKÜR ... **vi**
İÇİNDEKİLER ... **vii**
ŞEKİLLER VE GÖRSELLER DİZİNİ ... **ix**
TABLOLAR DİZİNİ ... **x**
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ... **xi**
1. GİRİŞ ... **1**
1.1 Araştırmanın Konusu ... 4
1.2 Araştırmanın Amacı ... 5
1.3 Araştırmanın Önemi ... 6
1.4 Araştırmanın Yöntemi ... 7
1.5 Araştırmanın Sınırlılıkları ... 8
2. HÂFIZ KELİMESİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE İSLAMÎ LİTERATÜRDEKİ KULLANIM ALANLARI ... **9**
2.1 Hâfızlık Eğitimi ... 10
2.1.1 Geçmişten Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Hıfzı ... 12
2.1.1.1 Nüzûl döneminde Kur'ân-ı Kerîm hıfzı ... 14
2.1.1.2 Peygamber'in (s.a.s) vefatından Osmanlı'ya kadar olan dönemde Kur'ân-ı Kerîm hıfzı ... 18
2.1.1.3 Osmanlı'da Kur'ân-ı Kerîm hıfzı ... 21
2.1.1.4 Cumhuriyet döneminde Kur'ân-ı Kerîm hıfzı ... 23
2.1.1.5 2010 Yılı ve sonrasında Kur'ân-ı Kerîm hıfzı ... 29
2.2 Türkiye'de Hâfızlık Eğitim Kurumları ... 33
2.2.1 DİB Kur'an Kursları ... 34
2.2.2 İmam-Hatip Ortaokulları ... 36
3. TÜRKİYE'DE HÂFIZLIK YAPMA YÖNTEMLERİ ... **40**
3.1 Geleneksel Yöntem ... 40
3.2 Tekrarla Yapılandırılmış Yöntem ... 41
3.3 Bilgisayarla Hâfızlık Yöntemi ... 42
3.4 Bütün Olarak Ezberleme Yöntemi ... 43
3.5 Parçadan Bütüne Ezberleme Yöntemi ... 43
4. HAFIZA TEKNİKLERİ VE HÂFIZLIK İLİŞKİSİ ... **45**
4.1 Hafızanın İşleyişi ve Zihinsel Süreçler ... 46
4.2 Hafıza Teknikleri ... 47
4.2.1 Hâfızlık Eğitiminde Kullanımı Mevcut Olan Hafıza Teknikleri ... 48
4.2.1.1 Aralıklı tekrar metodu ... 48
4.2.1.2 Uyuyarak öğrenme ... 49
4.2.2 Hâfızlık Eğitiminde Kullanımı Mümkün Olan Hafıza Teknikleri ... 50
4.2.2.1 İlişkilendirme metodu ... 50
4.2.2.1.1 İlişkilendirme metodunun hâfızlık eğitimindeki yeri ... 50
4.2.2.2 Zincirleme, link, bağlama tekniği ... 52

4.2.2.2.1 Zincirleme tekniğinin hâfızlık eğitiminde uygulanışı 54
4.2.2.3 Hafıza sarayı (Roma odası, yerleştirme, konumlandırma) tekniği .. 56
4.2.2.3.1 Hafıza sarayı metodunun hâfızlık eğitiminde uygulanışı 57
4.2.2.4 Hafıza çivileri metodu 60
4.2.2.4.1 Hafıza çivileri metodunun hâfızlık eğitiminde uygulanışı 61
4.2.2.5 Akrostiş metodu 63
4.2.2.5.1 Akrostiş metodunun hâfızlık eğitiminde kullanımı 64
5. SONUÇ VE ÖNERİLER 65
KAYNAKLAR 68

ŞEKİLLER VE GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 4.1 Mushaf sayfa numarası 4, Bakara suresi 25-29. ayetler 54
Şekil 4.2 Mushaf sayfa numarası 504, Ahkaf suresi 21-28. ayetler..... 57
Şekil 4.3 Nisâ suresi 38. ayet-sayfa 84 62
Şekil 4.4 Kadr suresi-sayfa 598 64

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 4.1 Hafıza çivileri temel hafıza sistemi örnek tablosu 61
Tablo 4.2 Hafıza çivileri, 1-10 arası örnek çiviler 61
Tablo 4.3 Sure isimlerinin hafıza çivisi ile yapıldığı örnek tablo 62

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

a.s	**:** Aleyhisselâm
bkz	**:** Bakınız
c.c	**:** Celle Celâluh
DİB	**:** Diyanet İşleri Başkanlığı
h	**:** hicri
İHL	**:** İmam-Hatip Lisesi
İHO	**:** İmam-Hatip Ortaokulu
KHK	**:** Kanun Hükmünde Kararname
MEB	**:** Millî Eğitim Bakanlığı
m.ö	**:** milattan önce
m.s	**:** milattan sonra
s.a.s	**:** Sallallahu Aleyhi ve Sellem
y.y	**:** yüzyıl

1. GİRİŞ

Allah'ın Cebrail vasıtasıyla peygamberlere gönderdiği vahyin son halkasında, Hz. Muhammed'e indirilmiş olan Kur'ân-ı Kerîm vardır.[1] Kur'an Hz. Peygamber'e Ramazan ayında,[2] Kadir gecesi indirilmeye başlanmış[3] ve 23 senede tedrici olarak tamamlanmış olan İslam dininin kutsal kitabıdır.[4]

Her ne kadar insanoğlu tarafından Kur'an'ın çeşitli tanımları yapılmış olsa da Kur'an, bizzat kendisini çeşitli yönleriyle açık bir şekilde tanımlamıştır. Bu bağlamda Kur'an kendisinde asla şüphe olmayan bir kitap,[5] insanların hayatlarını aydınlatan bir nur,[6] onları dalaletten alıkoyup hidayet yolunu gösteren rehberdir.[7] O, insanları inkâr ve cehalet karanlıklarından kurtarıp iman ve ilim aydınlığına çıkaran kitaptır.[8] Kur'an müminler için şifa ve rahmettir.[9] Allah Teâlâ "Kesin olarak bilesiniz ki bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz."[10] buyurarak Kur'an'ı kıyamete kadar bizzat kendisi koruyacağını açıkça bildirmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm Mushaf düzeni esas alınarak bakıldığında 604 sayfadan oluşan bir kitaptır.[11] İçeriğinde 6236 âyet[12] ve yaklaşık 80 bin kelime bulunmaktadır.[13] Aynı zamanda Kur'an 30 cüzden ve hizblerden oluşmaktadır. Âyet, Kur'an'daki her bir cümleyi ifade etmek için kullanılır. Cüz kavramı sözlükte "bir şeyin payı (nasibi) ve

[1] İbn İshak, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ed. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 1/173.
[2] Bakara 2/185.
[3] Kadr 97/1.
[4] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî*, ed. Muhammed Ebû l-Fazl İbrâhim (Kahire: Dârü'l-Maârif, 1967), 3/215.
[5] Bakara 2/2.
[6] Mâide 5/16.
[7] İbrâhîm 14/1.
[8] Hadîd 57/9.
[9] İsrâ 17/82.
[10] Hicr 15/9.
[11] Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an-ı Kerim Basım ve Yayım Kriterleri Hakkında Yönetmelik, 32001 (02 Kasım 2022), 3.
[12] Ayet sayımı hakkında altı farklı görüş vardır. En yüksek sayı 6236 ile Kûfe ekolüne aitken, onu sırasıyla Şam (6226), Medenî-i Evvel (6217), Medenî-i Ahîr (6214), Mekke (6210) ve en az sayıyla Basra (6204) ekolleri takip eder. Bu farklılıkların Kur'an metnindeki bir değişimden değil, yalnızca hurûf-ı mukattaaların müstakil ayet sayılması ve ayet duraklarındaki (fâsıla) yorum ayrılıklarından kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, *el-Beyân fî Adedi Âyi'l-Kur'ân*, ed. Gânim Kaddûrî el-Hamed (Kuveyt: Merkezu'l-Mahtûtât ve't-Türâs, 1994), 1/79.
[13] Celâleddîn Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, ed. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kitâb, 1974), 2/242.

parçası"[14] anlamına gelmektedir ve Kur'an'ın her 20 sayfalık bölümünü ifade eder. Hizb ise her cüzün dört eşit parçaya bölünmesinden oluşan kısımlara denmektedir. Buna göre bir hizb beş sayfadan oluşur.[15]

İlahî koruma altında bulunan Kur'ân-ı Kerîm, yazılması ve korunması bakımından önceki semavî kitaplardan farklı bir konumda değerlendirilmelidir. Yazı kullanımının yaygın olmadığı bir toplumda nazil olmasına rağmen vahyedildiği şekliyle yazıya geçirilmiş ve bu yönüyle korunması sağlanan tek kutsal kitap olmuştur.[16]

Kur'ân-ı Kerîm'in "Kur'an" olarak adlandırılması onun sözlü şekilde korunmasına, "Kitap" olarak isimlendirilmesi ise yazılı olarak muhafaza edilmesine işaret etmektedir. Bu durum, Kur'an'ın hem ezber yoluyla hem de yazılı metinler aracılığıyla korunmuş olduğuna dikkat çekmektedir.[17] Özellikle hâfızlık geleneğinin ortaya çıkması sözlü olarak muhafaza olduğunun bir tezahürüdür denilebilir. Hâfızlık, Kur'an'ın korunmasına yönelik temel yöntemlerden biri olarak İslam tarihinde yerini almıştır.

Kur'ân-ı Kerim'e ilk muhatap olan ve onu ilk ezberleyen Hz. Peygamber'dir.[18] Vahyin nüzulüyle birlikte Kur'an, Rasûlullah tarafından hem ezberlenmiş hem de ibadetlerde ve günlük hayatta okunmuştur. Hz. Peygamber, Allah'ın emrettiği şekilde[19] Kur'an'ı yavaş yavaş, acele etmeden okumuş; ashabına da okutarak öğretmiştir. Bu süreçte Kur'an yalnızca bireysel bir ibadet metni olarak değil, aynı zamanda topluma aktarılan, öğretilen ve yaşanan bir kitap olarak ele alınmıştır. Bu yönüyle Resûl-i Ekrem, Kur'an'la ilgili her konuda Müslümanlar için yegâne rehber olmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'e ilk muhatap olan ve vahyin nüzul sürecini bizzat yaşayan Allah Rasûlü, Kur'an'ın öğrenilmesi ve aktarılması hususunda Müslümanlar için referans konumunda olmuştur. Peygamberliğinin beşinci yılından itibaren Ramazan aylarında,

---

[14] Ebû'l-Faḍl Muḥammed b. Mukerrem b. ʿAlî Cemâluddîn b. Manẓûr er-Ruveyfiʿî İbn Manẓûr, *Lisânu'l-ʿArab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 1/45.
[15] Mehmet Emin Maşalı, "Mushaf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/245.
[16] Yaşar Kurt, "Kur'ân'ın Korunmasında Hâfızlık Müessesesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/22 (Şubat 2012), 233.
[17] Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, ed. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim (Kahire: Dâr İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957), 1/234.
[18] A'lâ 87/6.
[19] İsrâ 17/106.

o ana kadar nazil olan ayetlerin Cebrail'e okunması şeklinde gerçekleşen uygulama Kur'an tarihinde "arza" olarak adlandırılmıştır.[20] Bu uygulama, vahyin kontrol edilmesi ve muhafazasının sağlanması açısından önemli bir işlev üstlenmiş; Hz. Peygamber'in vefat edeceği yıl iki defa yapılan "arzâ-i âhire"[21] ise vahyin son kez karşılıklı olarak arz edilmesini ifade eden özel bir uygulama olarak kabul edilmiştir. Bu yönüyle arzâ-i âhire, özellikle ilk dönemlerde nazil olan ayetlerin eksik ya da yazıya geçirilememiş olabileceği yönündeki iddialara karşı güçlü bir güvence olarak değerlendirilmiştir.[22]

Sema ve arz yöntemi[23] bu yönüyle Kur'an eğitiminin ilk yöntemidir denilebilir.[24] Aynı zamanda Kur'an ve kıraat öğretiminde bir yöntem olarak zamanla yerleşmiş; özellikle hicrî ilk asırlarda yaygın biçimde uygulanmıştır.[25] Ramazan aylarında yüzyıllardır sürdürülen mukabele geleneği, semâ ve arz uygulamasının ilk dönemlerinden günümüze kadar gelen canlı bir örneğidir.

Kur'an, Cebrail vasıtasıyla tedrîcî olarak Hz. Peygamber'e vahyolmuş, Hz. Peygamber de vahiyleri hayatında tatbik etmiş, ashabına da okumuş ve öğretmiştir.[26] Kendisi kıraati bizzat Cebrail'den öğrenmiş, karşılıklı olarak kıraat etmişlerdir. Vahye ilk muhatap olması hasebiyle ilk hâfız da Hz. Peygamber'dir. Fakat Hz. Peygamber vahyi kesbî olarak değil, vehbî olarak ezberlemiştir.[27] Onun akabinde ashabından birçoğu inen vahyi ezberlemiş, suhuflara, derilere yazılmasının yanında akıllarında da muhafaza etmişlerdir. Hâfızlık müessesi bu şekilde hem akıllara hem kalplere kazınarak günümüze kadar gelmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Kur'an'ın iki kapak arasında toplanmasında da hâfızlar büyük rol oynamışlardır.[28]

[20] Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi* (Ankara: Yeni Şafak, 2003), 2/698.
[21] ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 1/237.
[22] ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 1/238-240.
[23] Semâ, ilmî metinlerin bizzat hocanın kendi ağzından okunması ve talebenin bunu doğrudan işitmesidir; arz ise talebenin kendi elindeki nüshayı veya ezberini hocanın huzurunda sesli olarak okuyup hocanın asıl nüshasıyla karşılaştırarak kontrol ettirmesidir. Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, ed. Muhibbüddîn el-Hatîb - Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1960), 1/149.
[24] Şahin, *Amaç-Araç Dengesi Açısından Hâfız Adayları, Velileri ve Öğreticilerin Hâfızlık Algıları*, 38.
[25] Kozakoğlu, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi*, 14.
[26] Muhsin Demirci, *Kur'an Tarihi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1997), 107.
[27] A'lâ 87/6.
[28] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, ed. Muhammed Züheyr en-Nâsır - Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Beyrut: Dâru Tavkı'n-Necât, 2001), 6/183.

Kur'an'ın hıfzına Hz. Peygamber'in vefatından sonra da önem verilmiş; Kur'an Hz. Ebubekir (a.s) döneminde Mushaf haline getirilmiş,[29] Hz. Osman (a.s) döneminde ise çoğaltılarak farklı beldelere gönderilmiştir.[30] Zamanla kurumsallaşarak çağları aşan hafızlık eğitimi, Kur'an'ın günümüze kadar korunmasında hayati bir rol oynamıştır. Böylece hafızlar, Hicr Suresi'nde beyan edilen ilahi muhafaza vaadinin yeryüzündeki hizmetkarları olmuşlardır.[31]

Nitekim "Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğreteninizdir"[32] hadis-i şerifi bağlamında Kur'an okumasını öğrenmek, öğretmek ve ezberlemek Müslümanlar için hem ibadet kabul edilmiş hem de sorumluluk olarak görülmüştür.[33] Bu köklü gelenek sayesinde Hz. Peygamber'in vefatından günümüze kadar Kur'ân-ı Kerîm üzerinde türlü oyunlar oynanarak tahrif edilmeye ve ahkâmı yok edilmeye çalışılsa da,[34] Allah'ın Hicr suresi dokuzuncu ayetteki vaadi üzere Kur'an hep korunmuş ve tahribata uğratılamamıştır.[35] Kur'an'ın yazılmasının yanı sıra hâfızların zihinlerinde korunmasının bunda etkisi büyüktür.[36]

1.1 Araştırmanın Konusu

Müslümanların ilahi kitabı Kur'ân'ı Kerîm ilk dönemlerinden itibaren son derece hürmet görmüştür. Kur'an'a olan hürmet onu ezberleme faaliyeti de günümüze ulaşmış en güzide miraslardan birisidir.

Hâfızlık eğitimi verilirken başta Osmanlı usulü hâfızlık eğitimi olmak üzere kadim ve güncel yöntemler takip edilmektedir. Bugüne kadar takip edilen yöntemlerle sayısız hâfız yetiştirilmiştir. Mevcut eğitim modellerinde başarı oranı yüksek olmasına rağmen yine de bireyler bu süreçte türlü zorluklarla karşı karşıya gelmektedir. Bu

[29] el-Buhârî, *el-Câmiʿu's-Sahîh*, 6/71.
[30] el-Buhârî, *el-Câmiʿu's-Sahîh*, 6/183.
[31] "Şüphesiz o zikri (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz." 15/9.
[32] el-Buhârî, *el-Câmiʿu's-Sahîh*, 6/192.
[33] Mehmet Akif Koç, "Kur'an Kıraatinde Türklere Özgü Mahalli Okuyuş Sorunu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/2 (2010), 80-81.
[34] Abdurrahman Çetin, *Kur'an'ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar-Oryantalistlerin Görüşleri-* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 329.
[35] Lütfullah Yavuz, "Kur'an'ın Topkapı Nüshasının İmlası ve Hz. Osman'a Nispeti Konusundaki Tereddütlere Cevaplar", *Diyanet İlmi Dergi* 46/2 (2010), 144.
[36] Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1999), 19/123.

zorlukların başında ayet başlangıçları ve sayfa başlangıçlarını hatırlayamamak gelmektedir.

Hâfızlık eğitimi dışında çeşitli ilim dallarında ve günlük yaşantıda hatırlama konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Fakat bu soruna karşı modern hafıza teknikleri aktif olarak kullanılarak söz konusu problem rahatlıkla bertaraf edilebilmektedir. Araştırmanın konusunu da modern hafıza teknikleri kullanılarak hâfızlık eğitiminde yaşanılan hatırlamakta güçlük çekme sorununu gidermek oluşturmaktadır.

Bu çalışma, hâfızlık eğitimi sürecindeki ezber yöntemleri ile modern hafıza teknikleri arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Geleneksel hâfızlık eğitiminde uygulanan hafıza tekniklerinin tespit edilmesi, bunların modern hafıza yöntemleriyle örtüşen yönlerinin ortaya konulması ve eğitimde kullanılabilecek tekniklerin açıklanması araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda hâfızlık eğitiminin tarihsel gelişimi, günümüzdeki uygulamaları ve modern hafıza teknikleri bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

1.2 Araştırmanın Amacı

Hâfızlık eğitiminde kullanılan ezber yöntemlerinin yalnızca geleneksel uygulamalar olmadığı, aynı zamanda çeşitli hafıza tekniklerini bünyesinde barındırdığı görülmektedir. Bu çerçevede, söz konusu yöntemlerin incelenmesi ve modern hafıza teknikleriyle hangi yönlerden örtüştüğünün ortaya konulması ile birlikte, eğitimde kullanılması mümkün hafıza tekniklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Hâfızlık eğitimi sürecinde bireyler türlü zorluklarla karşılaşmaktadır. Modern hafıza tekniklerinin hâfızlık eğitiminde kullanılması sonucunda, bireylerin hâfızlık eğitimi sürecinde yaşadıkları sayfa başlarını hatırlamakta, ayet başlangıçların hatırlamakta güçlük çekme gibi zorlukları ortadan kaldırması hedeflenmiştir.

Hâfızlık yapan bireyler, oluşturdukları hafıza teknikleri sayesinde okudukları yerleri yalnız metin olarak sathî olarak geçmelerinden öte manaları hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlayacaktır. Ayrıca sayfa numarasına göre okuyacağı sayfayı bilmeleri,

sure sıraları, cüzlerin içinde barındırdığı sureler gibi hâfızlığın niteliğini artırıcı katkılar sunmak amaçlanmıştır.

1.3 Araştırmanın Önemi

Hâfızlık eğitimi yüzyıllardır devam eden köklü bir eğitim geleneği olarak bilinmektedir. Ancak bu eğitimde kullanılan ezber yöntemlerinin modern bellek teorileri ve bilişsel hafıza teknikleri açısından ele alındığı çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu nedenle hâfızlık eğitiminde uygulanan geleneksel yöntemlerin modern hafıza teknikleri bağlamında değerlendirilmesinin, alanda duyulan teorik ve pratik boşluğu doldurarak literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca geleneksel hâfızlık yöntemlerinin hafıza teknikleri bakımından çözümlenmesi, bu eğitim sürecinin bilişsel mekanizmalarının daha iyi anlaşılmasına da imkân tanıyacaktır.

Öğrenme psikolojisinde hafıza teknikleri kullanımının somutlaştırma, çağrışım ve anlamlandırma yoluyla süreci daha verimli ve ilgi çekici kıldığı bilinmektedir. Bireyler ilişkilendirme tekniği sayesinde kelimelerin ihtiva ettiği manayı anımsayabilecektir. Zincirleme, hafıza sarayı ve akrostiş tekniğinde oluşturulan ilginç kodlar sayesinde sayfaların ayet bazında düzeni, ayetlerin ardışık sıralarının bilinmesi neticesinde ayet devamlılığı konusunda kendilerini geliştirebileceklerdir. Hafıza çivileri metodunda ise daha çok rakamsal hatırlama ile sayfaların kaçıncı sayfa olduğunu anımsamaları, surelerin sıralarını ve cüzlerin içinde barındırdığı sureleri anımsamaları ile Kur'an'a hakimiyetleri çok daha derin olacaktır.

Bu tekniklerin entegrasyonuyla, hâfızlık eğitimi alan bireylerin ezber dönemindeki güdülenme (motivasyon) seviyelerinin artacağı ve literatürde sıkça değinilen 'tükenmişlik veya sıkılma' hasebiyle eğitimi yarıda bırakma oranlarında azalma yaşanacağı öngörülmektedir. Dolayısıyla çalışma, eğitimde süreklilik ve verimlilik yönüyle de önem arz etmektedir.

Yapılan araştırma, hem geleneksel din eğitimi pratiklerini çağdaş yöntemlerle desteklemesi hem de daha sonra bu alanda yapılacak disiplinler arası çalışmalara yöntemsel açıdan yol gösterici olması yönüyle akademik bir öneme sahiptir.

1.4 Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında hâfızlık eğitimiyle ilgili klasik ve güncel kaynaklar incelenmiştir. Öncelikle hâfızlık eğitiminin tarihsel sürecine dair literatür taraması yapılmış, ardından günümüzde kullanılan hâfızlık yöntemleri ele alınmıştır. Modern hafıza teknikleri incelenmiş ve bu tekniklerle hâfızlık eğitiminde kullanılan yöntemler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Tekniklerin hâfızlık eğitiminde kullanımı açıklanırken önce tekniklerin içeriği anlatılmış, daha sonra Kur'an'dan örnek sayfalar verilerek teknikler uygulanmıştır. Son olarak da Kur'an sayfasına uygulanan teknik mantığı açıklanmıştır.

Araştırmada klasik ve modern kaynaklardan faydalanılmıştır. Hâfızlığın tarihi süreci anlatılırken Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*, Süyutî'nin *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye* ve diğer klasik kaynaklarla beraber Doç. Dr. Hatice Şahin Aynur'un *Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri* adlı doktora tezinden, *Başlangıcından Günümüze Kadar İslam Coğrafyasında Hâfızlık Tedrisatı* isimli makalesinden, Bilal Ünsal'ın *Günümüz Kur'an Kurslarında Hâfızlık Eğitimi ve Problemleri* isimli yüksek lisans tezinden ve diğer yüksek lisans, doktora tezleri ve kanun maddelerinden istifade edilmiştir.

Hâfızlık eğitiminin resmi olarak verildiği yerler ve hâfızlık yapma yöntemleri anlatılırken *MEB Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık İmam Hatip Ortaokulları - Vizyon Belgesi-*, *DİB 2018–2019 Eğitim-Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları*, *MEB Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi Uygulama Usul ve Esasları*, Ömer Özbek'in *Dünyada Hafızlık Yöntem Örnekleri* adlı makalesi, Sümeyye Avcılar'ın *Hafızlık Proje Okullarında Hafızlık Eğitimi Alan Öğrencilerin Psiko-Sosyal Durumları İle Motivasyon Düzeylerinin İncelenmesi* adlı yüksek lisans tezinden, diğer yüksek lisans tezleri ve makalelerden faydalanılmıştır.

Hafıza teknikleri konusu ele alınırken ise Ferit Delen'in *Maksimum Hafıza, Öğrenme Teknikleri ve Süper Hafıza Teknikleri* isimli kitaplarından, Bülent Oktay'ın *Karikatürlerle Hafıza Geliştirme* kitabı, Ziya Baran'ın *İleri Hafıza Teknikleri*, Yavuz

Korkmaz'ın *Hafıza Geliştirme Teknikleri*, Allen William Deckard'ın *Güçlü Hafıza Teknikleri* isimli kitaplarından istifade edilmiştir. Kader Yeniçeri Tuna ve Fulya Topçuoğlu Ünal'ın kaleme aldığı *Hafizada Tutma Tekniği ile İlgili Konuşma Etkinlikleri* adlı makaleden, Numan Çakır'ın *Kurân-ı Kerîm'de Ses Yansımalı Kelimeler* adlı makalesinden ve diğer makale yazılarından faydalanılmıştır.

Ayrıca Allah lafzından sonra kullanılan (c.c) ibaresi; Hz. Peygamber'den sonra kullanılan (s.a.s) ifadesi; melek ve sahabe isimlerinden sonra kullanılan (a.s) ifadesi yalnızca ilk geçtiği yerde kullanılmış, diğer yerlerde isimlere yalın halleriyle yer verilmiştir.

1.5 Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma hâfızlık eğitiminde geçmişten bugüne kadar kullanılmış ve aktif olarak kullanılmakta olan hâfızlık eğitim şekilleri üzerinedir. Fakat nüzûl dönemi ve sonrası İslam'ın ilk dönemlerinde vahyin geldiği coğrafyadaki Kur'an eğitimi faaliyetleri ile beraber Türk İslam tarihi özelinde sınırlı kalmış, farklı İslam coğrafyalarındaki hâfızlık çalışmaları hakkında detaylı bilgi edinilememiştir.

Hafıza tekniklerinin fenni ilimlerde kullanılması özelinde yazılmış makale ve tezler olmasına karşılık Kur'an ve hâfızlık eğitimi üzerinde kullanılmasına dair yazılmış bir yüksek lisans ve doktora tezine ulaşılamadığından bu konu anlatılırken tezlerden faydalanılamamıştır. Ayrıca hafıza teknikleri konusu ele alınırken yerel kaynaklar kullanılmış, yabancı kaynaklara ulaşılamamıştır. Bu sebeple kullanılan hafıza teknikleri yerel kaynaklardan ulaşılabildiği kadarı ile sınırlı kalmıştır.

Araştırmada kullanılan veriler, hâfızlık eğitimi ve hafıza teknikleri hakkında yazılmış olan klasik ve güncel kaynakların incelenmesiyle elde edilen bilgilerle sınırlı tutulmuştur. Bununla birlikte çalışmada herhangi bir saha uygulaması veya deneysel çalışma yapılmamış, değerlendirmeler literatürde yer alan bilgiler üzerinden gerçekleştirilmiştir.

2. HÂFIZ KELİMESİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE İSLAMÎ LİTERATÜRDEKİ KULLANIM ALANLARI

"Ḥâfiẓ", Arapça bir kelime olup حَافِظٌ şeklinde yazılmaktadır ve sözlükte "حَفِظَ" (ḥafiẓa) sülâsi kökünden gelmektedir. Ḥafiẓa kelimesi "korumak, muhafaza etmek, kaybolmasını/bozulmasını engellemek, saklamak, himaye etmek, savunmak" anlamlarına gelmektedir.[37] "Ḥâfiẓ" kelimesi ise "ḥafiẓa" kelimesinin ism-i fâili olup koruyucu, koruyan kimse, muhafaza eden, bekçi, duyduğunu ezberleyen ve nadiren unutan kimse, Kur'an'ı ezberleyen anlamlarına gelmekte olup çoğulu "حُفَّاظٌ" (ḥuffâẓ) dır. [38] Terim olarak Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını ezberleyen kimseye denilmektedir. [39] Tarihi süreç içerisinde Kur'an'ı ezberleyip camilerde mukabele okuyan müezzinlik yapanlar için bir sıfat olarak kullanılmıştır. [40] Kur'an'ın ezberlenmesine yönelik tüm faaliyetlerin genel adı ise Türkçede hâfızlık olarak ifade edilmektedir.[41]

Hadis literatüründe de "ḥâfiẓ" kavramının kullanımı mevcuttur. Fakat kimlere hâfız denilebileceği konusu ihtilaflı bir mevzu olmuştur. Bazı alimlerce sadece belli bir sayının üzerinde hadisi ezbere bilmeyi "ḥâfiẓ" sıfatını kazabilmek için yeterli görülürken bir kısım alimlerin ise senetler, raviler, onların durumları gibi özelliklere vâkıf olmayı şart koştukları görülmektedir. Bununla birlikte daha zor şartları ileri sürenler de olmuştur.[42] Çok sayıda hadisi ezberleyerek hadis naklini ve rivayetini meslek edinen kişiler de "hâfız" olarak nitelendirilmiştir. Hadis ilminin kilit taşı alimlerinden Buhârî'nin (ö. 256/870) üç yüz bin, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) ise yedi yüz bin hadisi ezberlediği ifade edilmektedir.[43]

[37] İbn Manẓûr, *Lisânu'l-ʿArab*, 7/441.
[38] İbn Manẓûr, *Lisânu'l-ʿArab*, 7/441-442.
[39] Nebi Bozkurt, "Hâfız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/74.
[40] Suat Cebeci - Bilal Ünsal, "Hâfızlık Eğitimi ve Sorunları", *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/11 (2006), 27.
[41] Ömer Özbek, "Dünyada Hâfızlık Yöntem Örnekleri", *Bilimname* 29/2 (2015), 184.
[42] Mehmet Yaşar Kandemir, "Hâfız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/78.
[43] Kozakoğlu, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi*, 18.

Hadis literatüründe Kur'an hâfızlığı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler genelde "Fezâilü'l-Kur'ân" başlığı altında bulunmakta ve bu başlık altındaki rivayetler Kur'an'ı okumanın, anlamanın ve yaşamanın önemini konu edinmektedir.[44]

Hâfız kelimesinin, Kur'ân'ı-Kerîm'de on sekiz farklı yerde, sekiz farklı sözlük anlamında kullanımına yer verilmektedir. Korumak, devam eden, gözetmek, koruyucu, muhâfız, zapt eden, gözcü ve gözetleyici olmak üzere toplam 8 farklı anlamda kullanılmıştır.[45] Ayrıca 3 ayette ise Allah'ın sıfatı olarak da yer almaktadır.[46] "Bir de şeytanlardan, Süleyman hakkında dalgıçlık eden ve daha bundan başka işleri yapanları da onun emrine verdik. Hep onları *zapt eden* bizdik."[47] ayetinde hâfız kelimesi "zapt eden" anlamında kullanılmıştır. "Şüphesiz o zikri (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz."[48] ayetinde "koruyucu" anlamında kullanılmıştır. Yine "Yakup onlara, onun hakkında size ancak, daha önce kardeşi hakkında güvendiğim kadar güvenebilirim! Allah en iyi koruyandır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir.' dedi."[49] ayetinde de hâfız kelimesinin "koruyan" anlamında Allah'ın sıfatı olarak yer almaktadır.

2.1 Hâfızlık Eğitimi

Hz. Peygamber'e ilk vahyin Hira mağarasında gelmesi ve Cebrail'in ayetleri öğretmesi hasebiyle ilk hâfızlık öğreticisinin Cebrail, ilk hâfızlık eğitim mekanının ise Hira mağarası olduğu söylenilebilir.[50] Hâfızlık Hz. Peygamber'e gelen ilk vahiyle başlamış olup, Kur'an'ın korunmasına yönelik olarak uygulanan en eski ve en uzun soluklu uygulamadır. Bununla birlikte hâfızlık Kur'an'ın lafzını en küçük bir değişikliğe uğramadan muhafaza etmenin bir yolu olarak görülmekle birlikte, Kur'an'a verilen

[44] Rivayetler için bkz: el-Buhârî, *el-Câmiʿu's-Sahîh*, 2001, 6/181-198.
[45] Bakara 2/238, Nisâ 4/34, En'âm 6/92, Tevbe 9/112, Yûsuf 12/12, Yûsuf 12/63, Yûsuf 12/64, Yûsuf 12/81, Hicr 15/9, Enbiyâ 21/82, Mü'minûn 23/5, Mü'minûn 23/9, Ahzâb 33/35, Ahzâb 33/35, Meâric 70/29, Meâric 70/34, İnfitâr 82/10, Târık 86/4.
[46] Bozkurt, "Hâfız", 15/74.
[47] Enbiyâ 21/82.
[48] Hicr 15/9.
[49] Yûsuf 12/64.
[50] el-Buhârî, *el-Câmiʿu's-Sahîh*, 2001, 1/7; Bilal Ünsal, *Günümüz Kur'ân Kurslarında Hafızlık Eğitimi ve Problemleri (İstanbul Örneği)* (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 10.

değerin, gösterilen hürmetin somut bir göstergesi, onu anlama bağlamında da önemli bir adım olarak görülmüştür.[51]

Hz. Peygamber'in sözleri ve uygulamaları, onun Kur'an'ı öğrenme ve ezberlemeyi önemli bir fazilet olarak gördüğünü göstermektedir. Kur'an'la meşgul olan kimselerin ibadet hayatında ve toplum içindeki bazı görevlerde öne çıkarılması, bu durumun bir göstergesi olarak örnek gösterilebilir.[52] Kur'an'ı ezberleyenlerin manevî bakımdan değerli kabul edilmesi, onların ahirette mükâfatla karşılık göreceklerine dair ifadeler ve bu faziletin ailelerine de yansıyacağına yönelik vurgular, hadislerde dikkat çeken hususlar arasındadır.[53] Bu yönüyle hâfızlık, erken dönemden itibaren Müslümanlar nezdinde kıymet verilen bir amel olmuştur.[54]

İslâm'ın ilk dönemlerinde yazının yeterince yaygın olmaması sebebiyle Kur'an'ı ezberleme işi, onu korumanın önemli bir yolu olarak görülmüştür. Hz. Peygamber'in Kur'an'ı öğrenmeyi teşvik etmesi,[55] hâfızlığın sevap ve feyiz kaynağı bir amel olarak benimsenmesi ve toplumda hâfızlara verilen değer, bu uygulamanın zamanla yaygınlaşıp kurumsallaşmasında etkili olmuştur.[56]

İslâm geleneğinde hâfızlık büyük bir değer taşımakla birlikte, bu değerin Kur'an'ın anlamını bilme ve hükümleriyle amel etme ile tamamlandığı kabul edilmiştir. Kur'an'ı ezberlemenin ulvi bir hareket kabul edilmesiyle beraber anlamının bilinmediği ve hayata geçirilmediği müddetçe hedeflenen amaç yerini bulmamış demektir. Bu sebeple sahabe döneminden itibaren hâfızlık, Kur'an'ın mübarek metnini muhafaza etmeye yönelik bir faaliyet olmasıyla birlikte, eş zamanlı olarak anlama ve yaşama ile bütünleşen bir süreç olarak telakki edilmiştir.[57]

Günümüzde Kur'an'ın tamamını ezberleyen kimseye hâfız olarak isimlendirilmiş olmasıyla birlikte İslâm tarihi sürecinde daha farklı isimlendirmelere rastlanmaktadır.

[51] Cemil Osmanoğlu - Ömer Özbek (ed.), "Hafızlık Eğitimini Yeniden Düşünmek", *Hafızlık Eğitimini Yeniden Düşünmek* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019), 17.
[52] el-Buhârî, *el-Câmiʿu's-Sahîh*, 5/150.
[53] el-Buhârî, *el-Câmiʿu's-Sahîh*, 6/181-196.
[54] Kozakoğlu, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi*, 22.
[55] el-Buhârî, *el-Câmiʿu's-Sahîh*, 6/192.
[56] Cebeci - Ünsal, "Hâfızlık Eğitimi ve Sorunları", 28.
[57] Kozakoğlu, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi*, 26-28.

Sahabe arasında Kur'an'ı ezbere bilenler "Kurraü'l-Ashab" diye isimlendirilmiştir. [58] Cem, kurrâ, hâmil, hameletü'l Kur'ân, hâdimü'l Kur'ân kelimeleri bu isimlendirmelerden bazılarıdır.[59]

Hâfızlık yapmanın belirli bir yaşı olmadığı belirtilir. Bunun sebebi olarak da Hz. Peygamber döneminde vahiy geldiğinde çoğu sahabenin çocukluk hatta ergenlik yaşlarının bile geçtikten sonra Müslüman olmaları, buna rağmen nazil olan ayetleri ezberlemeleri dayanak olarak söylenmektedir.[60] Bununla beraber hâfızlık yapmak için en elverişli yaş aralığının 7-15 yaş olduğu ifade edilmektedir. Bu yaştan sonra dünyevi meşgaleler beyni ve kalbi meşgul etmeye başlar, düşünce dağılır. Bu konu ile alakalı İbn'ül-Cevzi'nin şu sözü nakledilmektedir: "Ezberleme yaşı on beşe kadardır. Daha sonra düşünceler dağılır. Çünkü küçükken öğrenilenler kolay kolay unutulmaz; âdeta ete ve kana karışır."[61]

Hâfızlığın tek amacının Kur'an'ın korunması olduğunu söylemek doğru değildir. Zira ilerleyen dönemlerde yazının yaygınlaşması, Kur'an nüshalarının çoğalması, baskı tekniklerinin gelişmesi ve günümüzde dijital imkânlarla Kur'an metninin yazılı, sesli ve görüntülü olarak muhafaza edilebilmesi, teorik olarak hâfızlığa olan ilginin azalmasını gerektirirdi. Ancak tarihsel süreçte bunun gerçekleşmediği, aksine hâfızlığa verilen önemin devam ettiği ve hâfızlık eğitiminin İslâm kültürünün ayrılmaz bir parçası hâline geldiği görülmektedir.[62]

2.1.1 Geçmişten Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Hıfzı

Kur'an'ın korunması ve aktarılmasında ezber yönteminin öne çıkmasında, Hz. Peygamber'in ümmî olmasının önemli etkisi olmuştur.[63] Vahyin yazı ile muhafaza

[58] Ebü'l-Hüseyn Müslim el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, ed. Züheyr Züheyr, Mehmed Zihni Efendi (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 2012), 2/136; Faruk Kanger - Rahime Kuloğlu, "Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesinin Yönetimsel Açıdan Değerlendirilmesi", *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi* 38/38 (2022), 145.
[59] Kurt, "Kur'ân'ın Korunmasında Hâfızlık Müessesesi", 231-232.
[60] Bi'r-i Maûne (625) faciasında yetmiş hafızın şehit düşmesi ve bu şehitlerden bazılarının yaşlarının otuz beş ile kırk arasında değişmesi, ilk vahiy geldiğinde çocukluk yaşlarını geçtiklerini göstermektedir. el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, 2001, 5/105.
[61] Cemâleddîn Ebü'l-Ferec Abdürrahmân bin Alî İbnü'l-Cevzî - Hasan el-Mesâhî el-Mes'ûdî suveydân, *Saydü'i-Hâtır* (Şam: Dârü'l-Kalem, 2004), 257; Mehmet Faruk Bayraktar, "Hafızlık Eğitiminin Geleneksel Yöntemleri ve Kur'an Kursları", *Kur'an ve Eğitim* (X. Kur'an Sempozyumu, Ankara: Fecr Yayınları, 2008), 121.
[62] Kozakoğlu, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi*, 25.
[63] Hz.Peygamber'in ümmî oluşu âlimler arasında ihtilaflı bir mesele olmuştur. Makalede ümmî kavramı çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Emine Demil, "Ümmi Kavramı ve Hz.Muhammed'in (s.a.s) Ümmiliği", *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 7 (2017), 91-123.

yolundan daha çok ezberleme esasına dayalı olarak muhafaza edilmesi bu durumla yakından ilişkilidir. Nitekim Kur'an'da, ümmi bir topluma gönderilen peygamberin Allah'ın ayetlerini insanlara okuduğu, onları arındırdığı ve kendilerine kitap ile hikmeti öğrettiği ifade edilmektedir.[64] Bu çerçevede bakıldığında, Hz. Peygamber'e gelen vahyin ilk aşamada ezber yoluyla öğretilmesi ve korunması tabiî bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. Cebrail'in Kur'an'ı Hz. Peygamber'e ezber yöntemiyle öğretmesi de onun ümmî olmasının bir sonucudur. [65]

Kur'an'ın muhafazasında ilk vahyin geldiği dönemden itibaren hem ezberleme hem de yazı birlikte kullanılmıştır.[66] Ayetler, hâfızlar tarafından ezberlenerek kalplerde korunurken, aynı zamanda elde bulunan çeşitli malzemeler üzerine yazılarak da kayıt altına alınmıştır. Bu amaçla kemik, tahta, papirüs, deri ve pişirilmiş tuğla gibi farklı araçlardan yararlanıldığı bilinmektedir. Böylece Kur'an hem hafızalarda hem de yazılı metinler aracılığıyla muhafaza edilmiştir.[67] Bu iki yöntemin birlikte kullanılması, Kur'an'ın muhafazasında ikili güvenlik yöntemi oluşturmuştur. Buna göre, ezberde meydana gelebilecek bir unutma durumunda yazılı metinler hatırlatıcı bir işlev görürken, yazılı kayıtlarda ortaya çıkabilecek eksiklikler ise hafızalar yoluyla telafi edilmiştir.[68] Vahyin ikili şekilde muhafaza edilmesi herhangi bir karışıklık ve tahrip durumunda delinmez bir zırh görevi görmüş, Allah'ın Kur'an'ı muhafaza ayeti bu şekilde tecelli etmiştir.[69]

Tarihsel süreç içerisinde ezber faaliyetlerinde en çok başvurulan usul, okuyarak ezberleme olmuştur. Kur'an'ın ezberlenmesindeki gayelerin başında, bireysel kazanımlardan ziyade vahyin muhafazası olmuştur.[70] Hz. Peygamber'in teşvikiyle de

[64] Cuma 62/2.
[65] Ünsal, *Günümüz Kur'ân Kurslarında Hâfızlık Eğitimi ve Problemleri (İstanbul Örneği),* 8.
[66] Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* 1/203.
[67] Abdulhamit Birışık, "Kur'an", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/385.
[68] Ünsal, *Günümüz Kur'ân Kurslarında Hâfızlık Eğitimi ve Problemleri (İstanbul Örneği),* 10.
[69] Hicr 15/9.
[70] Yemâme savaşında hâfızların şehit olması ve Hz. Ömer'in (a.s) Kur'an'ın kaybolması korkusuyla Hz. Ebubekir'den (a.s) mushaf haline getirmesini istemesi; Kur'an ezberinin vahyi koruma maksadı taşıdığına delildir. el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî,* 9/12.

bu uygulama ulvi bir ibadet olarak görülmüş, bu sebeple hâfızlık eğitimi hiç kesintiye uğramaksızın verilmiştir.[71]

Hâfızlık temel olarak Kur'an'ın korunması için yapılmış olsa da en az onun kadar önemli olan bir diğer mesele ise Kur'an'ın okunması ve eğitimidir. Hz. Peygamber ilk Kur'an muallimiydi. Ashabına Kur'an'ı lafız ve manalarıyla öğretiyor ve Kur'an öğretmesi için görevlendirdiği kişileri vahyin geldiği kadarıyla Kur'an'a hâkim olanlar arasından seçiyordu. Kendisi, Kur'an'ın yetkin kişiler tarafından öğretilmesi konusunda ısrarcıydı. Bu sebeple Kur'an eğitiminde yetkin olanlar genelde hâfızlardan oluşmuştur. Hz. Peygamber'in yetki verdiği kişiler onun sağlığında eğitim vermiş ve vefatından sonra da bu mirası sonraki nesillere aktarmıştır. Müslümanlar bu mirasa sımsıkı sarılmış ve günümüze kadar ulaştırmışlardır. Kur'an'ın el yazması olarak istinsah edildiği zamanlarda yapılabilecek hataların önüne geçmek de hıfzın gayelerinden bir tanesidir.[72]

2.1.1.1 Nüzûl döneminde Kur'ân-ı Kerîm hıfzı

Kur'ân-ı Kerîm'in ilk hâfızı şüphe yok ki Hz. Peygamber'dir. O, Kur'an öğrenimine çok önem vermiş ve kendisi de ashabına öğretmiştir. Hz. Peygamber Kur'an'ı gece gündüz ibadetlerle ve her vesile ile yavaş yavaş, tertil üzere Allah'ın ona emrettiği gibi okuyor[73] ve ashabına da aynı şekilde okutup öğretiyordu.[74]

Kur'ân-ı Kerîm'in hiçbir şekilde tahribata uğramadan muhafaza edilmesi gerekmektedir. Çünkü diğer kutsal kitaplar gibi belirli bir topluluğa geçici bir süreliğine indirilmemiş, kıyamete kadar tüm insanlığı kapsayacak bir kitaptır. Bu yüzden Hz. Peygamber Kur'an'ın korunması için çaba göstermiştir.[75]

---

[71] Faruk Kanger - Kuloğlu, "Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinin Yönetimsel Açıdan Değerlendirilmesi", 144.
[72] Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 2/698.
[73] İsrâ 17/106.
[74] Cuma 62/2.
[75] Süleyman bin Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, ed. Ebu Muaz Tarık bin Avzullah bin Muhammed - Ebu'l-Fazl Abdülmuhsin bin İbrahim el-Hüseynî (Kahire: Darü'l-Harameyn, 1995), 2/257; Ahmet Fatih Çaylı, *Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Hafızlık Öğretimi ve Problemleri (Göller Bölgesi Örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 2.

Kur'an'da Hz. Peygamber'in Kur'an'ı ezberlemesi konusunda, bu hıfzın kendiliğinden olacağı; vehbi olduğu ifade edilmiş: "Sana Kur'an'ı okutacağız ve sen onu unutmayacaksın." ayetiyle bu durum izah edilmiştir.[76] Hz. Peygamber'in ayetleri ezberlemek için dilini kıpırdatması, okumaya zorlaması üzerine bu ayet inmiştir ve bu çabasından ötürü uyarılmıştır.[77] Diğer insanlar gibi kesb ederek ezberlemediği için Kur'an'ı ilk hıfzeden kişi Hz. Peygamber olsa da farklı bir kategoride ele alınması gerekir.[78]

Vahiy esnasında Cebrail ile Hz. Peygamber arasındaki diyalog aslında bize hâfızlık eğitiminin ilk nüvelerini vermektedir. Cebrail'in Hz. Peygamber'e ayetleri öğretmesi, Ramazan aylarında karşılıklı olarak o zamana kadar nazil olan ayetleri okuyup dinlemeleri, Kur'an'ın bu yöntemle aktarıldığını göstermektedir. Arz ve semâ yöntemi olarak isimlendirilen aktarma şeklinin ilk dönemden itibaren kullanıldığı anlaşılmaktadır.[79]

Hz. Peygamber her vahiy geldiğinde onları öncelikle erkeklerden bir topluluğa okumakta ve sonrasında kadınlara tebliğ etmekteydi.[80] Ancak bu aşamadan sonra vahiy katiplerini çağırmakta ve ilgili vahyi kendilerine yazdırmaktaydı. Akabinde yazılanın yüksek sesle okunmasını emretmekte ve böylece eksik, ilaveli ya da yanlış yazımlara müdahalede bulunmaktaydı.[81] Kur'an böylece, başından sonuna kadar Hz. Peygamber'in huzurunda hurma dalları, düz yassı taşlar, kürek kemikleri ve yazı yazmaya elverişli araçlar üzerine yazılmıştı.[82]

Ayrıca vahyin başlangıcından itibaren her Ramazan ayında Hz. Peygamber o güne kadar nazil olmuş bulunan tüm ayetleri yüksek sesle okur, sahabe ise yazdıkları nüshaları yanlarında bulundurur, yazdıklarının kontrolünü sağlar eğer yazdıklarının

[76] A'lâ 87/6.
[77] Kıyâmet 75/16-19.
[78] Hatice Şahin Aynur, *Kur'ân Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2024), 26-27.
[79] Şahin, *Amaç-Araç Dengesi Açısından Hâfız Adayları, Velileri ve Öğreticilerin Hâfızlık Algıları*, 38.
[80] Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 2/697-698.
[81] Mustafa Asım Köksal, *İslam Tarihi* (İzmir: Işık Yayınları, 2008), 188.
[82] Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü* (İstanbul: İFAV, 2015), 72.

arasında bir kusur varsa (eksik, fazlalık, hata) bunları düzeltirdi. Ayetlerin tertibi de Hz. Peygamber'in okuyuşuna göre yapılırdı.[83]

Vahiy katipleri Hz. Peygamber'in nazil olan ayetleri yazmakla görevlendirdiği kişilerdi. Böylece inen vahiy yazılıyor, Hz. Peygamber de topluma şifahi olarak tebliğde bulunuyor ve namazlarda okuyarak tekrar tekrar duyulmasını sağlıyordu. Sadece bunlarla sınırlı kalmıyor farklı yerlerde yapılan toplantılarda ayetleri okuyordu. Sahabeler Kur'an okumanın faziletli bir ibadet olması hasebiyle gün içinde Kur'an okumaya da zaman ayırıyorlardı.[84] Hz. Peygamber'den sonra vahiyle ilk muhatap olan sahabeler, ayetleri ezberlemekle beraber; anlamlarını bilerek, amel ve itikatlarını ayetlere göre tanzim etmişlerdir. Bu içselleştirici yaklaşımları sebebiyle ayetler hafızalarında kalıcı yer edinmiştir.[85]

Hâfızlığın ilk dönemlerinde Hz. Peygamber, sahabeye bizzat Kur'an öğretmiş;[86] uzak bölgelerde bulunanlar için de Kur'an okuyup öğretecek kimseler görevlendirmiştir.[87] Bu süreçte hâfızlığını tamamlayan sahabeler olduğu gibi, çeşitli sebeplerle bunu o dönemde tamamlayamayan bazı sahabeler de Hz. Peygamber'in vefatından sonra hâfızlıklarını tamamlamıştır.[88]

Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra Mescid-i Nebevi'yi inşa ettirmek öncelikli işleri arasında yer almıştır. Mescidin yanı başına "gölgelik" anlamına gelen "suffe"[89] denilen odacıklar yaptırmıştır ve bu odacıklarda Hz. Peygamber Kur'an eğitimi vermiştir. Suffe'de sadece ezber faaliyeti değil, aynı zamanda inen ayetlerin tebliğ faaliyeti de yapılıyordu. Ayrıca buradan sadece erkekler değil kadınlar da belirli günlerde istifade edebiliyorlardı.[90] Tarih boyunca Kur'an eğitiminin verildiği değişmez mekanlar camiler ve mescitler olmuştur. Bunun yanı sıra eğitim

[83] Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 2/698.
[84] İlhan Yıldız, "Hz. Peygamber'in Mekke Dönemi Yaygın Eğitim Çalışmaları", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (1998), 323.
[85] Şirin, *Hâfızlık Eğitiminin Bilişsel İşlevlere Etkisi*, 3.
[86] el-Buhârî, *el-Câmiʿu's-Sahîh*, 2001, 6/186.
[87] Abdülmelik bin Hişâm İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ed. Mustafa es-Sakkâ - İbrahim el-Ebyârî (Kahire: Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1955), 1/434.
[88] Ünsal, *Günümüz Kur'ân Kurslarında Hâfızlık Eğitimi ve Problemleri (İstanbul Örneği)*, 12.
[89] Mustafa Baktır, "Suffe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/469.
[90] Kozakoğlu, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi*, 32-33.

faaliyetlerinin çeşitlenmesi ve katılımın çoğalması nedeniyle eğitimler zorunlu olarak mescidin dışına taşmış ve farklı eğitim merkezlerinin açılması gerekli olmuştur.[91]

Yazının yaygınlaşmasıyla Kur'an metninin yazılı olarak korunması sağlanmış ve Mushaf nüshaları artmıştır. Ancak bu durum ezber geleneğinin gerilemesine yol açmamış; aksine hıfz uygulamasının tarih boyunca devam ettiği ve zamanla daha düzenli bir eğitim çerçevesine kavuştuğu görülmüştür. Hâfızlık, erken dönemlerden itibaren Kur'an'ın öğrenilmesi ve aktarılmasında temel yöntemlerden biri olarak varlığını sürdürmüştür.[92]

Zaman ilerledikçe yazının kullanımı daha da yaygın hale gelmiş ve buna bağlı olarak Kur'an nüshalarının sayısı da artış göstermiştir. Fakat durumun böyle olması hâfızlığa verilen önem üzerinde olumsuz bir etkiye sebep olmamış, aksine; hıfz uygulamasının tarih boyunca devam ettiği ve zamanla daha düzenli bir eğitim çerçevesine kavuştuğu görülmüştür. Hâfızlık, erken dönemlerden itibaren Kur'an'ın öğrenilmesi ve aktarılmasında temel yöntemlerden biri olarak varlığını sürdürmüştür.[93]

Genel kabul edilen kanaate bakılacak olunursa inen son vahiy ile Hz. Peygamber'in vefatı arasında dokuz gün var olduğu görülmektedir.[94] Hz. Peygamber'in vefatı ile son vahyin arasındaki sürenin kısa olduğu yönündeki rivayetler göz önünde bulundurulduğunda, O'nun vefat ettiği tarihte hâfız sayısının az olduğu yönündeki rivayetler tutarlı görünmektedir.[95] Ancak Hz. Peygamber vefat ettiğinde, sahabeden her birinin Kur'an'dan en az bir sureyi ezbere bildikleri ifade edilmektedir.[96] Bu açıdan bakıldığında Kur'an sahabe tarafından ezberlenmiştir. Net olmayan durum kaç tanesinin Kur'an'ın tamamını ezberlediğidir.[97]

[91] Chigh Bouamrane, "İslam Tarihinde Eğitim-Öğretim Kurumları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (1988), 281.
[92] Kurt, "Kur'ân'ın Korunmasında Hafızlık Müessesesi", 230.
[93] Salih Aybey, "Hafızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe: Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık -Önemi, Problemleri ve Beklentiler-", *EKEV Akademi Dergisi* 24/82 (2020), 385.
[94] Son inen ayet ile Hz.Peygamber'in vefatı arasında 9 gün ve 81 gün şeklinde görüş farklılığı vardır. Alemüddîn Ali bin Muhammed Sehâvî, *Cemâlü'l-Kurrâ ve Kemâlü'l-İqrâ,* ed. Mervan Atiyye - Muhsin Harabe (Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1997), 52.
[95] Kozakoğlu, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi,* 33.
[96] Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010), 1/287.
[97] Hatice Şahin Aynur (ed.), *Çeşitli Yönleriyle Hâfızlık Eğitimi* (İstanbul: Dem, 2021), 142.

2.1.1.2 Peygamber'in (s.a.s) vefatından Osmanlı'ya kadar olan dönemde Kur'ân-ı Kerîm hıfzı

Hâfız olan sahabenin sayıları hakkında alimler arasında ihtilaf vardır.[98] Ancak yapılan savaşlara bakıldığı zaman sadece Yemâme savaşında yetmiş kadar hâfızın şehit olduğuna göz önüne alındığında ve savaşa katılıp şehit olmayan hâfızların da bulunduğunu varsayıldığında hâfız sayısının yeterince fazla olduğunu söylemek mümkündür. [99]

Kur'an eğitimi Hz. Peygamber'den sonraki Hulefâ-yi Râşidîn döneminde, önceki döneme nazaran daha da artarak planlı bir hale gelmiştir. Çünkü Müslüman sayısının artması, Müslümanların yaşadığı coğrafyanın genişlemesi sonucu hâfızlık eğitiminin daha planlı ve sistematik hale gelmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu nedenle Hz. Ebubekir ve devamındaki halifeler bu konu üzerinde hassasiyetle durmuşlar ve Kur'an eğitimini ihmal etmemişlerdir.[100]

İslam coğrafyasının sınırlarının hızla genişlemesiyle birlikte Kur'an öğretimi, Medine ile sınırlı kalmamış; farklı bölgelerde de düzenli bir eğitim faaliyeti hâline gelmiştir. Bu süreçte, Kur'an'ı ezberleyen ve tilavetiyle otorite kabul edilen sahabeler, yeni merkezlerde öğretici ve denetleyici olarak görevlendirilmiş;[101] onların rehberliğinde çok sayıda hâfız yetiştirilmiştir. Söz konusu eğitim faaliyetleri, Hz. Peygamber'in vefatından sonra da kesintiye uğramamış, dört halife döneminde devam ettirilmiştir. Özellikle Hz. Ömer'in hilafeti sırasında Kur'an öğretimine daha fazla hız ve düzen kazandırıldığı görülmektedir.[102]

---

[98] Muhammed bin Sa'd bin Menî' İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1968), 2/355.

[99] el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 1960, 9/12; Bilal Alpaydın, "Yemâme Savaşı ve Sonucunun Sinoplu Safâyî'nin Şerhü'l-İslâmi'n-Nûrânî Adlı Eserindeki Yansımaları", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 58/1 (2018), 5.

[100] Mehmet Bahaüddin Varol, "Hulefâ-i Râşidîn Dönemi Eğitim ve Öğretim Faaliyetlerine Genel Bir Bakış(1)", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/10 (2000), 486-487.

[101] Hz. Ömer'in Ammâr b. Yâsir'i emir, İbn Mes'ûd'u ise muallim ve beytülmal yetkilisi olarak Kufe'ye resmen atadığını ve kendilerine günlük tahsisat bağladığını anlatmaktadır. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ,* 3/255.

[102] Hz.Ömer'in, Kur'an öğreticilerine beytülmâlden maaş bağlaması, Kur'an eğitimine kurumsal kimlik kazandırmıştır. Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyn Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, ed. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 6/206; Ünsal, *Günümüz Kur'ân Kurslarında Hafızlık Eğitimi ve Problemleri (İstanbul Örneği),* 13.

Emevî ve Abbasi dönemlerinde de Kur'an eğitim-öğretimi hız kesmeden devam etmiştir. Bu dönemlerde camiler eğitim verilen mekanlar olarak kullanılmıştır. Ümeyye Camiinde ders halkalarının çoğunda Kur'an eğitimi verilmekteydi. Öğrenci sayısı zaman zaman 1500 ve daha fazla olabiliyordu.[103] Bu sayı da o dönemde Kur'an öğretiminin toplum nezdinde ne ölçüde kabul gördüğüne işaret etmektedir.

Küçük yaştaki çocukların ibadet ortamında dikkat dağıtıcı olabileceği düşüncesi, onların cami dışındaki mekanlarda eğitilmesini gerekli kılmıştır. Bu anlayış doğrultusunda, çocuklara yönelik Kur'an öğretimi mahalle mektepleri olarak bilinen küttaplarda yürütülmüştür. Küttaplarda hâfızlık eğitimi tekniği ilk olarak Fâtiha suresini ezberletip ardından Nas suresini ezberletip daha sonra Kur'an'ı sondan başa doğru ezberletmekten oluşuyordu.[104]

Kur'an ilimlerine olan rağbet eğitim mekanlarında öğrenci sayısının oldukça fazla olmasına yol açmıştır. Öğrenci sayısının fazla olması sebebiyle öğreticiler farklı metotlar uygulama ihtiyacı duymuşlardır. Bazı öğreticiler birden fazla talebeyi aynı anda dinlemiş, hatta günlük rutin işlerini yaparken diğer yandan talebelerin derslerini dinlemişlerdir. Ortamın bu kadar yoğun olması sebebiyle öğreticiler kendilerine has yöntemler geliştirmiştir. Ezberler ayetlerin beşer veya onar olarak ezberlenmesiyle yapılmış, mevcutta olan kısım sağlamlaştırılmadan bir sonraki derse geçilmemiştir.[105]

Bu dönemde hocaların genelde iki ezber yaptırma yöntemi vardı. Cebrail ile Hz. Peygamber'in yaptığı sema ve arz yöntemiyle hâfızlık yaptırıyorlardı. Sema yöntemine göre öğrenci dersini hocasına dinletiyor, yanlışları varsa hocası düzeltiyordu. Bu yöntem günümüzde Türkiye'de en yaygın yöntemlerden biridir. Diğer yöntemde ise hocanın dersi okuduğu, öğrencilerin ise hoca ile beraber okumaya çalıştıkları belirtilmektedir. Bu yöntemlerin haricinde her hoca kendince geliştirdiği

[103] Ebü'l-Kāsım Alî b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995), 1/328; Mehmet Bahaüddin Varol, "Hulefâ-i Râşidîn Dönemi Eğitim ve Öğretim Faaliyetlerine Genel Bir Bakış (II) (Eğitim-Öğretim Kurumları Ve Metodları)", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/11 (2001), 174.
[104] Küttâb, İslam dünyasında dini temelli ilkokul seviyesindeki eğitim kurumlarına verilen genel addır. Osmanlı döneminde mektep, mekteb-i sıbyân veya ilk mektep gibi isimlerle anılan bu kurumlar; çocuklara okuma-yazma, temel hesap bilgileri ve ağırlıklı olarak Kur'an ezberi eğitimi vererek onları daha ileri seviyedeki medreselere hazırlardı. Jacob Menachem Landau, "Küttap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 3/4.
[105] Bozkurt, "Hâfız", 15/76.

yöntemleri uyguluyor, kimisi günde birkaç sayfa ezberletirken, kimisi de birkaç ayet ezberletiyordu. [106]

Buna karşılık camiler, daha ileri düzeyde Kur'an tahsilinin gerçekleştirildiği merkezlerdi. Kur'an öğretiminin zamanla kurumsal bir yapıya kavuşması, bağımsız eğitim merkezlerinin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda hicrî IV. yüzyıldan itibaren, müstakil öğretim mekânları olarak medreseler kurulmaya başlanmıştır. Daha erken dönemlerde ise bu tür eğitim faaliyetleri, "Dârü'l-Kurrâ" adıyla anılan merkezlerde yürütülmekteydi.[107]

Camiler haricinde Kur'ân-ı Kerîm öğretimi için kurulan ilk müstakil medreseler Dârü'l-Kurrâ'lardır. Dâru'l-Kurrâ medreselerinin birincisi 1009 (h.400) yılında yapılmış, medreseyi kuran hocasına ithafen Rişâiyye Darü'l- Kurrâsı olarak adlandırılmıştır.[108]

Dârü'l-Kurrâ bulunmayan bölgelerde, büyük camilerin çevresinde kıraat ilmine ayrılmış özel alanlar oluşturulmuş, ayrıca medreselerin bünyesinde Kur'an ilimleri ders olarak okutulmuştur. Bununla birlikte esas Kur'an eğitim merkezleri Dârü'l-Kurrâlar olmuştur. Camiler dışında yüksek seviyede Kur'an öğretimi için kurulan ilk müstakil kurumlar ise Dârü'l-Kur'ân adını taşımış, bunların ilk örneği 1001 (h.391) yılında Dımaşk'ta açılan Sâdiriyye Medresesi olmuştur.[109]

Dârü'l-Kurrâ'lara, Selçuklular döneminde "Dârul-Huffâz" ismi verilmiştir.[110] Konya ilinde otuz kadar Dârü'l-Huffâz olması onların ne kadar yaygın olduğunu göstermesi açısından önemlidir.[111] Ayrıca Selçuklular döneminde çok görülmemiş bir hâfızlık eğitim mekânı da vardı. Türbeler Kur'an eğitimi alınabilecek şekilde inşa edilir ve

[106] Faruk Kanger - Kuloğlu, "Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinin Yönetimsel Açıdan Değerlendirilmesi", 9.
[107] Nebi Bozkurt, "Dârülkurrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, ts.), 8/543.
[108] Mustafa Topcu, "Kur'an'ı Muhafaza Kurumları: Mektep, Dârulhuffaz ve Dârulkurralar (Amasya Örneği)", *Amasya İlahiyat Dergisi* 58-91 (2026), 67.
[109] Bozkurt, "Dârülkurrâ", 8/543.
[110] Kasım Kocaman - Hayati Sakallıoğlu, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Dinî Eğitim Kurumu Olarak Osmanlı Darülkurraları", *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi* 6/5 (2021), 1455.
[111] Bozkurt, "Dârülkurrâ", 8/544.

burada hâfızlık eğitimi verilirdi. Türbe sahipleri burada Kur'an eğitimi verilmesine çok önem verirlerdi.[112]

Hz. Peygamber zamanından Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar olan dönemde hâfızlık eğitimi örgün ve yaygın olarak eğitimde yer almış, farklı öğretim kademelerinde değişen müfredat ve seviyelerle uygulanmıştır.[113]

2.1.1.3 Osmanlı'da Kur'ân-ı Kerîm hıfzı

Osmanlı döneminde hâfızlık eğitimi, Darü'l-Kurrâ adı verilen kurumların alt birimlerinde gerçekleştiriliyordu. Bu eğitim yerleri bazı kaynaklarda Dârü'l-Kurrâ[114] olarak geçerken, bazı tarihçiler buraları Dârü'l-Huffâz[115] şeklinde isimlendirmektedir. Bu kurumların gelişmesinde Yıldırım Beyazıt'ın Mısır'dan getirttiği Muhammed el-Cezeri'nin (ö.833/1429) büyük bir emeği vardır.[116] Cezeri'nin Bursa'da açılan ilk Dârü'l-Kurrâ'da verdiği kıraat dersleri, bu okulların ilerlemesinde ve eğitim sisteminin oturmasında çok önemli bir paya sahip olmuştur.[117]

Bu eğitim sistemi sadece bağımsız binalarda değil, aynı zamanda Sıbyan mektepleri ve İbtidailerin içindeki "Huffâz sınıfları" aracılığıyla da yürütülüyordu. Dârü'l-Kurrâ'larda eğitim genellikle birbirini takip eden iki farklı sınıftan oluşmaktaydı. İlk aşama olan "ihtiyat sınıfında" öğrenciler Kur'an okumanın yanında yazı yazma ve zihinden hesap yapma gibi temel dersler alarak hâfızlığa hazırlanırdı. İkinci aşama olan "huffâz sınıfında" ise doğrudan ezbere odaklanılır, bunun yanında tecvid ve güzel yazı (hüsn-i hat) dersleri verilirdi.[118] Çocuğun yeteneğine göre bir ile dört yıl arasında değişen bu süreç bittiğinde bir hâfızlık töreni düzenlenirdi. Hâfız unvanını alan

---

[112] Ahmet Gökdemir, "Osmanlı Kur'ân Eğitim Merkezleri: Dârulkurrâlar ve Sıbyan Mektebleri", *Edebali İslamiyat Dergisi* 1/2 (2017), 46.
[113] Adem Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık* (İstanbul: Dem Yayınları, 2020), 36.
[114] Ziya Kazıcı, "Bir Eğitim Kurumu Olarak Dâru'l Kurra", *Kur'ân Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000), 375.
[115] Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri* (Konya: Konya Ticaret Odası Kültür ve Eğitim Yayınları, 1998), 127.
[116] İbnü'l-Cezerî kıraat ve hadis ilimlerinde İslam tarihinin otorite isimlerinden biridir. Özellikle on imamın kıraatini (aşere) sistemleştirerek bu ilmin bütünlüğünü koruyup günümüze ulaşmasını sağlamış; günümüzdeki çoğu kıraat sislsilesinin ana kesişme noktası olmuştur. Tecvit ve kıraat alanında temel başvuru kaynakları olan en-Neşr ve Muḳaddimetü'l-Cezeriyye gibi 100'e yakın eserin müellifidir. Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999),551-557.
[117] Kazıcı, "Bir Eğitim Kurumu Olarak Dâru'l Kurra", 38.
[118] Yasemin Tunç, *Kur'an Hafızlığı ve Müüslümanın Dinî Hayatındaki Önemi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 35.

öğrenciler, isterlerse kıraat ilmini daha derinden öğrenmek için üst seviyedeki Dârü'l-Kurrâlara devam edebiliyorlardı.[119] Hâfızlığını tamamlayan talebeler isterlerse bu kurumlarda ihtisas derslerine devam edebilirler ve aşere-takrib-tayyibe dersleri alırlardı.[120]

Osmanlı dönemi hâfızlık eğitimi hakkında diğer bir bilgiye göre ise hâfızlık, mektebe yeni başlayan çocukların okuma seviyesine göre kararlaştırılırdı. Henüz yazı yazmayı tam öğrenmeden, Kur'an okumada belli bir seviyeye gelen çocuklar hoca ve ailenin onayıyla hıfza yönlendirilirdi. Öğrenciye her gün miktar artırılarak yarım sayfadan üç sayfaya kadar ezber dersi verilirdi. Derslerin hocaya arz edilmesi işlemi için zihnin en berrak ve alımlamaya en müsait olduğu sabahın erken saatleri tercih edilirdi.[121] Eğitim süreci talebenin zihin kapasitesine bağlı olarak dört yıla kadar uzayabilen bu zorlu maraton, toplumda büyük bir itibar vesilesi olan görkemli "hâfızlık törenleri" ile taçlandırılırdı.[122]

Osmanlı dünyasında bu eğitim sistemine toplum tarafından gösterilen önem, dönemin tarihsel kayıtlarına da açıkça yansımıştır. Dönemin meşhur gezgini Evliya Çelebi (ö.1095/1684?) sadece İstanbul özelinde yaklaşık dokuz bin hâfızın bulunduğunu ve bu sayının üç binini kadınların oluşturduğunu ifade ederek sistemin ne denli geniş bir tabana yayıldığını belgelemiştir.[123] Bu yüksek ihtisas merkezlerinde İbnü'l-Cezerî ve

[119] Hamit Er, *Osmanlı Devletinde Çağdaşlaşma ve Eğitim* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999), 30.
[120] Bozkurt, "Dârülkurrâ", 8/544.
[121] Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, 128.
[122] Çaylı, *Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Hâfızlık Öğretimi ve Problemleri (Göller Bölgesi Örneği))*, 8.
[123] Evliya Çelebi, 17. yüzyılda yaşamış, kırk yılı aşkın süre boyunca Osmanlı topraklarını ve komşu ülkeleri gezerek Türk kültür tarihinin en kapsamlı gezi kitabı olan 10 ciltlik Seyahatnâme'yi kaleme almış dünyaca ünlü bir seyyahtır. Mücteba İlgürel, "Evliya Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995),529-533.

Şâtıbî (ö.790/1388)[124] gibi otorite isimlerin kitapları takip edilir,[125] eğitimin başında ise Şeyhü'l-Kurrâ[126] denilen en yetkin hocalar yer alırdı.[127]

Osmanlı'daki bu eğitim modeline bakıldığında, hâfızlığın bir ezber yapma faaliyeti olmakla beraber, aynı zamanda planlı bir zihin çalıştırma yöntemi olduğu da görülmektedir. Özellikle derslerin sabahın en erken saatlerinde verilmesi ve ezber miktarının öğrencileri zorlamadan kademeli olarak artırılması, bugün bile kabul gören en temel hafıza teknikleridir. Sistemin çocuk yaştan itibaren başlatılması ve üst seviye ihtisas merkezleriyle desteklenmesi, bu işin ne kadar profesyonelce yürütüldüğünü kanıtlamaktadır. Sonuç olarak, asırlar önce uygulanan bu yöntemlerin günümüzün modern öğrenme stratejileriyle örtüşmesi, geçmişteki eğitim anlayışımızın da güçlü olduğunu bize göstermektedir.

2.1.1.4 Cumhuriyet döneminde Kur'ân-ı Kerîm hıfzı

Cumhuriyet'in ilk yıllarında hayata geçirilen eğitim reformları, Kur'an ve hâfızlık öğretimi üzerinde köklü bir değişim (gerileme) sürecini başlatmıştır. Osmanlı'dan tevarüs eden geleneksel eğitim yapılarının dönüştürülmesi hedeflenmiş ve bu anlayış doğrultusunda eğitim alanında radikal düzenlemelere gidilmiştir. Söz konusu dönüşüm hamleleri, din eğitimi başta olmak üzere Kur'an öğretimi ve hâfızlık faaliyetlerinin işleyişini doğrudan etkilemiştir.[128]

Cumhuriyet dönemi öncesinde örgün din öğretiminin en güçlü kalesi olan Dâru'l-Kurrâ'lar, 1924 yılındaki kapanma sürecine kadar oldukça zengin bir müfredata sahipti.[129] Bu dönemde uygulanan öğretim programları, günümüzdeki standartlarla

[124] Şâtıbî, fıkıh usulünde "makāsıdü'ş-şerîa" (dinin amaçları) teorisini sistemleştirerek bu alanda yeni bir çığır açan Endülüslü Mâlikî fakihi ve dil âlimidir. En önemli eserleri, fıkıh usulüne dair el-Muvâfaḳāt ve bid'atlarla mücadeleyi konu alan el-İʿtişâm'dır. Bilimsel tefsir anlayışına ilk sistemli itirazları getiren ve Kur'an'ın Arap dili ve örfü çerçevesinde anlaşılması gerektiğini savunan bir otoritedir. Ali Hakan Çavuşoğlu, "Şâtıbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010),373-375.
[125] Bozkurt, "Dârülkurrâ", 8/544.
[126] Reîsülkurrâ (veya şeyhülkurrâ), kıraat ilminde yetkinlik belgesi (icazet) olan hafız ve okuyucuların başkanıdır. Bu makama, İbnü'l-Cezerî'nin eserlerinde uzman, icazetli ve bölgesindeki en kıdemli kıraat âlimi getirilir. Osmanlı döneminde resmi bir kurul başkanlığı olan bu unvan, günümüzde en kıdemli üstatlar tarafından gayriresmî bir gelenek olarak sürdürülmektedir. Recep Akakuş, "Reîsülkurrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007),545-546.
[127] Akakuş, "Reîsülkurrâ", 34/545.
[128] Vahap Vahapoğlu - Adem Güneş, "1924'ten 1950'ye Din Eğitimini Etkileyen Uunsurlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/60 (2018), 1320.
[129] Süleyman Akyürek, "Kur'an Kursu Öğreticisinin Mesleki Yeterlikleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/18 (2005), 176.

kıyaslandığında çok daha derinlikli ve sistemli bir yapı arz etmekteydi. Kendine has kuvvetli bir geleneği temsil eden bu kurumlar, hâfızlık eğitimini seviyeli ve bir nizam içerisinde yürüten öncü merkezler olarak işlev görmekteydi.[130] Dolayısıyla eski sistemde hâfızlık, akademik bir ciddiyetle yürütülen ve kökleri çok eskilere uzanan bir öğretim geleneğine dayanmaktaydı.

1924 yılında çıkan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bütün okullar tek bir merkeze bağlanmış, böylece hâfızlık eğitiminin verildiği yerler kapanmıştır. 1924 ile 1950 yılları arasındaki bu yeni dönemde, hâfızlık eğitimi okullarda kendine pek yer bulamamış ve oldukça kısıtlanmıştır. Bu yıllarda din eğitimi çalışmaları daha sıkı bir denetim altına alınmıştır. Yapılan bu yeni düzenlemeler, hâfızlık eğitiminin eski rahatlığını bitirmiş ve halk arasında eskisi kadar yaygın yapılmasını zorlaştırmıştır. Özellikle 1938-1950 yılları arasında uygulanan kurallar, hâfızlık eğitiminin düzenini zayıflatmış ve bu eğitimin toplum içinde azalmasına neden olmuştur. Bu yıllarda hâfızlık geleneği, resmî kurumlardan ziyade daha kısıtlı ve yerel imkânlarla sürdürülmeye çalışılmıştır. Eğitimdeki bu kesintiler, derslerin içeriğinin ve kalitesinin de zamanla zayıflamasına yol açmıştır. Sonuç olarak bu dönem, hâfızlık geleneğinin eski gücünü kaybettiği ve oldukça zorlandığı bir geçiş süreci olmuştur.[131]

Dârü'-Kurrâ'ların kapatılmasından sonra, bu eğitim boşluğunu dolduracak benzer bir okulun açılmadığı görülmektedir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile İstanbul Üniversitesi'nde bir İlâhiyat Fakültesi kurulmuş ve bazı medreseler İmam-Hatip Mekteplerine dönüştürülmüştür.[132] Ancak yapılan bu yeni düzenlemelerin içinde hâfızlık eğitimine dair herhangi bir çalışma yer almamıştır.[133] Bu durum, hâfızlık geleneğinin resmi eğitim sistemi içindeki yerini kaybetmesine ve bir belirsizlik dönemine girilmesine neden olmuştur.

Hâfızlık eğitimindeki bu eksiklik zamanla fark edilmiş ve çözüm için bazı milletvekilleri meclise önerge sunmuştur. Bu çabalar sonucunda, az sayıda hâfız

[130] Ahmet Akın, "Osmanlı'da Din Görevlisinin Konumu Üzerine Değerlendirmeler (Bursa Örneği)", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2006), 74-76.
[131] Vahapoğlu - Güneş, "1924'ten 1950'ye Din Eğitimini Etkileyen Uunsurlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme", 1320.
[132] Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi* (İstanbul: Eser Matbaa, 1977), 5/1742.
[133] Kozakoğlu, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi*, 44-45.

yetiştirmek amacıyla özel bir ödenek ayrılmış ve eğitimler birkaç Kur'an kursunda yeniden başlatılmıştır. Fakat bu uygulama uzun süreli olmamış; 1928 yılındaki Harf İnkılabı ile birlikte Arapça okuma-yazmanın yasaklanması, mevcut kursların da kapanmasına yol açmıştır.[134] Böylece hâfızlık eğitimi, değişen toplumsal ve hukuki düzen içinde kurumsal olarak oldukça zor bir sürece girmiştir.

3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan kanunla ülkedeki tüm okullar tek bir çatı altında toplanmış ve en temel Kur'an eğitim merkezleri olan medreseler tamamen kapatılmıştır.[135] Bu süreçte Dâru'l-Kurrâların da kapatılması gündeme gelmiş ancak dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi'nin (ö.1941) büyük çabalarıyla bu kurumlar Kur'an kursuna dönüştürülerek korunmaya çalışılmıştır.[136] Bu tarihten sonra kursların sayısı zaman zaman değişse de, hâfızlık eğitimi hiçbir zaman eski Darü'l-Kurrâ dönemindeki kadar büyük bir ilgi görememiştir.[137] Fakat 1940'lı yılların sonlarına doğru özellikle halkın talebiyle Kur'an kurslarının sayısında belirgin bir yükseliş görülmüştür.[138] Rıfat Börekçi'nin bu kararlı tutumu, hâfızlık geleneğinin tamamen yok olmasını engelleyerek bugüne taşınmasını sağlayan önemli bir adım olmuştur.

Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, bugünkü Kur'an kurslarının Dârü'l-Kurrâların doğrudan bir devamı olmadığıdır. Eski sistemde Dârü'l-Kurrâlar hâfız yetiştiren yerler olmakla beraber, zaten hâfız olan kişilerin ileri seviyede uzmanlık eğitimi aldığı okullardı. Günümüzde ise bu kurslar daha çok temel eğitim ve hâfızlık hazırlığı seviyesinde hizmet vermektedir. Bu temel fark, geçmişteki akademik düzeyin zamanla yerini daha çok temel dini bilgilere ve ezber eğitimine bıraktığını göstermektedir.

Osmanlı Devleti son bulduğunda, hâfız yetiştiren eski medreselerin de faaliyetleri durdurulmuştur. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında hâfız yetiştirecek resmi bir okul bulunmadığı için, bazı cami imamları kendi çabalarıyla bu geleneği yaşatmaya

[134] Kozakoğlu, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi*, 44-45.
[135] Halis Ayhan Kara, *Türkiye'de Din Eğitimi* (İstanbul: Dem, 2014), 53.
[136] Halis Aydın, "Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimine Genel Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41/4 (1999), 250.
[137] Çaylı, *Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Hâfızlık Öğretimi ve Problemleri (Göller Bölgesi Örneği)*, 12.
[138] Cahit Baltacı, "Kur'ân Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik", *Türk Eğitim Sisteminde Kur'ân Kurslarının Yeri*, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi- 30 (İstanbul, 2000), 16.

çalışmışlardır. Türkiye, 1946 yılında çok partili hayata geçtikten sonra din eğitimi alanında yeni adımlar atılmış ve hâfız yetiştiren Kur'an Kursları resmi olarak açılmaya başlanmıştır.[139] Günümüzde bu eğitimler, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı kurslarda düzenli bir şekilde sürdürülmektedir.[140] Diyanet, hâfızlık eğitimini ayrı bir kurum yerine, genel Kur'an kursu faaliyetlerinin bir parçası olarak yürütmektedir.[141]

Kur'an kursları, tarih boyunca hâfızlık ve din ilimlerinin öğretildiği en temel yerler olmuştur. Bu kurumların geçmişi, İslam'ın ilk yıllarına kadar uzanmaktadır. Zaman içerisinde farklı isimler alan bu yapılar; Eyyûbîlerde Dârü'l-Kur'ân, Selçuklularda Dârü'l-Huffâz ve Osmanlı'da Dârü'l-Kurrâ adıyla anılmıştır. 1924 yılından sonra bu yerler okul statüsünden çıkarılıp "kurs" haline getirilmiş olsa da eğitim tarihimizdeki önemlerini korumuşlardır.[142] İsimleri değişse de bu kurumlar, toplumun Kur'an öğrenme ve hâfızlık yapma ihtiyacını karşılayan merkezler olma özelliğini korumuşlardır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kur'an eğitimi veren yerler sıkı bir şekilde denetlenmiş ve sınırlandırılmıştır. 1928'deki Harf İnkılabından sonra Arap harfleriyle eğitim yapılması yasaklanmış, bu durum 1929 yılında mevcut kursların kapanmasına neden olmuştur. 1930 yılında alınan yeni bir kararla, sadece on iki yaşından büyük olanlara ve çok sıkı denetim altında Kur'an öğretilmesine izin verilmiştir. O yıllarda Türkiye genelinde resmi olarak sadece birkaç kursun ve hocanın görev yapabildiği görülmektedir. Bu dönem, hâfızlık geleneğinin resmi olarak yürütülmesinde en büyük zorlukların yaşandığı zaman dilimi olmuştur.[143]

1930'lu yılların başındaki düzenlemelere göre, on iki yaşından küçüklere Kur'an öğretilmesi tamamen yasaklanmıştır. On iki yaşından büyük olanlara ise sadece namaz kılabilecek kadar dua ve sure öğretilmesine onay verilmiştir. 1932 yılına gelindiğinde ülke genelindeki kurs sayısı dokuza çıksa da bu yerlerin asıl amacı hâfız yetiştirmek

[139] Zeki Salih Zengin, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kur'an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi", *Çukurova Üniversitesi Đlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2011), 14.
[140] Cebeci - Ünsal, "Hâfızlık Eğitimi ve Sorunları", 30.
[141] Doğal Afet Bölgelerinde Afetten Kaynaklanan Hukuk Uyuşmazlıkların Çözümüne ve Bazı İşlemlerin Kolaylaştırılmasına İlişkin Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabulü Hakkında Kanun, *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği* 4539 yasama bölümü (03 Mart 2000), 25.
[142] Baltacı, "Kur'ân Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik", 16.
[143] Baltacı, "Kur'ân Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik", 16.

değil, temel din görevlisi ihtiyacını karşılamaktı.[144] Hâfızlık eğitimi konusundaki bu kısıtlı ve sıkıntılı süreç, Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçilene kadar devam etmiştir. Hâfızlık bu dönemde bireylerin kendi imkânlarıyla ayakta tuttuğu bir alan haline gelmiştir.

1950'li yıllara kadar olan süreçte resmî kurumlar yetersiz kalsa da halkın özel gayretleriyle hâfız yetiştirme geleneğinde hiç kopuş olmamıştır. Bu durum, hâfızlık müessesesinin o yıllarda tamamen sona erdiği yönündeki görüşlerin doğru olmadığını kanıtlamaktadır. Devletin resmî kurumlarında hâfızlık eğitimi azalsa bile, insanlar bireysel çabalarıyla çocuklarını hâfız yapmaya devam etmişlerdir. İlginç bir şekilde, bu zorlu yıllarda hâfızlığa olan ilgi sönmemiş, aksine hâfız sayısında artış yaşanmıştır.[145]

Görülen o ki devlet eliyle hâfızlık eğitimini veren kurumların kapatılması, dönüştürülen eğitim mekanlarının da aşırı kısıtlı olması hâfızlık eğitimini bitirmemiştir. Halk hâfızlık eğitimine sımsıkı sarılarak kendi gayretleriyle tüm şartlara rağmen bu müesseseyi ileriye taşımıştır. Halkın bu sahiplenişi, hâfızlık geleneğinin her türlü zorluğa rağmen toplumsal bir miras olarak nasıl korunduğunu göstermektedir.

1950 Yılına gelindiğinde çok partili dönemin başlamasıyla birlikte din eğimi alanında bir rahatlama yaşamıştır. Dolaysıyla Kur'an eğitimi ve hâfızlık alanında da bunun yansımaları olmuştur. 1923-1933 Yılları arasındaki dokuz olan Kur'an Kursu sayısı artış göstermiştir. 1971 Yılında "Kur'an Kursları Yönetmeliği" yürürlüğe girmiş, MEB'e bağlı olan kurslar, bu tarihten sonra MEB ile beraber DİB'e bağlanmıştır. Kur'an Kurslarının sayısı 1970'li yılların sonuna gelindiğinde 1578'e ulaşmıştır.[146] Bunun haricinde devlet idaresi dışında yürütülen hâfızlık çalışmalarına da engel olunmamıştır.[147]

Kur'an kursları, zaman geçtikçe yasal bir düzene oturtulmuştur. 1965 yılında çıkan yeni bir kanun ve sonrasında hazırlanan yönetmelik sayesinde bu kurslar resmi bir

[144] Kozakoğlu, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi*, 45.
[145] Çakır - Horoz, "Hâfızlığı Teşvik Eden Hadisler Üzerine Genel Bir Değerlendirme", 120.
[146] Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 39.
[147] Kozakoğlu, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi*, 45.

kimlik kazanmıştır. Yıllar içinde yapılan çeşitli değişikliklerin ardından, 1990 yılında yayımlanan son yönetmelikle kurslar bugünkü çalışma sistemine kavuşmuştur. Bu yasal gelişimlerin arkasında aslında 1950 yılındaki siyasi değişimin getirdiği rahatlama etkili olmuştur. Bu dönemdeki daha serbest ortam sayesinde ülke genelindeki Kur'an kursu sayısında hızlı bir yükseliş görülmüştür.[148] Böylece hâfızlık eğitimi, devlet denetiminde ve daha sağlam bir hukuki zemin üzerinde yürütülmeye başlanmıştır.

1997 yılından önceki sistemde Türkiye'de zorunlu eğitim beş yıl süren ilkokul kademesiyle sınırlıydı. İlkokulu bitiren çocuklar yaklaşık on bir- on iki yaşlarına geldiklerinde, aileleri isterse okul eğitimine bir süre ara verip hâfızlığa başlayabiliyorlardı. O dönemdeki kurallar, çocuğuna hâfızlık yaptırmak isteyen ailelere bu hakkı tanıyordu. Öğrenciler hâfızlıklarını bitirdikten sonra tekrar okula dönerek eğitimlerine kaldıkları yerden devam edebiliyorlardı. Bu sistem, çocukların hafıza gelişiminin en güçlü olduğu yaşlarda okula ara vererek tamamen Kur'an ezberine odaklanmalarına imkân tanımaktaydı. Ancak 18 Ağustos 1997 tarihinde yürürlüğe giren "Sekiz Yıllık Kesintisiz Eğitim Yasası" ile bu sistem tamamen değişmiştir.[149] Yeni kanunla birlikte ilkokul ve ortaokul birleştirilmiş, sekiz yıl boyunca eğitimin hiç ara verilmeden tamamlanması zorunlu hale getirilmiştir. Bu düzenleme sonucunda öğrencilere ancak sekiz yıllık eğitim bittikten sonra diploma verilmesi kararlaştırılmıştır.[150] Kur'an eğitimi ve hâfızlık açısından bakıldığında yaşanan bu olumsuz gelişmeler, çocukların hâfızlığa başlama yaşını geciktirmiş ve ilerleyen dönemlerde hâfızlık eğitimi ile okul hayatının aynı anda yürütülmesini zorunlu kılan yeni bir döneme kapı açmıştır.

Kur'an kursları, 28 Şubat sürecinde alınan kararların etkisiyle önemli ölçüde öğrenci kaybı yaşamıştır. Bu dönemde Millî Güvenlik Kurulu toplantıları sonrasında din

[148] Güneş, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık*, 39.
[149] Resmi Gazete, İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Millî Eğitim Temel Kanunu, Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu, Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile 24.3.1988 Tarihli Ve 3418 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılması ve Bazı Kâğıt ve İşlemlerden Eğitime Katktı Payı Alınması Hakkında Kanun, 4306 23084 (16 Ağustos 1997).
[150] İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Çıraklık ve Meslek Eğitim Kanunu, Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile 24.3.1988 Tarihli ve 3418 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılması ve Bazı Kağıt ve İşlemlerden Eğitime Katkı Payı Alınması Hakkında Kanun (İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Çıraklık ve Meslek Eğitim Kanunu, Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile 24.3.1988 Tarihli ve 3418 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılması ve Bazı Kağıt ve İşlemlerden Eğitime Katkı Payı Alınması Hakkında Kanun), 4306 (16 Ağustos 1997).

eğitimi alanında olumsuz gelişmeler ortaya çıkmış, söz konusu düzenlemeler Kur'an kurslarını ve dolaylı olarak hâfızlık eğitimini etkilemiştir. Alınan kararlar sonucunda Kur'an kurslarına kayıt yaşı yükseltilmiş, hâfızlık eğitimi almak isteyenler ancak en erken on beş yaşında bu imkâna ulaşabilmiştir.[151] 1999 Yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an Kurslarında eğitim gören kayıtlı öğrenci sayısı yirmi iki bin üç yüz seksen beş iken bu sayı 2001 yılında altı bin yirmi beşe kadar düşüş yaşamıştır. Hatta 2004 yılına baktığımız zaman yedi bin üç yüz kırk Kur'an Kursundan üç bin yüz on dokuzu kapanmıştır.[152] Sayısal verilerdeki görünen tablo 28 Şubat kararlarının Kur'an eğitimine ne denli zarar verdiğini bize açıkça ifade etmektedir.

Hâfızlık eğitimi ortaya çıkışından itibaren kesintiye uğramadan bugünlere ulaşmıştır. Fakat zaman içerisinde seyrinde dalgalanmalar olmuştur. Kimi zaman çok yaygın şekilde hızlanarak devam ederken, kimi zamanlarda ise hızını kaybetmiş, asgari düzeyde kalarak devam etmiştir. Bu ivme kazanımları ve kayıpları toplumlar, bazen de devletler yoluyla doğrudan veya dolaylı olarak yaşanmıştır. Hâfızlık müessesesi karşılaştığı zorluklar karşısında inananlar sayesinde ve Allah'ın nusretiyle yıkılmamış, devamlılığını sürdürmüştür.

2.1.1.5 2010 Yılı ve sonrasında Kur'ân-ı Kerîm hıfzı

Hâfızlık eğitimini belirli bir sisteme oturtan ilk resmi program, 2010 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanmıştır. Bu tarihten önce hâfızlık eğitimi, genel bir standarttan ziyade daha çok yerel imkânlar dahilinde şekillenmiştir.[153]

2010 yılında uygulamaya giren "Hâfızlık Eğitim Programı" ve hemen ardından 2011'de din eğitimindeki yaş sınırının kaldırılması,[154] bu alanda yeni bir dönemi başlatmıştır. Yapılan bu hukuki düzenlemeler sayesinde hâfızlık eğitimi büyük bir hız kazanmıştır. Böylece öğrencilerin, zorunlu okul eğitimlerine devam ederken bir veya iki yıl ara verip Kur'an öğrenme ve hâfızlık yapmalarına imkân tanınmış, bu sürecin

[151] Kozakoğlu, *Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi*, 47; Aydın Hasan, "Kur'an Kurslarında Yaş Sınırı Kalktı", *Milliyet* (18 Eylül 2011), blm. Gündem.
[152] Kozakoğlu, *Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi*, 47.
[153] Öznur Güngör, *Klasik ve Modern Sistemde Hafızlık Yapan Bireylerde Öznel İyi Oluş Ve Sosyal Kaygı İlişkisi Üzerine Bir Çalışma* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 54.
[154] 633 sayılı Kanunun ek 3'üncü maddesi KHK ile kaldırıldı. Resmi Gazete, Ekonomi Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname, KHK/653 28057 (23 Ağustos 2011).

önündeki engeller kaldırılmıştır. Türkiye'de 2012 yılında yürürlüğe giren 6287 sayılı kanunla, sekiz yıllık kesintisiz eğitim modeli sona erdirilmiştir.[155] Bunun yerine, eğitim sistemi ilkokul, ortaokul ve lise şeklinde üç kademeye ayrılan ve "4+4+4" olarak bilinen on iki yıllık zorunlu eğitim modeline geçilmiştir. Bu yapısal değişiklik, hâfızlık eğitimi açısından kritik bir yere sahiptir. Eğitim sisteminin kademelere ayrılmasıyla birlikte, öğrencilerin ortaokul yıllarında eğitimlerine ara vererek veya destekleyici programlarla hâfızlık çalışmalarına yönelmelerinin yolu açılmıştır. Bu durum, hâfızlık eğitiminin okul hayatıyla daha uyumlu bir şekilde yürütülmesine zemin hazırlamıştır.[156]

Günümüzde hâfızlık eğitimi alan öğrenci profili, ilkokul düzeyinden üniversite kademesine kadar oldukça geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Bu doğrultuda, nitelikli hâfız yetiştirme hedefiyle yeni proje ve yöntemler geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamdaki en önemli girişimlerden biri, Diyanet İşleri Başkanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı arasında imzalanan "Okul-Kur'an Kursu İşbirliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi Protokolü" dür. Söz konusu protokole istinaden 2014 yılında Ankara Medine İmam-Hatip Ortaokulunda ilk adımları atılan proje, kısa sürede uygulamaya geçirilmiş ve 2015-2016 eğitim-öğretim yılından itibaren ülke genelinde yaygınlaşmıştır. "Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi" olarak adlandırılan bu model, öğrencilerin okul ortamından ve akranlarından kopmadan hâfızlık yapabilmelerine olanak tanıyan bütünleşik bir yapı sunmaktadır.[157]

Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nin 32/4. maddesi, bu projenin uygulanabilirliğini yasal bir zemine oturtmuştur. Bu madde uyarınca; beş, altı veya yedinci sınıflarda öğrenim gören ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an kurslarında hâfızlık eğitimi alan öğrenciler için bir eğitim-öğretim yılı boyunca okula devam etme zorunluluğu bulunmamaktadır. Söz konusu düzenleme çerçevesinde öğrenci, hâfızlık çalışmalarını kayıtlı olduğu Kur'an

[155] Resmi Gazete, İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değiiklik Yapılmasına Dair Kanun (İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değiiklik Yapılmasına Dair Kanun), 6287 28261 (30 Mart 2012).
[156] *Millî Eğitim Bakanlığı Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi Uygulama Usul ve Esasları* (Ankara: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2018), 47; Ayrıca bkz: Oğuzhan Karadeniz - Melek Ulusoy, "4+4+4 Eğitim Sistemi ile Sosyal Bilgiler Eğitiminde Ortaya Çıkan Kaotik Durumlar Hakkında Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 5/1 (2015), 101.
[157] *Millî Eğitim Bakanlığı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi Uygulama Usul ve Esasları* (Ankara: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2018).

kursunda kesintisiz sürdürebilmektedir. Eğitim yılının sonunda ise öğrenci, devam etmediği sınıf seviyesindeki derslerden ilgili sınavlara girerek başarı sağladığı takdirde bir üst sınıfa geçme hakkını kazanmaktadır.[158]

Öğrencilerin örgün eğitimden kopmadan hâfızlık sürecini sürdürmelerini amaçlayan bu düzenleme, belirli bir süre okula ara verilerek hâfızlık çalışmalarına yoğunlaşılmasına ve ardından ölçme-değerlendirme sınavlarıyla eğitime yeniden dâhil olunmasına imkân tanıyarak iki eğitim süreci arasında denge kurmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2010 yılındaki programında hâfızlık süresi yirmi dört ay olarak öngörülse de bu süre bireysel kapasiteye göre kısalabilmekte; ancak ezberin kalıcılığını sağlamak ve unutma riskini önlemek adına derslerin günlük bir disiplinle takip edilmesi ile sayfa ezberinin aşağıdan yukarıya doğru yapılması eğitimde önem arz etmektedir. [159] Belirtilen yirmi dört aylık süre 2014 yılında yayınlanan programla on beş ay olarak güncellenmiştir.[160]

Camilerde görev yapan din görevlilerinden veya özel hocalardan bireysel imkânlarla hâfızlık eğitimi alan az sayıda öğrenci bulunsa da bu yöntemin sayısal açıdan oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Günümüzde hâfızlık eğitiminin asıl yürütüldüğü merkezler, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde faaliyet gösteren resmi Kur'an kurslarıdır. Bunun yanı sıra çeşitli cemaatlere ait kurslarda da hâfızlık çalışmalarının sürdürüldüğü bilinmektedir; ancak Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olmayan bu kurumların işleyişine ve öğrenci sayılarına dair yeterli ve denetlenebilir düzeyde güvenilir bilgi mevcut değildir.[161]

Hâfızlık eğitimi, Kur'an'ı okumayı öğrendikten sonra belirli bir sistem dahilinde ilk harfinden son harfine kadar ezberlemeye denmektedir. Kur'an'ı ezberlemede farklı yöntemler kullanılmaktadır. Türkiye'de çoğunlukla Osmanlı usulü hâfızlık da denen geleneksel yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntem temelde her cüzün son sayfasından başlayarak ilk sayfasına doğru ilerleyerek ezberleme faaliyetine verilen isimdir.

[158] *Millî Eğitim Bakanlığı Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi Uygulama Usul ve Esasları*, 19.
[159] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Hâfızlık Eğitim Programı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010), 12-16.
[160] Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, *Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık İmam Hatip Ortaokulları - Vizyon Belgesi-*, Rapor (Ankara: MEB, 2016) (MEB), 39.
[161] Ünsal, *Günümüz Kur'ân Kurslarında Hâfızlık Eğitimi ve Problemleri (İstanbul Örneği)*, 18.

Geleneksel yöntemin yanı sıra "tekrarla yapılandırılmış yöntem", "bilgisayarla hâfızlık tekniği" gibi yöntemler de vardır. Dünyada ise Klasik Moritanya Yöntemi, Mısır Kahire Hâfızlık Okulunun Yöntemi gibi yöntemler uygulanmaktadır.[162]

Farklı ülkelerdeki hâfızlık eğitim sistemleri, yöntem ve organizasyon bakımından çeşitli modeller sunmaktadır; bu kapsamda eğitimler hem yaygın hem de örgün olarak iki kolda yürütülmektedir. Gönüllülük esasına dayanan yaygın eğitim modelleri genellikle devlet denetimi dışında şekillenirken[163], Endonezya gibi ülkelerde hâfızlık eğitiminin örgün eğitimle entegre bir şekilde yürütüldüğü ve bu sayede öğrencilerin akademik süreçlerinin kesintiye uğramadığı görülmektedir.[164] Endonezya'daki bu bütünleşik model, Türkiye'de 2014–2015 eğitim-öğretim yılından itibaren hayata geçirilen "Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi" ile kurumsal işleyiş ve eğitim mantığı açısından benzerlikler taşımaktadır.[165]Endonezya'da verilen eğitim sebebiyle ülkede Müslüman olup Kur'an okumayı bilmeyen insan sayısı neredeyse sıfırdır denilebilir.[166]

Dünya genelindeki uygulamalar incelendiğinde Malezya ve Mısır örnekleri, hâfızlık eğitiminde benimsenen yöntemlerin pedagojik ve kültürel önceliklere göre nasıl farklılaştığını açıkça ortaya koymaktadır. Malezya'da yürütülen çalışmalarda ezber faaliyetinin anlam boyutuyla desteklenerek zihni bir kavrayışa odaklanıldığı görülürken;[167] Mısır'da ise geleneksel semai usulüyle dinleyerek öğrenme ve harflerin doğru telaffuzu (mahreç) süreçlerinin ön planda tutulduğu ifade edilebilir.[168] Bu farklılıklar, hâfızlık eğitiminde tek tip bir yaklaşım yerine, her ülkenin kendi eğitim felsefesine ve kültürel birikimine göre şekillenen özgün uygulama modelleri geliştirdiğini göstermektedir.

Avrupa'da hâfızlık geleneğinin kurumsal bir kimlikle sürdürüldüğü ülkelerin başında gelen Makedonya, Balkanlar'daki hâfızlık eğitiminin öncü merkezlerinden biri olarak

[162] Özbek, "Dünyada Hâfızlık Yöntem Örnekleri", 186-193.
[163] Kuloğlu, *Yönetici Görüşlerine Göre İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Projesini Değerlendirilmesi,* 11.
[164] Şahin, "Başlangıcından Günümüze Kadar İslam Coğrafyasında Hâfızlık Tedrisatı", 210-213.
[165] Şirin, *Hâfızlık Eğitiminin Bilişsel İşlevlere Etkisi,* 8.
[166] Şahin Aynur, *Kur'ân Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri,* 130.
[167] Şahin Aynur, *Kur'ân Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri,* 130.
[168] Şahin, "Başlangıcından Günümüze Kadar İslam Coğrafyasında Hâfızlık Tedrisatı", 214-215.

bu alana tahsis edilmiş özel eğitim kurumlarına sahiptir.[169] Afrika ülkelerinde ise kısıtlı imkânlara rağmen yoğun tekrar esasına dayalı geleneksel yöntemlerin öne çıktığı ve bu yolla ezberlenen metinlerin uzun süreli hafızada kalıcılığının hedeflendiği görülmektedir.[170] Bu farklı coğrafyalardaki uygulamalar birlikte değerlendirildiğinde; Türkiye'de geliştirilen örgün eğitimle bütünleşmiş hâfızlık modelinin, hem kurumsal yapısı hem de eğitimde sürekliliği sağlaması bakımından dünyadaki çağdaş örneklerle benzer nitelikler taşıdığı ve modern ihtiyaçlarla örtüştüğü söylenebilir.[171]

İlk vahiyden günümüze kadar hâfızlık eğitimi, yöntem ve kurumsal yapı bakımından çeşitli değişimlere uğramış olsa da bu sürecin temel gayesi ve geleneğe atfedilen değer tarihin her döneminde korunmuştur. Günümüzde yürütülen akademik çalışmalar ve hayata geçirilen yenilikçi projeler, hâfızlık eğitimine duyulan toplumsal ilginin canlılığını sürdürdüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye özelinde ise hâfızlık eğitimi bugün, Diyanet İşleri Başkanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde, yasal ve kurumsal bir çerçeve içerisinde sistematik olarak sürdürülmeye devam etmektedir.

2.2 Türkiye'de Hâfızlık Eğitim Kurumları

Hâfızlık eğitimi günümüzde birkaç yoldan devam ettirilmektedir;

1- Bizzat DİB tarafından resmi Kur'an Kurslarında yürütülen hâfızlık eğitimi;

2- Dini gruplar tarafından yürütülen ancak DİB tarafından akredite edilen ve bazı konularda yardımlaşılan kurslarda yürütülen hâfızlık eğitimi;

3- Hiçbir şekilde DİB'e bağlı olmadan, niteliği, sayısı ve eğitim metodu tam olarak bilinemeyen kayıt dışı eğitim sistemiyle daha çok dini gruplar eliyle nadiren de olsa ormanlık bölgelerdeki eskiden kalma kurumlarda yapılan hâfızlık;

4- DİB'e bağlı camilerde hâfızlığın formel sistemi içinde olmadan daha çok gönüllülük esaslı yürütülen hâfızlık eğitimi;

[169] Kuloğlu, *Yönetici Görüşlerine Göre İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Projesini Değerlendirilmesi*, 12.
[170] Özbek, "Dünyada Hâfızlık Yöntem Örnekleri", 191.
[171] Şirin, *Hâfızlık Eğitiminin Bilişsel İşlevlere Etkisi*, 5-6.

5- Son yıllarda bizzat MEB tarafından hâfızlık proje İHO'lar eliyle okullarda DİB ile iş birliği içinde yürütülen hâfızlık kurumları;

6- MEB tarafından proje İHO'ların olmadığı yerlerde hâfızlık sınıfı açmak suretiyle İHO veya İHL'lerde yürütülmeye çalışılan hâfızlık kurumları görünmektedir.

7- DİB'e bağlı Kur'an Kurslarında eğitim alırken aynı anda İHO'larda da normal derslere devam ederek yapılan hâfızlık eğitimi,

8- Resmi olarak ne Kuran Kursu programı içinde ne de MEB'in proje İHO içinde olmayıp yerel DİB görevliler veya İlahiyat hocaları eliyle ders sonrası İHO'larda/İlahiyatlarda yaptırılan hâfızlık eğitimi,

9-Bireysel olarak herhangi bir kuruma bağlı olmaksızın gündelik iş ve eğitimleriyle birlikte kendi kendilerine yaptıkları hâfızlık eğitimi.[172]

Ancak devlet eliyle yalnızca DİB Kur'an Kursları ve İHO'larda hâfızlık eğitimi verilmektedir.

2.2.1 DİB Kur'an Kursları

Hz. Peygamber döneminden itibaren İslam medeniyetinin temel taşlarından biri olan hâfızlık müessesesi, asırlardır süregelen bir gelenek olarak kesintisiz bir biçimde günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüzde bu köklü miras, yaygın din eğitimi faaliyetleri kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından idare edilmekte ve yaşatılmaktadır.[173]

Türkiye'de hâfızlık eğitiminin kurumsal yapısı, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte köklü bir değişim geçirmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle klasik eğitim kurumları olan medreseler ve Dârü'l-Huffâzlar kapatılmış; aynı süreçte

[172] Güngör, *Klasik ve Modern Sistemde Hâfızlık Yapan Bireylerde Öznel İyi Oluş Ve Sosyal Kaygı İlişkisi Üzerine Bir Çalışma*, 55-56.
[173] Avcılar, *Hâfızlık Proje Okullarında Hâfızlık Eğitimi Alan Öğrencilerin Psiko-Sosyal Durumları İle Motivasyon Düzeylerinin İncelenmesi*, 134.

Şer‘iyye Vekâleti de lağvedilmiştir.[174] Bu radikal düzenlemeden evvel, medreseler ile sıbyan mektepleri gibi kurumlar dönemsel olarak Evkaf ya da Meşihat makamlarına bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmekteydi.[175] Yapılan reformlar neticesinde din hizmetlerini organize etmek amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur.[176] Bu dönüşümle beraber tarihsel Dârü’l-Kurrâ geleneği ve hâfızlık disiplini, DİB çatısı altında hizmet veren Kur’an kursları aracılığıyla yaygın din eğitimi modeline göre devam ettirilmektedir.[177]

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde yürütülen bu faaliyetler, 2010 yılına gelinceye dek belirli ve sistematik bir çerçeve programından yoksundu. 2010 yılı itibarıyla başlatılan sistemleşme çalışmalarıyla birlikte hâfızlık eğitimi belirli bir programa kavuşturulmuş; bu program zamanla son halini almıştır.[178]

Güncel "Hâfızlık Eğitim Programı", salt ezber odaklı bir yaklaşımdan ziyade çok yönlü bir gelişim modelini esas almaktadır. Müfredat; Kur’ân-ı Kerîm’in usulüne uygun okunması ve temel dinî bilgilerin öğretilmesinin yanı sıra, talebelerin motivasyonunu artıran ve sosyal becerilerini geliştiren rehberlik faaliyetleri ile sosyal etkinlikleri de içermektedir. Bu yönüyle modern Kur’an kursları, yalnızca teknik bilgi aktaran kurumlar olmanın ötesine geçmiştir. İletişim, grup çalışması disiplini, adab-ı muaşeret bilinci ve kültürel faaliyetler aracılığıyla öğrencilerin sosyalleşme süreçlerine doğrudan katkı sunan bir eğitim merkezi kimliği kazanmıştır.[179]

Günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Kur’an kursları, hâfızlık eğitimini hem gündüzlü hem de yatılı modellerle sunmaktadır. Bu süreç, temel

[174] Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti Millî Mücadele döneminde (1920-1924) Ankara’da kurularak Şeyhülislâmlık ve Evkāf-ı Hümâyun Nezâreti’nin görevlerini tek çatı altında birleştiren bakanlıktır. Bu kurum, 3 Mart 1924’te kaldırılarak görevlerini Diyanet İşleri Başkanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne devretmiştir. Ali Akyıldız, “Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/7-8.
[175] Meşîhat-ı İslâmiyye, Osmanlı Devleti’nde ilmiye teşkilatının başında bulunan Şeyhülislâmlık makamını ve bu makamın idari dairesini ifade eden tabirdir. Dinî, hukuki ve siyasî konularda en yüksek fetva otoritesi olan bu kurum, 19. yüzyılda kabine üyesi bir nezaret yapısına bürünmüştür. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte önce Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti’ne dönüştürülmüş, 1924 yılında ise kaldırılarak yerini Diyanet İşleri Başkanlığı’na bırakmıştır. Mehmet İpşirli, “Şeyhulislâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/91-96.
[176] Kuloğlu, *Yönetici Görüşlerine Göre İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Projesini Değerlendirilmesi*, 17.
[177] Recai Doğan, *Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye’de Din Eğitimi Toplantısı* (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1999), 229.
[178] Şahin Aynur, *Kur’ân Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, 170.
[179] Avcılar, *Hâfızlık Proje Okullarında Hâfızlık Eğitimi Alan Öğrencilerin Psiko-Sosyal Durumları İle Motivasyon Düzeylerinin İncelenmesi*, 35.

olarak "yüzüne okuma" ve doğrudan "hâfızlığa yönelik ezber çalışmaları" şeklinde iki ana kulvarda yapılmaktadır. Mevcut Hâfızlık Eğitim Programı; hazırlık, ezberleme ve pekiştirme aşamalarından oluşan üç aşamalı bir yapıya sahiptir. Eğitim periyodu boyunca akademik takip ve ara değerlendirmelerden geçen öğrenciler, tüm aşamaları başarıyla geçtikten sonra merkezi hâfızlık tespit sınavına girerek resmi yeterliliklerini belgelendirme imkânı bulmaktadır.[180]

Hâfızlık süreci ile örgün eğitim arasındaki dengeyi korumak adına mevzuat, imam-hatip ortaokulu öğrencilerine yönelik esneklik tanımaktadır. Hâfızlık eğitimine başladığını resmi olarak belgeleyen öğrenciler, ilgili yönetmelik hükümleri uyarınca bir eğitim-öğretim yılı boyunca okul devam zorunluluğundan muaf tutulabilmektedir. Bu sürecin sonunda öğrenciler, ilgili okul komisyonu tarafından düzenlenen seviye tespit sınavında başarı gösterdikleri takdirde, akademik kayıp yaşamadan eğitimlerine bir üst kademeden devam etme hakkını elde etmektedir.[181] Hâfızlığını tamamlayan talebeler yılda beş kez yapılan hâfızlık tespit sınavına katılarak başarılı olmaları halinde belgelerini alabilmektedirler.[182]

2.2.2 İmam-Hatip Ortaokulları

Hâfızlık eğitimi Cumhuriyet döneminde uzun yıllar okul sisteminin dışında tutularak devam ettirilmişken, 2014-2015 eğitim-öğretim yılına gelindiğinde yeniden değerlendirilmeye alınmıştır. Bu çerçevede, hâfızlık eğitimini örgün eğitimle eş zamanlı olarak yapabilmeyi amaçlayan Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi geliştirilmiştir. Belirli imam-hatip okullarında devam ettirilen bu proje, Millî Eğitim Bakanlığı ile Diyanet işleri başkanlığı arasında gerçekleşen protokolle faaliyet göstermektedir.[183]

Türkiye'de hâfızlık eğitimi uzun yıllar boyunca ağırlıklı olarak Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde yürütülmüştür. Bu kapsamda hâfızlık faaliyetleri, DİB'e bağlı

[180] Diyanet İşleri Başkanlığı, *2018–2019 Eğitim-Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları* (Ankara: DİB, 2018), 31.
[181] Avcılar, *Hâfızlık Proje Okullarında Hâfızlık Eğitimi Alan Öğrencilerin Psiko-Sosyal Durumları İle Motivasyon Düzeylerinin İncelenmesi*, 36.
[182] Güngör, *Klasik ve Modern Sistemde Hâfızlık Yapan Bireylerde Öznel İyi Oluş Ve Sosyal Kaygı İlişkisi Üzerine Bir Çalışma*, 55.
[183] Avcılar, *Hâfızlık Proje Okullarında Hâfızlık Eğitimi Alan Öğrencilerin Psiko-Sosyal Durumları İle Motivasyon Düzeylerinin İncelenmesi*, 36.

Kur'an kursları aracılığıyla sürdürülmüştür. 2014 yılında uygulamaya konulan "Hâfız İmam Hatip Ortaokulları Projesi" ile birlikte Millî Eğitim Bakanlığı da hâfızlık eğitiminde yer almaya başlamıştır. Böylece söz konusu eğitim faaliyetleri iki kurumun sorumluluğu altında yürütülen bir yapıya dönüşmüştür. Mevcut uygulamada, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Kur'an kurslarında gerçekleştirilen hâfızlık eğitiminin idari işlemleri ilgili müftülükler tarafından yürütülmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Hâfız İmam Hatip Ortaokullarındaki planlama ve idari süreçler ise Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmektedir.[184]

Örgün eğitimle birlikte hâfızlık projesi, İmam-Hatip ortaokullarında öğrenim gören öğrencilerin okul hayatlarıyla uyumlu bir şekilde hâfızlık yapabilmelerini sağlamak amacıyla uygulanmaktadır. Bu kapsamda öğrencilerin yaş ve gelişim özellikleri dikkate alınarak hâfızlık sürecinin okul düzeni ile birlikte yürütülmesi hedeflenmektedir. Aynı zamanda öğrencilerin akademik başarılarının desteklenmesi, bir üst eğitim kademesine hazırlanabilmeleri ve okuldan, aileden ya da sosyal çevrelerinden uzun süre uzak kalmadan hâfızlık eğitimi almalarının sağlanması amaçlanmaktadır. Böylece öğrencilerin örgün eğitim imkânlarından yararlanarak hâfızlıklarını tamamlamaları sağlanmaktır.[185]

Örgün eğitimle birlikte yürütülen hâfızlık uygulamasında süreç belirli aşamalardan oluşmaktadır. Bu uygulamanın gerçekleştirildiği İmam-Hatip ortaokullarında eğitim faaliyetleri gündüzlü ya da yatılı olarak sürdürülebilmektedir. İlkokul 4. sınıfı tamamlayan öğrencilerden hâfızlık yapmak isteyenler, velilerinin yazılı başvurusu ile Haziran–Temmuz aylarında oluşturulan komisyon tarafından değerlendirmeye alınmaktadır. Uygun görülen öğrenciler hâfızlık öncesi hazırlık sürecine dahil edilmekte ve yaz döneminde en az bir ay devam eden program kapsamında yoğunlaştırılmış Kur'an eğitimi verilmektedir. Bu süreçte öğrencilerin mahreç ve tecvit konularında eğitim almaları ve Kur'an'ı hadr usulüyle okuyabilme becerisi kazanmaları amaçlanmaktadır.[186] Daha sonra 5. sınıfa kayıt yaptıran öğrenciler haftada dokuz saat Kur'ân-ı Kerîm dersi almaya devam etmektedir. Hâfızlığa hazırlık

[184] Faruk Kanger - Kuloğlu, "Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinin Yönetimsel Açıdan Değerlendirilmesi", 152.
[185] Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, *Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık İmam Hatip Ortaokulları - Vizyon Belgesi-*, 40.
[186] *Millî Eğitim Bakanlığı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi Uygulama Usul ve Esasları*, 26.

döneminin ilgili eğitim-öğretim yılının en geç mart ayı sonuna kadar tamamlanması planlanmaktadır. Programda zorunlu eğitim kesintiye uğratılmadan hâfızlık çalışması sürdürülebilmekte, bunun yanında öğrencilere hâfızlıklarını tamamlayabilmeleri için bir yıl izin hakkı da tanınabilmektedir. Bu izin için genellikle 6. sınıf dönemi tavsiye edilmekle birlikte 5, 6 veya 7. sınıflardan herhangi birinde de kullanılabilmektedir. Verilen izin süresinin en fazla 15 ay olduğu belirtilmekte ve öğrencilerin hâfızlıklarını bu süre içinde tamamlamaları beklenmektedir.[187] Bunun yanında, 'Örgün ve Yaygın Eğitimi Destekleme ve Yetiştirme Kursları Yönergesi' kapsamında okul bünyesinde açılan kurslar veya müftülükle iş birliğiyle yürütülen 'D Grubu Kur'an Kursu' aracılığıyla öğrencilere ek dersler de sağlanmaktadır.[188]

Hâfızlık eğitimine başlama sürecinin, örgün eğitimle yürütülen hâfızlık programlarında belirli esaslar çerçevesinde düzenlendiği belirtilmektedir. Buna göre, 5. sınıf hazırlık sürecini tamamlayan öğrencilerin, aynı eğitim-öğretim yılı içinde en geç ocak ayı sonuna kadar hâfızlığa başlamalarını öngörülmektedir. Bu süre birinci dönemin son ayından itibaren veya ikinci dönemin başı olarak da ifade edilebilir. İkinci dönem bittiğinde öğrencilerin belirli bir aşama kat etmiş olmaları gerekmektedir.[189] Öğrencilerin, mayıs ayı sonuna kadar her cüzün sonunda en az üç sayfa ezberlemeleri ve on cüz üzerinden yürütülen sistemde sekiz ila dokuz tekrar yapmaları beklenmektedir. Ayrıca hâfızlığa başlayamayan veya süreci sürdüremeyen öğrenciler için, zümre kararı doğrultusunda belirli cüzlerin veya ayet gruplarının ezberlenmesine yönelik düzenlemelerin yapılabildiği bildirilmektedir.[190]

Örgün eğitimle birlikte yapılan hâfızlık programında, öğrencilerin yaptıkları ezberleri muhafaza etmeleri önemli bir yere sahiptir. Beşinci sınıfta hâfızlığa başlayan ve bu süreci aynı yıl veya altıncı sınıfın sonuna kadar tamamlayan öğrencilerin, hâfızlıklarını pekiştirmeleri amacıyla tekrar yapmaları ve bu sayede kalıcı olması gerekmektedir. Yedinci sınıfa geçmiş ve hâfızlık eğitimini tamamlayamamış olan öğrenciler, haftalık ders çizelgesine göre Kur'ân-ı Kerîm derslerine katılarak ezberlerini

[187] Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, *Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık İmam Hatip Ortaokulları - Vizyon Belgesi-*, 39.
[188] *Millî Eğitim Bakanlığı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi Uygulama Usul ve Esasları*, 26.
[189] *Millî Eğitim Bakanlığı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi Uygulama Usul ve Esasları*, 34.
[190] *Millî Eğitim Bakanlığı Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi Uygulama Usul ve Esasları*, 27.

pekiştirmektedirler. Bu uygulama öğrencilerin hâfızlık ile bağının kopmamasına ve sürdürülebilir halde kalmasına olanak sağlamaktadır.[191]

[191] Faruk Kanger - Kuloğlu, "Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinin Yönetimsel Açıdan Değerlendirilmesi", 150.

3. TÜRKİYE'DE HÂFIZLIK YAPMA YÖNTEMLERİ

Tarih boyunca Kur'an'ı ezberlemeye gerek Hz. Peygamber'in teşvikleri sebebiyle, gerek Müslümanların ibadet maksatlı ezberleme istekleri sebebiyle hep ilgi olmuştur. Bu durum zamanla beraberinde Kur'an'ı ezberleyebilmek için farklı tekniklerin oluşmasına sebep olmuştur. Günümüzde en çok kullanılan hâfızlık yöntemleri şu şekildedir:

3.1 Geleneksel Yöntem

Hâfızlık eğitiminin uygulanış biçimi İslam ülkelerinde farklılık göstermektedir. Türkiye'de ise büyük ölçüde Osmanlı döneminden devralınan geleneksel yöntem uygulanmaktadır. Bu yöntem hakkında literatürde bazı değerlendirmeler yer almaktadır. Özellikle ana dili Arapça olmayan öğrenciler açısından parçadan bütüne ilerleyen ezberleme biçiminin süreci kolaylaştırabildiği belirtilmektedir. Bununla birlikte, metnin bütünlüğünün zihinde tam olarak yerleşebilmesi için daha fazla tekrar yapılmasına ihtiyaç duyulabildiği ifade edilmektedir. Bu nedenle hâfızlık sürecinde düzenli tekrarların ve planlı bir çalışma düzeninin gerekli olduğu anlaşılmaktadır.[192]

Türkiye'de yaygın olarak uygulanan geleneksel hâfızlık yönteminde ezber süreci, cüzlerin son sayfalarından başlanarak yürütülmektedir. Bu sistemde tüm cüzlerin son sayfasını ezberleme aşaması tamamlandıktan sonra her aşamada bir önceki sayfa ezbere eklenmekte ve süreç cüzün başlangıcına doğru ilerlemektedir. Uygulamada öğrencinin her gün yeni bir sayfayı ezberlemesi esas alınmakta ve bu şekilde yaklaşık otuz günlük bir sürede tüm cüzlerin son sayfaları tamamlanarak birinci döngü oluşturulmaktadır. Birinci döngüyü tamamlayan öğrenci ezberlediği sayfaların bir önceki sayfalarını ezberlemeye başlar. Ezberlediği bu sayfaları bir önceki döngüde ezberlediği sayfa ile birlikte ders olarak verir. Bir önceki döngüde ezberlediği sayfaya "ham" denilmektedir. Öğrencinin ezberleme kapasitesine bağlı olarak eklenen sayfa sayısının artırılabildiği belirtilmektedir. Her otuz günlük dönem "tur" veya "grup" olarak adlandırılmakta; bu döngüsel yapı sayesinde hem yeni ezberler yapılmakta hem

[192] Kuloğlu, *Yönetici Görüşlerine Göre İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Projesini Değerlendirilmesi*, 17.

de önceki ezberlerin düzenli biçimde tekrar edilmesi sağlanmaktadır.[193] Ezberlerin arzı sırasında ise tecvid kurallarına riayet edilerek hızlı okumayı ifade eden hadr usulünden yararlanılmaktadır.[194]

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan hâfızlık eğitim programında bu yöntem "geleneksel yöntem" olarak tanımlanmış ve yanlış uygulamaların önüne geçilmesi amacıyla belirli ilkelerden bahsedilmiştir. [195]

3.2 Tekrarla Yapılandırılmış Yöntem

Bu yöntemde ezberlenecek sayfa, zihnin işleyişi dikkate alınarak iki bölüme ayrılmaktadır. Her bölüm ayrı ayrı ezberlenir ve ardından yeni parçalar önceki ezberlerle birleştirilerek tekrar edilir; tekrarların en az dört kez yapılması önerilmektedir. Ezber tamamlandıktan sonra öğrenci önce iki arkadaşına, ardından hocasına dinletir.[196] Bu işlem tüm bölümler için uygulanır.[197]

Bu yöntem, hâfızlık süresini kısaltmayı ve ezberi daha hızlı ve kalıcı hâle getirmeyi amaçlamaktadır. Ezber sırasında öğrenciler genellikle üç-dört kişilik gruplar hâlinde çalışır. Her sayfa iki bölüme ayrılır, bölümler ayet ayet ezberlenir ve yeni parçalar önceki ezberlerle birleştirilir. Her bölüm en az dört kez tekrar edilir, ardından grup arkadaşlarına ve hocaya sunulur. Sayfa tamamlandıktan sonra tüm bölümler birleştirilir ve aynı yöntemle tekrar sunulur. Ezberlerin kalıcılığı için tekrarlar önceden belirlenmiş bir takvime göre yürütülür: birinci tekrar 1 saat, ikinci 24 saat, üçüncü 48 saat, dördüncü 7 gün, beşinci 14 gün ve altıncı 30 gün sonra yapılır.[198] Bu sistem hem kısa sürede hâfızlığın tamamlanmasını hem de ezberlerin uzun süreli kalıcılığını

[193] Özbek, "Dünyada Hâfızlık Yöntem Örnekleri", 186.
[194] Hadr usulü, kıraatin sahihliğinden taviz vermeksizin Kur'an'ı hızlı tilavet etmek demektir. bkz. Ebü'l-Ḫayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muḥammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Ḳırâ'âti'l-ʿAşr* (el-Matbaatu't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, ts.), 1/207.
[195] Bkz: Diyanet İşleri Başkanlığı, *Hâfızlık Eğitim Programı,* 14.
[196] Kuloğlu, *Yönetici Görüşlerine Göre İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Projesini Değerlendirilmesi,* 18.
[197] Faruk Kanger - Kuloğlu, "Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinin Yönetimsel Açıdan Değerlendirilmesi", 148.
[198] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Hâfızlık Eğitim Programı,* 19.

sağlamayı hedeflemektedir. Ezberlenen yerler devamla ayda bir tekrar edilirse ömür boyu asla unutulmayacaktır.[199]

3.3 Bilgisayarla Hâfızlık Yöntemi

Bu yaklaşımda öğrenci, ezberini yalnızca işitmekle kalmayıp, eş zamanlı olarak ekrandan da takip etmektedir. Ülkemizde bu yöntemin kullanım oranı henüz çok yüksek değildir. Bu süreçte, hâfızlık yapan öğrencilerin ev ortamında da bilgisayar destekli uygulamalarla çalışmalarını sürdürmeleri imkân dahilindedir.[200]

Alıcıgüzel, bilgisayar üzerinden yapılan eğitimlerin, öğrencinin derse aktif olarak katılımını mümkün kıldığı için hâfızlık çalışmalarında da kullanılabileceğini belirtmiştir.[201] Bu yöntemde öğrenci, ezberini bilgisayar ekranından takip ederken, daha önce kaydedilmiş ses kayıtlarını da dinleyerek çalışmasını destekleyebilmektedir. Bir saha çalışmasında, "bilgisayarla hâfızlık tekniği" olarak adlandırılan bu uygulama ele alınmış ve eğitmenlerden tekniğin gerekliliği ile uygulanabilirliği konusunda görüşleri alınmıştır. Çoğunluk, yöntemin pratikte uygulanabilir olduğunu ifade etmiştir.[202]

Akdemir, bilgisayar destekli programların uygulandığı kurslara katılan çocukların, sadece kurumda değil ev ortamında da bu teknolojik imkânlardan faydalanmalarının gerekli olduğunu belirtmiştir. [203] Bu yaklaşım, öğrencilerin öğrenme sürecini pekiştirmesi ve ezber çalışmalarını desteklemesi açısından önem taşımaktadır.

Kur'an'ı aynı anda hem görmek hem okumak hem dinlemek ezber yapmayı kolaylaştırdığı gibi beyindeki kalıcılığı da artırıcı nitelikte olacaktır. Günümüzde, MEB ve DİB arasında gerçekleştirilen protokol sonucunda hafızlık eğitimine katılan öğrencilerin çoğunluğunu 13 yaş altı çocuklar teşkil etmektedir. Mezkûr yaş seviyesindeki çocukların ise internet temelli teknolojik araçlara ilgili oldukları

[199] Özbek, "Dünyada Hâfızlık Yöntem Örnekleri", 188-189 ayrıca bkz:Diyanet İşleri Başkanlığı, Hâfızlık Eğitim Programı s.19.
[200] Faruk Kanger - Kuloğlu, "Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesinin Yönetimsel Açıdan Değerlendirilmesi", 148.
[201] İzzettin Alıcıgüzel, *Çağdaş Okulda Eğitim ve Öğretim* (İstanbul: Sistem Yayınları, 1999), 240-241.
[202] Çaylı, *Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Hâfızlık Öğretimi ve Problemleri (Göller Bölgesi Örneği)*, 65.
[203] Mustafa Atilla Akdemir, "Kur'an Ezberinde Kalite İhtiyacı ve Donanımlı Hâfızlık", *Usul İslam Araştırmaları* 13/13 (2010), 37.

aşikardır. Gerek teknolojideki gelişmeler ve gerekse bu teknolojinin kullanım seviyesinin özellikle çocuklar nezdinde yaygın olması, gelecekte bu bağıntının daha da etkin hale geleceğine işaret etmektedir. Bu durum, bilgisayar destekli hafızlık eğitiminin, hafızlık eğitim kurumlarında daha da yaygınlaştırılması gereği kanaati oluşturmaktadır.

3.4 Bütün Olarak Ezberleme Yöntemi

Bütün olarak ezberleme yöntemi; Kur'an'ı Bakara suresinden başlayarak sonuna doğru ezberlemek ve sayfayı baştan sonra ezberlemek olarak iki şekilde uygulanmaktadır. Kur'an'ı baştan başlayarak sona doğru ezberleme yönteminin genelde âmâ olan kimseler tarafından kullanıldığı, ayrıca bazı farklar olmakla birlikte bazı farklı İslam ülkelerinde de bu yöntemin kullanıldığı belirtilmektedir. Sayfayı baştan sona ezberleme yönteminde ise aynı sayfayı defalarca kez bütün olarak okuyarak ezber yapılmaktadır. Ancak bu yöntemlerin, Türkiye'deki hafızlık eğitim kurumlarında uygulamaya konulmadığı ve dolayısıyla yaygınlık teşkil etmediği görülmektedir.[204]

3.5 Parçadan Bütüne Ezberleme Yöntemi

Parçadan bütüne ezberleme yöntemi; mekanik ezberleme ve tahlilî ezberleme olmak üzere kendi içinde iki farklı uygulama biçimiyle ele alınmaktadır. Aslında her ikisinin de aynı yöntem olmasına karşın aralarında küçük bir fark olması hasebiyle literatürde tek bir başlık altında değerlendirilmektedir

Mekanik ezberleme yöntemi Türkiye'de en çok tercih edilen yöntemdir. Bu yöntemde sayfa yukarıdan aşağıya doğru ezberlenir. Ezberlenmek istenen sayfa öğrencinin ezber kabiliyetine göre iki, üç parçaya ayrılır veya ayet gruplarına ayrılarak parçalar haline getirilir. Ezberlenen bölüm bir önceki bölümle birleştirilir. Bu şekilde ezber yapmak, hedefler küçük olduğu için daha kolaydır fakat bunun yansıra çabuk unutulma tehlikesini de beraberinde getirir.[205]

[204] Bayraktar, "Hâfızlık Eğitiminin Geleneksel Yöntemleri ve Kur'an Kursları", 122.
[205] Bayraktar, "Hâfızlık Eğitiminin Geleneksel Yöntemleri ve Kur'an Kursları", 122.

Tahlilî ezberleme yönteminde öğrenci ezberleyeceği sayfayı yine bölümlere ayırır. Ancak bu sefer sayfaları baştan sona doğru değil, sondan başa doğru ezberler. Mekanik ezberleme yönteminden ayıran tek fark ezberin sayfanın alt kısmından başlanarak yapılmasıdır. Bu yöntemle hâfızlığını tamamlayan kimsenin hâfızlığının çok kuvvetli olduğu, sayfanın başından değil, neresinden sorulursa sorulsun okuyabildiği savunulmaktadır.[206]

[206] Bayraktar, "Hâfızlık Eğitiminin Geleneksel Yöntemleri ve Kur'an Kursları", 122-123.

4. HAFIZA TEKNİKLERİ VE HÂFIZLIK İLİŞKİSİ

Hâfızlık eğitiminin serüveni, İslam geleneği içerisinde Hz. Peygamber ile Cebrail arasında meydana gelen ilk vahiy ile başlamıştır. Hz. Peygamber'in ashabına ayetleri öğretmesi ile devam etmiş ve günden güne gelişerek uzun bir süreçte oluşmuştur.[207] Hâfızlık, asırlar boyu devam ederek belirli usuller çerçevesinde şekillenmiş köklü bir öğrenme alanıdır. Bu eğitimde temel hedef, Kur'an metninin doğru ve eksiksiz bir şekilde zihinde ve kalplerde muhafaza edilmesidir. Ancak bu süreç yalnızca ezberleme faaliyetinden ibaret görülmemiş, aynı zamanda düzenli tekrar, dikkat, disiplin ve süreklilik gibi unsurlarla desteklenmiştir. Bu yönüyle hâfızlık eğitiminin, ezber kâbiliyetinden ziyade farklı kazanımları da bünyesinde barındırdığı söylenebilir.[208]

Günümüzde kullanımı yaygın olan hâfızlık uygulamalarına bakıldığında, öğrenme sürecinin belirli aşamalar halinde ilerlediği görülmektedir. Öğrencinin dersini hocasına arz etmesi, ezberlenen metnin düzenli aralıklarla tekrar edilmesi, sayfa veya ayetlerin küçük parçalara ayrılarak ezberlenmesi ve önceki ezberlerin sürekli olarak gözden geçirilmesi bu sürecin unsurları arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, ezber faaliyetinin belirli bir zamanda yapılması ve ezberin belirli bir düzen içerisinde sürdürülmesi, hâfızlık eğitiminin sistemli bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.[209]

Günümüzde öğrenme süreçleri üzerine yapılan çalışmalar, bilginin kalıcı hale gelmesinde bazı temel ilkelerin öne çıktığını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, öğrenilen bilginin zihinden geri çağrılması, belirli aralıklarla tekrar edilmesi, küçük parçalara ayrılarak öğrenilmesi ve birden fazla duyu organının sürece dâhil edilmesi gibi yaklaşımlar dikkat çekmektedir. Bu tür yaklaşımların, öğrenmenin kalıcılığı ve sürekliliği açısından etkili olduğu ifade edilmektedir.[210]

Bu bölümde, bahsedilen hâfızlık yöntemleri ile öğrenme sürecine dair genel yaklaşımlar birlikte ele alınacak; söz konusu yöntemlerin modern hafıza teknikleri ile

[207] Demirci, *Kur'an Tarihi*, 107.
[208] Kuloğlu, *Yönetici Görüşlerine Göre İmam Hatip Ortaokullarındaki Hâfızlık Projesini Değerlendirilmesi*, 17.
[209] Şahin Aynur, *Kur'ân Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, 229-231.
[210] Ziya Baran, *İleri Hafıza Teknikleri* (İzmir: Bilgivizyon Yayınları, 2010), 7.

paralel konumda olan yönleri üzerinde durulacaktır. Böylece hâfızlık eğitiminin sahip olduğu yöntemsel yapı daha bütüncül bir şekilde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

4.1 Hafızanın İşleyişi ve Zihinsel Süreçler

Bir iletişim bilimleri uzmanı olan Madelyn Burley, beyin hakkında detaylı bir araştırma yapmıştır ve bunun sonucunda hayranlığını şu cümle ile dile getirmiştir: "Yüce Yaratıcı insan beynini adeta küçük bir evren gibi yaratmıştır."[211] İnsan hafızası o kadar mükemmel bir yaratılışa sahiptir ki insanoğlu bunun farkında bile değildir. Hafızanın kayıt altında tutabileceği bilgiler ve hatırlama kapasitesi sanılanın çok çok üstündedir. [212]

Unutmak daha önce beyne yüklenen bilginin silinip yok olması değil, aslında bilinen kavramların hatırlanamaması durumudur. Çünkü bilginin silinmesi ve yok olması olsaydı "unuttum" dediğimiz bir bilgiyi daha sonra hatırlamak mantıksızlık olurdu. Eğer silindiyse geri gelmezdi. Dolaysıyla daha önce beynin bildiği şeyler kaybolmamakta, ihtiyaç duyulduğunda geri getirilmekte zorlanılmakta ve insanlar tarafından bu "unuttum" diye tabir edilmektedir.[213] Beynin bu durumunu dağınık bir eve benzetmek mümkündür. Eşyaların dağınık olarak bulunduğu bir evde, aslında evin içerisinde bir yerlerde mevcut olan bir gereç, ihtiyaç olduğunda aranıp taransa da bulunma ihtimali düşüktür. Bu olay ihtiyaç duyulan gerecin o evde bulunmadığına delil olmamaktadır. Evdeki nesnelerin yerli yerine konulmadığını göstermektedir. Beyindeki mevcut bilginin ihtiyaç halinde hatırlanamaması da bu misal ile açıklanabilir.

Sistemli bir çalışma ile bir insan bedenini daha sağlıklı veya kaslı hale getirebiliyorsa, beyni de aynı şekilde gerekli çalışmaları yapıldığında standart halinden çok daha üst seviyelere gelmesi mümkündür.[214] İşte bu gerekli çalışmalar hafıza teknikleri ile mümkün olmaktadır. Hafıza teknikleri sayesinde bilgi doğru şekilde öğrenilip, beyinde

[211] Baran, *İleri Hafıza Teknikleri*, 47.
[212] Baran, *İleri Hafıza Teknikleri*, 6.
[213] Bülent Oktay, *Karikatürlerle Hafıza Geliştirme* (İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2010), 12.
[214] Ferit Delen, *Süper Hafıza Teknikleri* (İstanbul: Yediveren, 2015), 18.

doğru yere konumlandırılmakta ve bu sayede, unutulması istenmeyen bilgileri zihinde canlı tutma imkânı olabildiğince artmaktadır.[215]

Unutmanın bir diğer sebebi olarak yaşın ileri olma düzeyi gösterilmektedir. Çoğu insan genç yaşlarda hafızasının iyi olduğunu ama yaşı ilerledikçe hafızasının zayıfladığını ifade etmektedir. Yakın bir tarihe kadar ileriki yaşlardaki hafıza zayıflığının sebebi olarak beyindeki hücrelerin ölmesi gösterilirken son yapılan araştırmalar aksi yönde sonuçlar ortaya koymuştur. İnsan yetmiş yaşına geldiğinde beyinde ölen hücre sayısı toplam hücre sayısının yüzde üçünden daha azını oluşturmaktadır. Bu zihinsel bir düşüşe sebep olsa da önemli olan hücrelerin sayısı değil, hücrelerin aralarındaki bağ olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bağ ise okuma, düşünme ve hafıza egzersizleri ile korunmaktadır.[216] Bunun yanında yaşlanmayı engelleyen en önemli unsurlardan biri de beynin olabildiğince çok çalıştırılması olduğu son yapılan çalışmalarla saptandığı bu sebeple hafızayı diri tutmak için ileriki yaşlardaki kişilere özellikle bulmaca çözmeleri tavsiye edilmektedir.[217]

4.2 Hafıza Teknikleri

Hâfızlık eğitimi geleneksel yöntemler ile yapılan bir eğitimdir. Bu süreçte tekrar, ezberin parçalara ayrılması ve hocayla birebir takip gibi uygulamalar yer almaktadır. Söz konusu geleneksel uygulamaların tamamıyla teknik dışı olduğu söylenemez. Nitekim bazı yöntemlerde, farkında olunmadan çeşitli hafıza tekniklerinin kullanımı mevcuttur. Özellikle tekrarın düzenli periyotlarda yapılması ve metni zihinde canlandırma gibi uygulamalar, modern literatürde yer alan tekniklerle benzerlik göstermektedir.

Günümüzde farklı alanlarda kullanılan modern hafıza tekniklerinin, hâfızlık eğitiminde kullanılması da mümkündür. Dolayısıyla, hâfızlık eğitiminde geleneksel yöntemler ile modern hafıza tekniklerinin birlikte kullanılmasının, hâfızlık eğitimine katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bu çerçevede hafıza teknikleri, hâfızlık eğitiminde

[215] Ferit Delen, *Maksimum Hafıza ve Öğrenme Teknikleri* (İstanbul: Dolce Vita, 2017), 14.
[216] Yavuz Korkmaz, *Hafıza Geliştirme Teknikleri* (Kayseri: Kumran, 2019), 19-20.
[217] Oğuzhan Yavuz - Yelda Yavuz, "Huzurevindeki Yaşlı Bireylere Oynatılan Zekâ Oyununun Yaşlıların Bilişsel Becerilerine, Yalnızlık ve Psikolojik İyi Oluş Düzeylerine Etkisi", *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi* 2/3 (2018), 138.

aktif olarak kullanımı mevcut olan, kullanımı mevcut olmayan fakat kullanılması mümkün olan teknikler adıyla iki başlıkta incelenebilir.

4.2.1 Hâfızlık Eğitiminde Kullanımı Mevcut Olan Hafıza Teknikleri

Ulaşılabilen kaynaklar tarandığında hâfızlık eğitiminde en sık kullanılan hafıza teknikleri aralıklı tekrar ve uyuyarak öğrenme metodu olarak tespit edilmiştir. İlgili literatür incelendiğinde, hıfz sürecindeki öğrencilerin bilgiyi kalıcı belleğe aktarmak ve unutmayı engellemek amacıyla özellikle periyodik tekrarlara ağırlık verdiği görülmektedir.[218] Bunun yanı sıra, zihnin dinlenme evresinde bilgileri pekiştirmesi esasına dayanan uyuyarak öğrenme metodunun da bu eğitim modelinde yaygın bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yapılan bu araştırma, bu iki temel metodun Kur'an-ı Kerim ezberini sağlamlaştırmak için günümüzde de istifade edilen araçlar olduğunu ortaya koymaktadır.

4.2.1.1 Aralıklı tekrar metodu

Öğrenilen bilgilerin yarıya yakını bir saat sonra unutulmaktadır. Bu durumla karşılan kişiler ise hafızalarının çok zayıf olduğunu, hemen unuttuklarını söylemektedirler. Fakat bu beynin işleyiş biçimidir ve belirli aralıklarla tekrarlar yapılarak bilgiler beyinde kalıcı hale getirilebilmektedir. Yapılan tekrarlar elbette gelişigüzel yapılmamalıdır. Eğer rastgele tekrar yapılırsa, bu şekilde yapılan tekrarın bilginin kalıcı hale gelmesine etkisi minimum seviyede olacaktır. Bilgiler unutulacağından yapılan sistemsiz tekrar da zaman kaybına yol açmaktadır.[219]

Öğrenilen bilgilerin hafızada bir günlük kalıcılığı için ilk tekrar on dakika sonra yapılmalıdır. İkinci tekrar yirmi dört saat sonra yapılmalıdır. Bu tekrarla birlikte bilgi hafızada bir hafta kalıcı olacaktır. Üçüncü tekrar bir hafta sonra yapılmalıdır ve dördüncü tekrar ise bir ay sonra yapılmalıdır.[220]Son olarak ise altı ay sonra tekrar yapılmalıdır ve bu sayede bilgi kalıcı hale gelecektir.[221]

---

[218] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Hafızlık Eğitim Programı*, 27.
[219] Baran, *İleri Hafıza Teknikleri*, 102.
[220] Baran, *İleri Hafıza Teknikleri*, 103.
[221] Oktay, *Karikatürlerle Hafıza Geliştirme*, 30.

Yapılan bu tekrarlar, komik, heyecanlı, sıra dışı, parlak ve ilginç şekilde bağlantılar kurularak yapılmalıdır. Eğer sıkıcı, heyecansız, düz tekrar yapılırsa hatırlama oranı düşük olacaktır. Aynı şekilde stresli, yorgun, uykusuz, aç olarak tekrar yapıldığında da verimim düşük olacağı belirtilmektedir.[222]

4.2.1.2 Uyuyarak öğrenme

İnsanlar yaşamının üçte birlik kısmını uykuda geçirirler. Dışarıdan uyku sadece tek bir parça halinde görünse de aslında uykunun aşamaları vardır. Uyku REM ve NREM olarak iki türlüdür.[223] Görülen rüyalar REM uykusu kısmında görülür. Çocuklar için bu oran yüzde elli iken yetişkinler için bu süre uykularının yaklaşık yüzde yirmisidir. Yapılan bilimsel araştırmalar neticesinde uyku halinde rüyaların görüldüğü esnada bazı maddeler salgılanmakta ve bu salgılar bilgilerin pekişmesini sağlamaktadır. Bu sebeple unutmalar da en aza inmiş olmaktadır.[224] Yine yakın zamanda yapılmış olan bir araştırmaya göre herhangi bir şey öğrendikten sonra sekiz saate yakın uyuyanlar, uyuma şansına sahip olmayan kişilere göre öğrendiklerini daha iyi hatırlayabilmişlerdir.[225]

Bunların tamamı göstermektedir ki uyumadan önce yeni bilgilerin tekrarını yapmak, bu bilgilerin uyku esnasında pekişmesini, unutmanın aza indirgenmesini sağlamaktadır.[226] Burada dikkat edilmesi gereken husus ise tekrar yapılır yapılmaz hemen uyumak gerektiğidir. Tekrardan sonra farklı şeylerle meşgul olmak, bilgilerin pekişmeden unutulup gitmesi ihtimalini yükseltir. Ziya Baran Türkiye'de yatılı okulların başarı oranlarının diğer okullara nazaran daha yüksek olma sebebinin son etütten sonra öğrencilerin uykuya yönlendirilmesi olduğunu ifade etmektedir.[227]

---

[222] Delen, *Maksimum Hafıza ve Öğrenme Teknikleri*, 170.
[223] NREM dönemi, vücut fonksiyonlarının yavaşladığı, hücre onarımının yapıldığı ve fiziksel enerjinin korunduğu evreleri kapsar. REM dönemi ise hızlı göz hareketleri ve aktif rüyalarla karakterize olup beyin gelişimini destekler, hafızayı düzenler ve ruhsal dengeyi sağlar. Leyla Şahin - Meral Aşçıoğlu, "Uyku ve Uykunun Düzenlenmesi", *Sağlık Bilimleri Dergisi* 22/1 (2013), 93-96.
[224] Baran, *İleri Hafıza Teknikleri*, 104.
[225] Allen William Deckard, *Güçlü Hafıza Teknikleri* (İstanbul: Eftalya, 2020), 115.
[226] Korkmaz, *Hafıza Geliştirme Teknikleri*, 68.
[227] Baran, *İleri Hafıza Teknikleri*, 105.

4.2.2 Hâfızlık Eğitiminde Kullanımı Mümkün Olan Hafıza Teknikleri

Yapılan araştırma doğrultusunda hâfızlık eğitiminde birden fazla hafıza tekniğinin uygulanabilir olduğu ortaya çıkmıştır. Zincirleme, hafıza sarayı, hafıza çivileri ve akrostiş metodu teknikleri uygulanabilir olduğu kanaatine varılan tekniklerdir. Bu bölümde ismi verilen teknikler açıklamaları yapıldıktan sonra Kur'an üzerinde uygulamalı olarak örneklendirilerek anlatılacaktır.

4.2.2.1 İlişkilendirme metodu

Yeni öğrendiğimiz bir bilgi ile daha önceden bildiğimiz bilgi arasında bağ kurmaya ilişkilendirme denmektedir. Nesneleri, rakamları, sesleri başka kavramlarla eşleştirmektir. Çocukların da ilgisini çeken bu yöntem iyi bir öğrenme çeşididir.[228]

Bir kavramı başka bir kavrama benzeterek ifade etmeye metafor kullanmak denmektedir.[229] Anlatılan kavram ile metafor kullanılan kavramın birbiri ile benzerliği çok az olabilir ama iyi bilinen kavram, bilinmeyen diğer kavramın daha iyi anlaşılmasını sağlar. [230] Özetle kavramlar ya da bilgiler birbirleriyle ilişkilendirildiğinde hatırlanması çok daha kolay olmaktadır.[231]

4.2.2.1.1 İlişkilendirme metodunun hâfızlık eğitimindeki yeri

Hâfızlık eğitimi yapan bireylerin Kur'an'da birçok yerde ilişkilendirme metodunu kullanarak okuduğu veya ezberlediği yerin anlamını kolayca aklında tutabilmeleri mümkündür. İlişkilendirme tekniği ile manası akılda tutulabilecek ayetlerden birkaçı şu şekildedir:

Toplumda Kur'an'a biraz vukûfiyeti olan kişilerin de bildiği bir örnekle başlanması gerekirse, Zilzâl suresinin ilk ayetinde yerin şiddetli bir şekilde sarsıldığı zamandan bahsedilmektedir. [232] Ayette bu durum "زُلْزِلَتِ" ve " زِلْزَالَهَا" kelimeleri ile

[228] Deckard, *Güçlü Hafıza Teknikleri*, 122.
[229] Celal Demir - Özge Karakaş Yıldırım, "Türkçede Metaforlar ve Metaforik Anlatımlar", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21/4 (2019), 1087.
[230] Baran, *İleri Hafıza Teknikleri*, 71.
[231] Delen, *Maksimum Hafıza ve Öğrenme Teknikleri*, 166.
[232] Muhammed Hamdi Yazır, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kelime Meâli* (İstanbul: Merve Yayınları, 2026), 601.

anlatılmaktadır.[233] Kelimeleri “zülzilet- zilzâlehâ” şeklinde okurken şiddetli, dalgalı bir sesin var olduğu görülmektedir. Bu okuyucusuna depremin sarsıntısını anımsatacak şekilde benzerlik göstermektedir. Kelimelerin okunuşundaki şiddeti depremin sarsıntısı ile ilişkilendiren bir okuyucu bu metot sayesinde ilgili ayeti okurken manasını hatırlayabilecektir.

Yûsuf suresinin onuncu ayetinde kardeşlerinin onu kuyuya atma planı anlatılırken "الْجُبِّ" [234] ifadesi kullanılmaktadır. Bu kelimeyi okurken “el-cübb” şeklinde telaffuz edilir. Bu ses fonetik benzerlik olarak kuyuya bir cisim atıldığında suyla ilk temas anında çıkan ses ile benzerlik göstermektedir.[235] Bu kelimeyi suya atılan bir cisim sonucunda çıkan ses ile kodlayan bir öğrenci bahsi geçen ayet geldiğinde, ayetin anlamını genel manasıyla hatırlayabilecektir.

Tâhâ suresinin on yedinci ayetinde Allah, Hz. Musa’ya elindekinin ne olduğunu sorması üzerine on sekizinci ayette Hz. Musa’nın elindekinin asa olduğu ve onunla davarlarına yaprak silkelediği geçmektedir. Bu ayette Hz. Musa’nın yaprak silkelemesi "اَهُشُّ" [236]kelimesi ile ifade edilmektedir. Okunuşu “ehüşşü” şeklindedir ve bu kelimedeki “şşş” sesi tıpkı yaprakların dökülüşü esnasında çıkardıkları sese benzemektedir.

Tâhâ suresi yirminci ayette ise Allah’ın emretmesi üzerine Hz. Musa’nın elindeki asasını bırakması ve bunun üzerine asanın yılana dönüşüp adeta koşması yer almaktadır.[237] Bu olay anlatılırken "تَسْعَي" [238]kelimesi kullanılmıştır. Yine fonetik benzerlik olarak dikkatle bakıldığında kelimedeki "س" harfi telaffuz edilirken tıpkı bir yılanın “sss” şeklinde çıkardığı sese benzemektedir. Kelimenin ikinci kısmı olan "عَي" hecesinde ise okunurken tıpkı yılanın ağzını açması gibi ağız açılmaktadır. Bu benzerlik okuyan bireylerin ilişkilendirme metodu sayesinde ayet okunurken olayın hafızada canlanmasını, manasının hatırlanmasına yardımcı olacaktır.

[233] Zilzâl 99/1.
[234] Yûsuf 12/10.
[235] Suya düşen bir şeyin çıkardığı ses. Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, t.y., “Cup” (Erişim Mayıs 2026).
[236] Tâhâ 20/18.
[237] Yazır, *Kur’ân-ı Kerîm ve Kelime Meâli*, 314.
[238] Tâhâ 20/20.

Her yönüyle mucize olan Kur'ân-ı Kerîm lafız ve dil olarak da mûciz bir kitaptır. Kur'an'da bazı kelimelerin, içerdiği manaları, telaffuz ederken çıkan seslerle açıkladığı ifade edilmektedir. Kelimeler bu yönleriyle anlatılan manaya kuvvet vermiş, manayı canlı hale getirmiştir.[239] İlişkilendirme tekniği ile de bu kelimelerin kolaylıkla hafızada tutulabilmesi mümkündür.

4.2.2.2 Zincirleme, link, bağlama tekniği

Bilgilerin belirli bir sıra içinde hatırlanmasını sağlamak amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Bu teknikte öğrenilecek bilgiler tek tek değil, birbirine bağlı şekilde ele alınır. Öncelikle her bilgi için zihinde bir görüntü oluşturulur. Daha sonra bu görüntüler arasında bir bağlantı kurularak her biri bir sonrakine bağlanır. Böylece bilgiler arasında bir sıra oluşur. Bu sıra genellikle kısa bir hikâye şeklinde düzenlenir.[240] Hatırlama sırasında da bu hikâye takip edilerek bilgiler kolayca akla getirilir.[241]

Öyküleme, Çağrışım Sistemi, Bağlama Tekniği gibi farklı isimlendirmeleri de mevcuttur. Diğer teknikleri sağlıklı şekilde uygulamanın yolu zincirleme tekniğini uygulayabilmekte saklıdır. Bu açıdan bakıldığında hafıza tekniklerinin püf noktası zincirleme tekniği olduğu ifade edilmektedir.[242]

Hatırlama metotları kullanılırken mantıklı olan bağlantıların hatırlanma gücünün düşük olduğu ifade edilmektedir. Akılda kalıcı olması istenilen bağlantının olabilmesi için yapılması gereken son hareketlerden birisi mantık aramaktır.[243] Yani mantıksal bağlantılar kurmak için çok çaba gösterilmemelidir.[244]

Bağlantı kurulurken dikkat edilmesi gereken noktalar vardır. Bunlar:

---

[239] Numan Çakır, "Kur'ân-ı Kerim'de Ses Yansımalı Kelimeler", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dergisi* 4/8 (2018), 57.
[240] Baran, *İleri Hafıza Teknikleri*, 113.
[241] Kader Yeniçeri Tuna - Fulya Topçuoğlu Ünal, "Hafızada Tutma Tekniği ile İlgili Konuşma Etkinlikleri", *Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 7/2 (2023), 171.
[242] Delen, *Maksimum Hafıza ve Öğrenme Teknikleri*, 97.
[243] Baran, *İleri Hafıza Teknikleri*, 122.
[244] Deckard, *Güçlü Hafıza Teknikleri*, 182.

A. Başlangıç noktasını belirlemek: Oluşturulan zincirin ilk halkasının ne olduğu bilinmelidir.

B. Bağlama metodundaki en can alıcı unsur sıralamadır. Nesneler zincirin halkaları gibi sıra ile bağlıdır.

C. Değişme, Dönüşme: Akılda kalıcı olabilmesi için bağlantıların birbiriyle alakasız, olabildiğince saçma olması gerekmektedir. Üçüncü halka ile beşinci halka tamamen alakasız olmalıdır.

D. Heyecan Etkisi Katmak: Daha iyi bir hatırlama etkisi için mizah, orantısızlık, görüntü, konu, hareket olmalıdır.[245]

[245] Oktay, *Karikatürlerle Hafıza Geliştirme*, 35.

4.2.2.2.1 Zincirleme tekniğinin hâfızlık eğitiminde uygulanışı

وَ بَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ؕ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ
رِزْقًا ۙ قَالُوا هٰذَا الَّذِى رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَاُتُوا بِهٖ مُتَشَابِهًا ؕ
وَلَهُمْ فِيهَآ اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ ۙ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾
اِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيٖٓ اَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا
فَوْقَهَا ؕ فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا فَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ ۚ
وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَآ اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا
مَثَلًا ۘ يُضِلُّ بِهٖ كَثِيرًا وَيَهْدِى بِهٖ كَثِيرًا ؕ وَمَا يُضِلُّ بِهٖٓ
اِلَّا الْفَاسِقِينَ ۙ ﴿٢٦﴾ اَلَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ
مِيثَاقِهٖ ۠ وَيَقْطَعُونَ مَآ اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ
فِى الْاَرْضِ ؕ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾ كَيْفَ تَكْفُرُونَ
بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ ۚ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ
يُحْيِيكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾ هُوَ الَّذِى خَلَقَ
لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَآءِ
فَسَوّٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ ؕ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾

Şekil 4.1 Mushaf sayfa numarası 4, Bakara suresi 25-29. ayetler (Surah Quran, "4. Sayfa", erişim: 25 Mayıs 2026, https://www.surahquran.com/sayfa-4.html)

Yukarıda, zincirleme tekniğinin Kur'an üzerinde örnek uygulaması yapılması için sayfa verilmiştir. Sayfa, tekniğin uygulanabilirliğini göstermek için rastgele seçilmiştir. Geleneksel hâfızlık yöntemine göre 1. Cüzün 16. Dönüşü olarak isimlendirilmektedir. Gösterilen sayfada zincirleme tekniği ayet başlarını hatırlamak üzere kurulmuştur. Fakat hâfızlık eğitimi alan bireyler bu tekniği sayfa başları, cüz başları, hatırlanmakta güçlük çekilen kısımlar ve hatırlanması için ihtiyaç duyulan tüm kısımlar için kullanabilecektir.

Zincirleme tekniği kullanılarak oluşturulmuş metin:

Beşir, iman etmiş ve salih amel işleyen bir gençti. Evine doğru giderken yoldaki bir ateistin "Allah utanmaz!" dediğini duydu. Hemen oradan uzaklaşıp eve geldiğinde bir de ne görsün; annesi el beziyle kuzuya ahdellah yazıyordu. Yazdığı yazının mürekkebi de küflü kahveden oluşuyordu. Bu kadarına dayanamayarak uyarıcı bir sesle "O sizi yarattı!" dedi.

Yukarıda verilen metinde "وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ" olarak başlayan sayfa "Beşir, iman etmiş ve salih amel işleyen bir gençti." Şeklinde kodlanmıştır. Tekrardan belirtmek gerekirse bu şekilde alakasız cümleler kurulması hafıza tekniklerinin bel kemiğini oluşturan "mümkün olduğunca saçmala"[246] kuralı gereğince yapılmaktadır. İkinci ayet "اِنَّ اللهَ لَا يَسْتَحْيِۦٓ" ile başlamaktadır ve "Allah utanmaz!" cümlesi ile zincire eklenmiştir. Üçüncü ayet "اَلَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللهِ" ile başlamıştır ve "el beziyle kuzuya ahdellah" ifadesi ile kodlanmıştır. "El bezi ile" ifadesi "اَلَّذِينَ" kelimesine benzetilmiş, "يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللهِ" kelimesi "kuzuya ahdellah" kalıbı ile kodlanmıştır. Daha sonraki ayet "كَيْفَ تَكْفُرُونَ" ile başlamıştır ve "Küflü kahve" şeklinde kodlanmıştır. Sayfanın son ayeti "هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ" ile başlamış ve manasıyla da uyumlu olacak şekilde "O sizi yarattı." şeklinde kodlanmıştır.

Görüldüğü üzere sayfada buluna ayetlerin baş kısımları başka ifadelere benzetilerek bir olay örgüsü oluşturulmuştur. Belirtilen sayfayı ezberleyecek olan birey ayet başlarını hatırlamakta zorlandığında, hatırlamakta zorlandığı ayetleri zincirleme

[246] Oktay, *Karikatürlerle Hafıza Geliştirme*, 56.

tekniği kullanarak ayet başlarını genel olarak alakasız ve saçma ifadelere dönüştürüp, saçma bir kurgu yaparak aklında rahatlıkla tutabilecektir.

Hafıza tekniklerini başlarda uygularken zorlanmak doğal bir süreç olarak görülmelidir. Uygulama yapmaktan kaçınılmadığı müddetçe pratiklik kazanacak ve hâfızlık yapan öğrenciler için büyük kolaylık sağlayacaktır.

Hafıza tekniklerini kullanırken dikkat çekilen bir diğer husus ise Allah'ın bizlere verdiği ikramların sonsuzluğudur. Günlük belirli bir konu üzerinde konuşulurken bazı kişilerin olaydan tamamen bağımsız olarak konuştuğu şahit olunan bir durumdur. Durumdan rahatsız olan kişiler "saçmalama!" diye uyararak bu durumun yaşanmasını istemezler. Fakat hatırlamakta zorlanılan bilgilere rahatça ulaşabilmenin sırrını Allah kimsenin sahip olmak istemeyeceği "saçmalamak" gibi bir kavrama saklamıştır. Saçmalamak üzerinden bir bilim meydana gelmiş ve çağın en büyük kişisel sorunlarından birisi olan hatırlayamama meselesine ilaç olmuştur.

4.2.2.3 Hafıza sarayı (Roma odası, yerleştirme, konumlandırma) tekniği

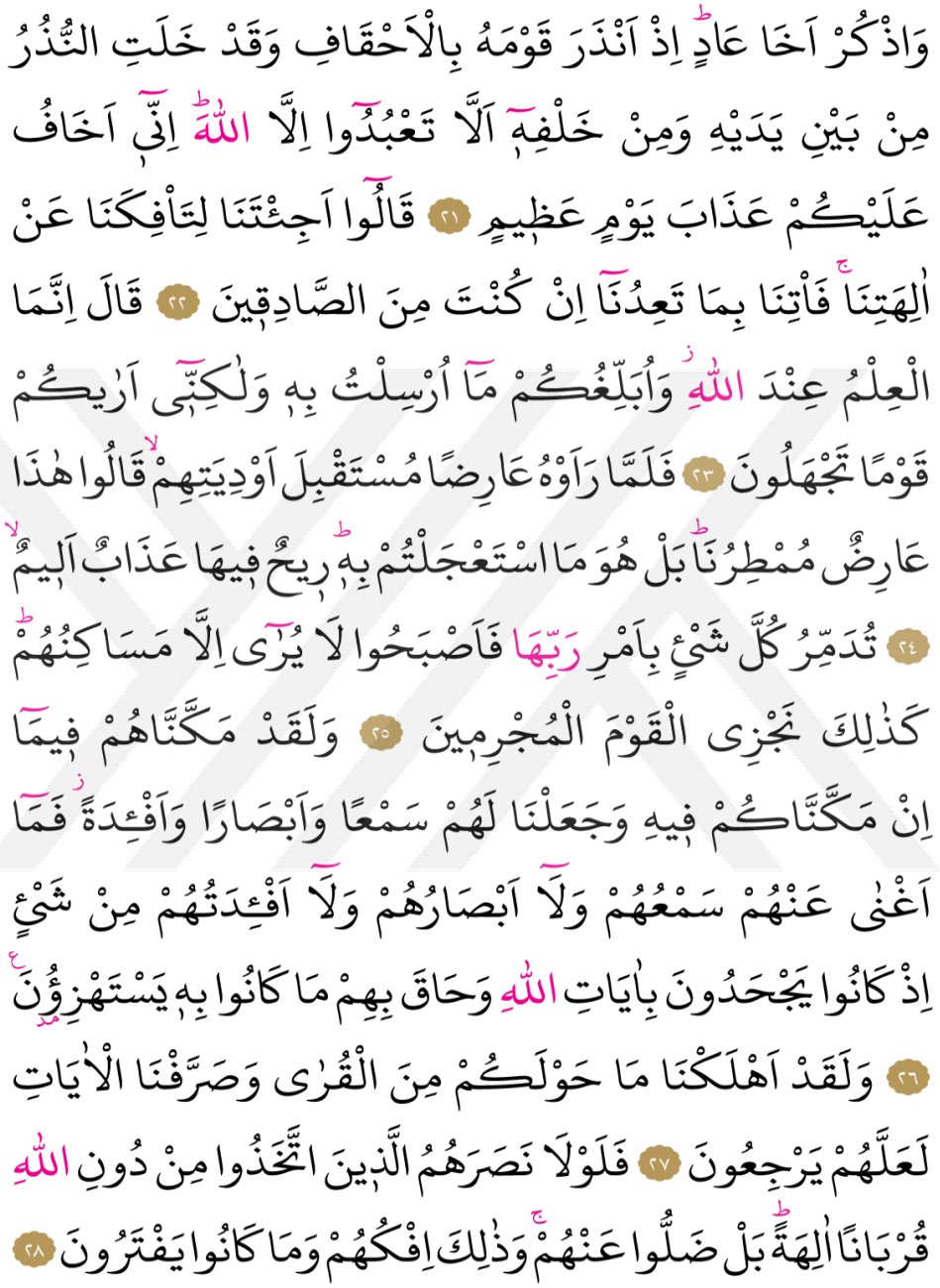
Hafızada tutulmak istenen her şeyin bir evin odalarına ilginç şekillerde yerleştirmesi ve hayalen o evin içinde gezinilmesi tekniğine hafıza sarayı tekniği denmektedir.[247] Hafıza Sarayı, aynı zamanda bilinen en eski tekniklerden biridir. Öyle ki keşfedilme tarihi antik Roma'ya kadar uzanmaktadır.[248] Roma odası ve Link metodunu ilk kullanan kişi Cicero'dur ve M.Ö.1.yy'da kullanmıştır. Daha sonra Quintilion M.S.1.yy' da kullanmıştır.[249]

Hafıza Sarayı tekniği, bilgilerin yerleştirileceği mekânın tüm detaylarına kadar hatırlanabilme olgusuna dayalı bir tekniktir. Bu teknik, iyi bilinen herhangi bir mekân üzerinde kurgulanabilir. Ev, iş yeri, cami, markete giden yol veya herhangi bir rota olabilir. Önemli olan hafızada net olarak canlandırabilmektir.[250] Ezberlenmek istenen

[247] Baran, *İleri Hafıza Teknikleri*, 119.
[248] Deckard, *Güçlü Hafıza Teknikleri*, 126.
[249] Oktay, *Karikatürlerle Hafıza Geliştirme*, 89.
[250] Deckard, *Güçlü Hafıza Teknikleri*, 127-132.

bilgiler bu mekanlarda belirlenen yerlerle ilişkilendirilir ve hayali olarak bu mekanlar gezilirken belirlenen yerlere bağlanılan bilgiler çağrıştırılarak akla gelmektedir.[251]

4.2.2.3.1 Hafıza sarayı metodunun hâfızlık eğitiminde uygulanışı

وَاذْكُرْ اَخَا عَادٍ ؕ اِذْ اَنْذَرَ قَوْمَهٗ بِالْاَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ
مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهٖۤ اَلَّا تَعْبُدُوْۤا اِلَّا اللّٰهَ ؕ اِنِّيْۤ اَخَافُ
عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ﴿٢١﴾ قَالُوْۤا اَجِئْتَنَا لِتَاْفِكَنَا عَنْ
اٰلِهَتِنَا ۚ فَاْتِنَا بِمَا تَعِدُنَاۤ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿٢٢﴾ قَالَ اِنَّمَا
الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ ز وَاُبَلِّغُكُمْ مَّاۤ اُرْسِلْتُ بِهٖ وَلٰكِنِّيْۤ اَرٰىكُمْ
قَوْمًا تَجْهَلُوْنَ ﴿٢٣﴾ فَلَمَّا رَاَوْهُ عَارِضًا مُّسْتَقْبِلَ اَوْدِيَتِهِمْ ۙ قَالُوْا هٰذَا
عَارِضٌ مُّمْطِرُنَا ؕ بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهٖ ؕ رِيْحٌ فِيْهَا عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۙ
﴿٢٤﴾ تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِاَمْرِ رَبِّهَا فَاَصْبَحُوْا لَا يُرٰۤى اِلَّا مَسٰكِنُهُمْ ؕ
كَذٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ مَكَّنّٰهُمْ فِيْمَاۤ
اِنْ مَّكَّنّٰكُمْ فِيْهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَّاَبْصَارًا وَّاَفْـِٕدَةً ز فَمَاۤ
اَغْنٰى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَاۤ اَبْصَارُهُمْ وَلَاۤ اَفْـِٕدَتُهُمْ مِّنْ شَيْءٍ
اِذْ كَانُوْا يَجْحَدُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ۧ
﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِّنَ الْقُرٰى وَصَرَّفْنَا الْاٰيٰتِ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿٢٧﴾ فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ
قُرْبَانًا اٰلِهَةً ؕ بَلْ ضَلُّوْا عَنْهُمْ ۚ وَذٰلِكَ اِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿٢٨﴾

Şekil 4.2 Mushaf sayfa numarası 504, Ahkaf suresi 21-28. ayetler (Surah Quran, "504. Sayfa", erişim: 25 Mayıs 2026, https://www.surahquran.com/sayfa-504.html)

[251] Oktay, *Karikatürlerle Hafıza Geliştirme*, 89.

Yukarıda, zincirleme tekniğinin Kur'an üzerinde örnek uygulaması yapılması için sayfa verilmiştir. Sayfa, tekniğin uygulanabilirliğini test etmek maksadıyla rastgele seçilmiştir. Geleneksel hâfızlık tekniklerine göre 26. Cüzün 17. Dönüşü olarak isimlendirilmektedir. Gösterilen sayfada Hafıza Sarayı metodu yeni ezberlenecek olan sayfayı akılda tutmayı kolaylaştırmak üzere kullanılmıştır.

Ezberlenecek olan sayfayı bütün olarak ezberlemek mümkün olduğu gibi zorluk derecesine göre veya öğrencinin kapasitesine göre iki, üç veya daha fazla parçaya bölünerek ezberleme işlemi daha kolay hale getirilebilmektedir. Mushafların sayfa düzeninde genel olarak bir sayfa 15 satırdan oluşmaktadır.

Hafıza sarayı metodu uygulanmak üzere yukarıda verilen örnek sayfa 3 eşit parçaya bölünerek her 5 satır için ayrı oda tasarlanmıştır. Yeni ezberlenen sayfalarda ayet başlarını hatırlamak bazen güç olduğu için ayet başlarını hatırlatması üzerine bir kurgu yapılmıştır.

Hafıza Sarayı tekniği kullanılarak oluşturulmuş metin:

Zihinde şöyle bir sahne canlandırılır: Bir kişi evin kapısını açar ve içeri girer. Montunu hemen oradaki portmantoya asacakken Âd'ın [252] kardeşinin (Hûd a.s) eski bir kıyafetini görür ve onu anar. Astıktan sonra ayakkabısını ayakkabılığa koyacakken ayakkabılığın üzerinde Hûd kavmi insanları oturmuş "bizi ilahlarımızdan çevirmeye mi geldin?" diyorlar alay ederek. Ayakkabısını koyup aynaya bakıyor ve aynanın üst kısmında "bilgi, ilim" yazısına bakarak "İlim ancak Allah katındadır." der. Daha sonra mutfağa doğru ilerler. Mutfakta ocağın üzerinde bir düdüklü tencere kaynıyor, siyah siyah koyu bulutlar yayıldığını görüyor. Çıkan dumanlar mutfağı darmadağın etmeye başlıyor. İçinde bulunduğu mutfak hiç kimsede bulunma imkânı olmayan son teknoloji aletlerde donatılmış bir mutfak. Mutfaktan çıkıp salona geçiyor ve çok büyük bir patlamayla düdüklü tencere patlayıp çevresindeki her şeyi helak ediyor. Kişi de salonun ortasındaki sehpada bulunan heykel putlara bakıyor ve "Allah'tan başka edindiğiniz ilahlar onları kurtarsaydı ya!" diyor.

[252] Âd ismi aslında bir kavmin adıdır. Ancak burada teknikle uyumlu olması bakımından şahıs ismi olarak verilmiştir.

Verilmiş olan hafıza sarayı örneğindeki örnek saray giriş, mutfak ve salon olmak üzere üç odadan oluşmaktadır. Her oda ezber sayfasındaki beş satırlık bölümü ifade etmektedir. Yani giriş kısmı sayfa başlangıcındaki beş satırlık ilk bölümü, mutfak kısmı sayfa ortasında kalan ikinci beş satırlık bölümü ve son olarak salon kısmı ise sayfa sonundaki beş satırlık bölümü anlatmaktadır. İlk beş satırda üç, ikinci beş satırda üç ve son beş satırda iki ayet başlangıcı vardır. Kurgulanan metin sadece ayet başlarını hatırlamak için yapılmıştır, ayetin tamamını ihtiva etmemektedir. Kurgu Arapça kelimeler üzerine değil meallerine karşılık gelecek şekilde yapılmıştır.

Sayfa başlangıcı sarayın giriş odası olarak tasvir edilmiştir. Başlangıçta verilmiş olan metinde ilk olarak giriş odasında "وَاذْكُرْ اَخَا عَادٍۗ" sayfa başlangıcını "Âd'ın kardeşinin (Hûd) eski bir kıyafetini görüyor ve onu anıyor." Kısmı hatırlatmaktadır. İkinci ayetin başlangıcı "قَالُوْٓا اَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا عَنْ اٰلِهَتِنَاۚ" şeklindedir ve kurguda "bizi ilahlarımızdan çevirmeye mi geldin?" diyorlar" kısmı ayete karşılık gelmektedir. Birinci beş satırın son ayeti "قَالَ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ" ise "aynanın üst kısmında "bilgi, ilim" yazısına bakarak "İlim ancak Allah katındadır." diyor." kısmı karşılık gelmektedir.

Sayfa ortasında bulunan beş satırlık kısım sarayın mutfak kısmı olarak tasvir edilmiştir. "فَلَمَّا رَاَوْهُ عَارِضًا مُّسْتَقْبِلَ اَوْدِيَتِهِمْۙ" ayetini "siyah siyah koyu bulutlar yayıldığını görüyor." İfadesi hatırlatmaktadır. "تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍۭ بِاَمْرِ رَبِّهَا" ayetine karşılık gelen ifade "Çıkan dumanlar mutfağı darmadağın etmeye başlıyor." ifadesidir. " وَلَقَدْ مَكَّنّٰهُمْ فِيْمَآ اِنْ مَّكَّنّٰكُمْ" ayet başlangıcına ise "İçinde bulunduğunuz mutfak hiç kimsede bulunma imkânı olmayan son teknoloji aletlerde donatılmış bir mutfak." Kısmı karşılık gelmektedir.

Sayfa sonunda bulunan beş satırlık kısım sarayın salon kısmı olarak tasvir edilmiştir. "وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِّنَ الْقُرٰى" ayet başlangıcı "çok büyük bir patlamayla düdüklü patlayıp çevresindeki her şeyi helak ediyor." kurgusu ile hatırlatılmaktadır. Sayfanın son ayeti olan "فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ" ayet başlangıcı ise "salonun ortasındaki sehpada bulunan heykel putlara bakıyor ve "Allah'tan başka edindiğiniz ilahlar onları kurtarsaydı ya!" diyor." olarak hatırlatılmaktadır.

4.2.2.4 Hafıza çivileri metodu

Hafıza çivileri metodu ve faydaları bir resim sergisi örnek verilerek anlatılmaktadır. Bu örneğe göre bir resim sergisinde duvarlarda bir sürü çeşit çeşit fotoğraflar vardır ve hepsinin yeri bellidir. Dikkatli şekilde bakıldığında her bir resim bir çivi ile duvara sabitlenmiştir. Eğer duvarlarda bu çiviler olmasaydı tüm resimler üst üste, dağınık şekilde dururlardı. Bir resim bulunmak istendiğinde resim sergi mekânı ne kadar büyük olursa olsun aranır ama o karmaşıklığın içinde bulunması hayli zor olurdu. İnsan beyni de tıpkı resim sergisi gibidir. Bilgiler çivilerle sistemli şekilde konumlandırılmadığında insan beyninin kapasitesi ne kadar çok olsa da bilgilerin hatırlanması zor olur. Sergide olduğu gibi çivilerle bir düzen içerisinde sabitlenirse hatırlanması çok daha kolay olur.[253]

Çiviler, bilgilerin hafızaya asılmasını sağlayan bir kanca görevi görür. Kancalar ise bilgileri hatırlayabilmek için hatırlatıcı görevi yapmaktadır.[254] Bu metodun uygulanmasının mihenk noktası 0'dan 9'a kadar her bir rakam için sesiz harfler belirlenmesi ve bu harflerle anahtar kelimeler oluşturmaktır.[255] Burada bir diğer püf nokta ise belirlenen harf ve kelimeler asla değiştirilmemelidir. Belirlenen kelime o sayıyı ifade etmek için kullanılacaktır.[256] Hatırlanmak istenen bilgiler, oluşturulan anahtar çiviler ile ilişkilendirilir ve hatırlanmak istendiğinde anahtar kelimeler sayesinde kolayca geri getirilebilir.[257]

Çivi tekniğinin güzel özelliklerinden bir tanesi de çivilerin tekrar tekrar kullanılabilir olmasıdır. Hafıza sistemleri üzerinde yapılan bir çalışmaya göre, aynı hafıza çivisi kullanılarak altı farklı liste hafızaya alınabilmektedir. Çiviler yalnız rakamlardan oluşmak zorunda değildir. Sayı-kafiye, sayı-şekil, alfabe gibi Farklı materyalleri çivileme sisteminde kullanmak mümkündür.[258]

[253] Baran, *İleri Hafıza Teknikleri*, 125-126.
[254] Deckard, *Güçlü Hafıza Teknikleri*, 169.
[255] Oktay, *Karikatürlerle Hafıza Geliştirme*, 90.
[256] Baran, *İleri Hafıza Teknikleri*, 126.
[257] Delen, *Maksimum Hafıza ve Öğrenme Teknikleri*, 156.
[258] Deckard, *Güçlü Hafıza Teknikleri*, 171.

Tablo 4.1 Hafıza çivileri temel hafıza sistemi örnek tablosu

Rakam	Okunuşu	Seçilen Harf	Ek Ses
0	Sıfır	Z	
1	Bir	B	P
2	İki	K	
3	Üç	M	N
4	Dört	T	
5	Beş	S	Ş
6	Altı	L	
7	Yedi	Y	
8	Sekiz	F	V
9	Dokuz	D	

Tablo 4.2 Hafıza çivileri, 1-10 arası örnek çiviler

No	Kelime	No	Kelime
1	Puro	**6**	Lira
2	Kar	**7**	Yar
3	Mera	**8**	Fare
4	Tır	**9**	Dere
5	Sera	**10**	Buz

Baran bu teknikleri anlatırken çok bir cümle ile bu yolda yürüyenlere, dolaysıyla da hâfızlara da şu cümleyi eklemiştir. "Unutmayı unutacaksınız. Bu sözü lütfen unutmayın." [259]

4.2.2.4.1 Hafıza çivileri metodunun hâfızlık eğitiminde uygulanışı

Hâfızlık yapmakta olan bireylerin Kur'an'a olan hakimiyetini artıracak olan konulardan birisi de surelerin yerlerine aşina olmalarıdır. Fetih suresinin 48. sure olduğunu bilmesi bir hafızın, hafızlığının ne denli kuvvetli olduğunun göstergesidir. Dolaysıyla surelerin sıralamasını bilmesi hâfızın derslerine önemli katkılar sunacaktır. Hafıza çivileri metodu ile surelerin mushaf sırasına göre kaçıncı sırada olduğunu bilmek herhangi bir formül olmadan doğaçlama olarak bilmeye göre çok daha kolay olacaktır. Çünkü bu metot sayesinde sure sıralamaları beyne adeta çivi ile çakılacaktır.

[259] Baran, *İleri Hafıza Teknikleri*, 144.

Aşağıda Kur'an'ın ilk on suresine hafıza çivileri tekniğinin uygulanmış hali bulunmaktadır:

Tablo 4.3 Sure isimlerinin hafıza çivisi ile yapıldığı örnek tablo

Sıra No	Sure İsmi	Hafıza Çivisi	Notlar
1	Fatiha	Puro	Sultan Fatih, fetih sonrası purosunu içiyor.
2	Bakara	Kar	Karda yürüyen bir inek var.
3	Âl-i İmrân	Mera	Merada Ali babanın bir çiftliği var.
4	Nisâ	Tır	Tır süren bir kadın var. Adı da Nisa.
5	Mâide	Sera	Sofraya yiyecekler hep seradan geliyor.
6	En'âm	Lira	Bu nimetin fiyatı altı lira.
7	A'râf	Yar	Arafat dağının dibinde bir yar var.
8	Enfâl	Fare	Ganimet sandığının içerisine fareler doluşmuş.
9	Tevbe	Dere	Bu derenin suyunu içmeye tevbeliyim.
10	Yûnus	Buz	Yunus balığı buzlu suda yüzüyor.

Hâfızlık yapmakta olan bir birey için okuduğu sayfanın kaç numaralı sayfada olduğu da önem arz etmektedir. Mushaflar arasında sayfa numaraları bazen farklılık gösterebilmektedir. Fakat hâfızlar genel itibariyle tek bir mushaftan hâfızlık yaptığı için sayfa numarasına göre hangi sayfayı okuyacağını bilmesi mümkündür.

وَالَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ
وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ۗ وَمَن يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَآءَ
قَرِينًا ﴿٣٨﴾ وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنفَقُوا

Şekil 4.3 Nisâ suresi 38. ayet-sayfa 84 (Surah Quran, "84. Sayfa", erişim: 1 Haziran 2026, https://www.surahquran.com/sayfa-84.html)

Yukarıda Mushaf sayfa sayısı 86 olan sayfanın sayfa başı verilmiştir. Sayfa numarasına göre sayfa başlangıcının nasıl olduğunu bilmek için sayfa numarasının çivi kelimesini bilmemiz gerekmektedir. 8 rakamının çivi kelimesi 'fare', 6 rakamının çivi kelimesi ise 'lira' dır. Bu teknikleri kullanabilmek için temel düzeyde kelime bilgisi olması gerektiği daha önceden ifade edilmiştir. Ayetin meali "Onlar, Allah'a ve ahiret

gününe inanmazlar da mallarını insanlara gösteriş için harcarlar. Her kime de şeytan arkadaş olursa, artık o ne kötü bir arkadaştır."[260]

Buna göre verilen ayetin mealini çağrıştıracak şekilde yapılmış olan kurgu aşağıda verilmiştir:

Fare yerde parlak bir lira buluyor. Lirasını eline alıp etraftaki insanlara göstere göstere sallayarak dolanıyor. Çünkü o fare Allah'a ve ahiret gününe inanmıyormuş ve o, şeytanla arkadaşmış.

Hafıza çivilerinde 8 rakamını fare, 6 rakamını ise lira kelimesi ile kodlanmıştı. Bu sebeple örnekte 86 sayfa numarasındaki 8'i anımsatması için kahraman fare olarak verilmiştir. Yerde bulduğu lira ise 6 rakamının hafıza çivisidir. Devamında elindeki lirayı insanlara göstererek dolanması ve bunun sebebinin Allah'a ve ahiret gününe inanmıyor olması çünkü farenin şeytanla arkadaş olması ayetin mealini anımsatmaktadır. Rakamların çivi karşılıklarını bildikten sonra bu kurgu hatırlanacak ve mealin karşılığı olan ayetin 86. sayfanın başlangıcı olduğu hatırlanabilecektir.

4.2.2.5 Akrostiş metodu

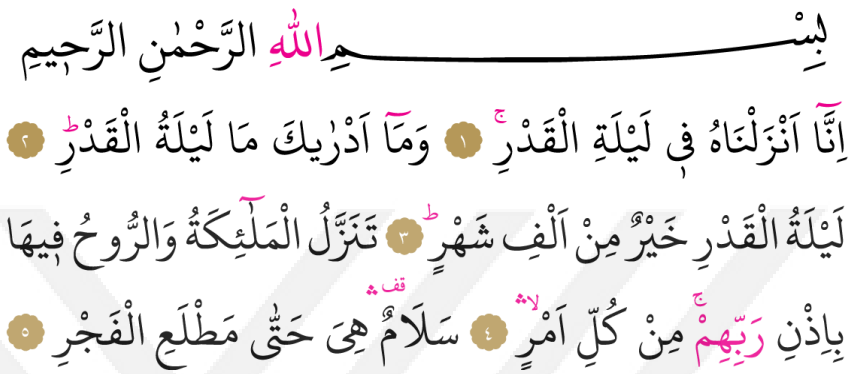
Akrostiş (muvaşşah), bir manzumedeki dizelerin baş, orta ve son kısımlarında bulunan harflerin, hecelerin veya kelimelerin bir araya getirilerek gizli bir isim ya da ifade oluşturma sanatıdır.[261]

Akrostiş metodu, hafızaya kaydedilmek istenen bilgiler için geliştirilmiş bir kodlama sistemidir. Akılda tutulması zor olan bilgilerin bu metotla olabildiğince sıra dışı kodlar oluşturularak hafızaya alınabilmesi mümkündür.[262] Bu metot hafızaya alınmak istenen bilgilerin baş harflerini alarak bir akrostiş kelime, kelime grubu veya cümle oluşturularak yapılmaktadır.[263]

[260] Nisâ 4/38.
[261] Emine Gürsoy Naskali - Erdal Şahin (ed.), *Kültür Tarihimizde Gizli Dİller* (İstanbul: Ka Kitap, 2016), 258.
[262] Baran, *İleri Hafıza Teknikleri*, 222-223.
[263] Oktay, *Karikatürlerle Hafıza Geliştirme*, 116.

Akrostiş metodu, günlük hayatta en çok kullanılan hafıza tekniğidir ve bilinçsiz de olsa okulda mutlaka bir defa dahi olsa uygulanmıştır.[264] Akrostiş tekniği bilgileri kısa süreli hafızaya almak için kullanılmaktadır. Maddeler halinde yazılacak/ezberlenecek bilgilerin öncelikle ilk harfleri not alınır. Daha sonra çıkan sesli ve sessiz harflerden karışık da olsa en akılda kalıcı şekilde bir kelime oluşturulur.[265]

4.2.2.5.1 Akrostiş metodunun hâfızlık eğitiminde kullanımı

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
اِنَّآ اَنْزَلْنٰهُ فِيْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ ۚ ١ وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ۟ ٢
لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ اَلْفِ شَهْرٍ ۟ ٣ تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوْحُ فِيْهَا
بِاِذْنِ رَبِّهِمْ ۚ مِنْ كُلِّ اَمْرٍ ۙ ٤ سَلٰمٌ ۛ هِيَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ ۝ ٥

Şekil 4.4 Kadr suresi-sayfa 598 (Surah Quran, "598. Sayfa", erişim: 30 Mayıs 2026, https://www.surahquran.com/sayfa-598.html)

Akrostiş tekniğini hâfızlık eğitiminde kullanmak mümkündür. Örnek uygulama alanı olarak Kadr suresi verilmiştir. Yeni ezber yapan ve ayet başları aklına gelmeyen kimseler için çağrışım niteliğinde olacaktır.

Akrostiş tekniği ile yapılmış metin:

İyi Veli Lakin Tembel Sınıf

Her ayetin başındaki harfi Türkçe karşılığı ile yazdıktan sonra, ortaya çıkan harflerden akılda kalabilecek bir metin/kelime oluşturulmaktadır. Ezber okunurken yapılmış olan akrostiş hatırlandığında sıradaki ayetin hangi harfle başlayacağının hatırlanmasına vesile olarak süreci kolaylaştırıcı etki göstermektedir.

[264] Delen, *Maksimum Hafıza ve Öğrenme Teknikleri*, 174.
[265] Deckard, *Güçlü Hafıza Teknikleri*, 166.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kur'ân-ı Kerîm'in İslam dininin temel kaynağı olması, nüzulünden itibaren eğitiminin en öncelikli konu haline gelmesini sağlamıştır. Hz. Peygamber'in bizzat ezberlemesi ve ashabını teşvik etmesiyle başlayan bu süreç, Hulefâ-yi Râşidîn döneminde hafız sayısının artmasıyla devam etmiştir. Osmanlı Devleti döneminde ise bu eğitim, Darü'l-Kurrâ adı verilen ihtisas kurumlarıyla kurumsallaşmış; buralarda en yetkin hocalar eşliğinde küçük yaşlardan itibaren sistematik bir hafızlık eğitimi verilmiştir.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Darü'l-Kurrâ'ların kapatılması, hafızlık eğitiminde "fetret dönemi" olarak adlandırılan yaklaşık otuz yıllık zorlu bir süreci başlatmıştır. Bu dönemde eğitimler bireysel çabalarla sürdürülmeye çalışılmış, ancak 2014-2015 yıllarında başlatılan "Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi" ile süreç tekrar yasal ve kurumsal bir zemine oturmuştur. Günümüzde Türkiye'de hala en yaygın yöntem geleneksel Osmanlı usulü olsa da teknolojik imkanların kullanıldığı bilgisayar destekli metotlar ve dünyadaki farklı teknikler de eğitim sistemine dahil edilmiştir.

Uygulanmakta olan geleneksel hâfızlık eğitim yöntemleri ile sayısız hâfız yetiştirilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde tevarüs eden bu yöntemler, hâfızlık eğitiminin omurgasını oluşturmaktadır. Bununla beraber bazı hafıza tekniklerinin hâfızlık eğitiminde zaten kullanıldığı ve kullanımı giderek yaygınlaşmakta olan modern hafıza tekniklerinin, hâfızlık eğitiminde de kullanımının mümkün olduğu görülmektedir.

Hâfızlık öğrencilerinin, ezber sürecinde yaşadığı bazı sorunlar var olduğu ve yapılan araştırmalar doğrultusunda geleneksel hâfızlık eğitim yöntemlerinde bu sorunlar için bir çözüm bulunmadığı görülmektedir. Sayfa başlarının bazen hatırlanmakta zorlanılması, yeni sayfa ezberlenirken hafızaya almakta çekilen güçlükler, ayet başlarının hatırlanamaması yaşanan sorunların başında gelmektedir. Modern hafıza tekniklerinin hâfızlık eğitiminde kullanımı yaşanan sorunları büyük oranda ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.

Son gelişmelerle birlikte Türkiye'de hâfızlık yapma yaşı 11-12'lere düşmüştür. Bu yaşta hâfızlık yapacak bireyler henüz oyun yaşlarında olduğu için, modern hafıza

teknikleri hâfızlık eğitimini onlar için daha ilgi çekici ve eğlenceli hale getirecektir. Bu sayede öğrencilerin motivasyonu olumlu yönde etkilenecek ve ezber yapamama korkusu ortadan kalkacaktır.

Modern hafıza tekniklerini kullanarak hâfızlık yapılabilmesi için, tekniğin uygulanacağı kelime, ayet, sayfaların temel düzeyde kelime bilgisinin bilinmesi gerekmektedir. Bu sayede hâfızlık yapan bireylerin eğitim sürecinde zorlandığı yerler önemli ölçüde azalacaktır.

Modern hafıza teknikleri kullanılarak:

1. Ayet başlangıçlarının takibi,

2. Sayfa başlangıcı-ayet ilişkisi,

3. Cüz başlangıcı-ayet ilişkisi,

4. Mushaf sırasına göre sure sıralamalarının bilinmesi,

5. Cüzler içerisinde bulunan surelerin bilinmesi gibi hâfızlık eğitimini kolaylaştıracak bilgiler hafızada kodlanabilmektedir.

Sonuç olarak modern hafıza teknikleri ile hâfızlık, geleneksel hâfızlık yöntemlerinin yerine kullanılacak bir alternatif olarak önerilmemektedir. Geleneksel hâfızlık yöntemleri ile yapılan hâfızlık eğitiminde ihtiyaç duyulması halinde destekleyici bir yöntem olarak ele alınmıştır. Her bir teknik farklı alanlarda kullanılabilmektedir. Birey anımsamak isteyeceği yerin konumuna göre uygun hafıza tekniğini kullanabilmektedir. Tarihleri aşarak gelmiş olan hâfızlık tekniklerine, çağa da uyum sağlayacak bir adım olarak modern hafıza tekniklerini eklemek ve bu şekilde hâfızlık yapmanın, hâfızlığın niteliğini artıracağı kanaatine varılmıştır.

Tez çalışmasından elde edilen sonuçlar dikkate alındığında, konuyla ilgili gelecekteki çalışmalar için aşağıdaki önerilerin yol gösterici olacağı kanaatine varılmıştır:

1. Başka hafıza tekniklerin varlığı araştırılabilir ve bu tekniklerin hâfızlık eğitimine uygunluğu tartışılabilir.

2. Modern hafıza tekniklerinin, hâfızlık eğitiminde daha farklı kullanım alanlarının varlığı araştırılabilir.

3. Hafıza teknikleri ile Kur'an'ın tamamının ezberlenmesinin mümkün olup olmadığı araştırılmalıdır.

4. Modern hafıza tekniklerinin her yaştaki hâfızlık öğrencisi için uygunluğu tartışılabilir.

5. Hafıza teknikleri kullanılarak yapılan hafızlıkta kurgular yapılmaktadır. Bu kurgular nasıl yapılmalıdır? Yapay zekanın bu konuda kullanılabilirliği araştırılmalıdır.

6. Hafıza tekniklerinin hâfızlık eğitiminde kullanılması fıkhî açıdan ele alınmalıdır. Uygun olan veya olmayan teknikler varsa açığa çıkarılmalıdır.

7. Hâfızlık eğitiminde lafız ile mananın birlikte ezberlenme imkânı hakkında bir çalışma yapılabilir.

8. Hâfızlık eğitiminde bazı hafıza teknikleri için hafızada oluşması gereken görsellerin önceden hazırlandığı bir çalışma yapılabilir.

KAYNAKLAR

Akakuş, Recep. "Reîsülkurrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/545-546. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Akdemir, Mustafa Atilla. "Kur'an Ezberinde Kalite İhtiyacı ve Donanımlı Hafızlık". *Usul İslam Araştırmaları* 13/13 (2010), 21-40.

Akın, Ahmet. "Osmanlı'da Din Görevlisinin Konumu Üzerine Değerlendirmeler (Bursa Örneği)". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2006), 65-104.

Akyıldız, Ali. "Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/7-8. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Akyürek, Süleyman. "Kur'an Kursu Öğreticisinin Mesleki Yeterlikleri". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/18 (2005), 175-192.

Alıcıgüzel, İzzettin. *Çağdaş Okulda Eğitim ve Öğretim*. İstanbul: Sistem Yayınları, 2. Basım, 1999.

Alpaydın, Bilal. "Yemâme Savaşı ve Sonucunun Sinoplu Safâyî'nin Şerhü'l-İslâmi'n-Nûrânî Adlı Eserindeki Yansımaları". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 58/1 (2018), 1-1.

Altıkulaç, Tayyar. "İbnü'l-Cezerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/551-557. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Arabacı, Caner. *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*. Konya: Konya Ticaret Odası Kültür ve Eğitim Yayınları, 1998.

Askalânî, Ahmed b. Alî b. Hacer el-. *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. ed. Muhibbüddîn el-Hatîb - Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 14 Cilt. Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1. Baskı., 1960.

Avcılar, Sümeyye. *Hafızlık Proje Okullarında Hafızlık Eğitimi Alan Öğrencilerin Psiko-Sosyal Durumları İle Motivasyon Düzeylerinin İncelenmesi*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Aybey, Salih. “Hafızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe: Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık -Önemi, Problemleri ve Beklentiler-”. *EKEV Akademi Dergisi* 24/82 (2020), 383-412.

Aydın, Halis. “Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimine Genel Bakış”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41/4 (1999), 237-254.

Baktır, Mustafa. “Suffe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/469-470. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Baltacı, Cahit. “Kur’ân Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik”. *Türk Eğitim Sisteminde Kur’ân Kurslarının Yeri*. 15-18. Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi-30. İstanbul, 2000.

Baran, Ziya. *İleri Hafıza Teknikleri*. İzmir: Bilgivizyon Yayınları, 16. Basım, 2010.

Bayraktar, Mehmet Faruk. “Hafızlık Eğitiminin Geleneksel Yöntemleri ve Kur’an Kursları”. *Kur’an ve Eğitim*. 117-138. Ankara: Fecr Yayınları, 2008.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyn. *es-Sünenü’l-Kübrâ*. ed. Muhammed Abdülkadir Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 3.Baskı., 2003.

Birışık, Abdulhamit. “Kur’an”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/383-388. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Bouamrane, Chigh. “İslam Tarihinde Eğitim-Öğretim Kurumları”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (1988), 279-285.

Bozkurt, Nebi. “Dârülkurrâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/545. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Bozkurt, Nebi. “Hâfız”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/74-78. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-. *el-Câmiʿu’s-Sahîh*. ed. Muhammed Züheyr en-Nâsır - Muhammed Fuâd Abdulbâkî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavkı’n-Necât, 1.Baskı., 2001.

Cebeci, Suat - Ünsal, Bilal. “Hafızlık Eğitimi ve Sorunları”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/11 (2006), 27-51.

Çakır, Mesut - Horoz, Yavuz. "Hafızlığı Teşvik Eden Hadisler Üzerine Genel Bir Değerlendirme". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/19 (2018), 118-140.

Çakır, Numan. "Kur'ân-ı Kerim'de Ses Yansımalı Kelimeler". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dergisi* 4/8 (2018).

Çavuşoğlu, Ali Hakan. "Şâtıbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/373-375. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Çaylı, Ahmet Fatih. *Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Hafızlık Öğretimi ve Problemleri (Göller Bölgesi Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Çetin, Abdurrahman. *Kur'an'ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar-Oryantalistlerin Görüşleri*-. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2010.

Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd ed-. *el-Beyân fî Adedi Âyi'l-Kur'ân*. ed. Gânim Kaddûrî el-Hamed. 1 Cilt. Kuveyt: Merkezu'l-Mahtûtât ve't-Türâs, 1.Baskı., 1994.

Deckard, Allen William. *Güçlü Hafıza Teknikleri*. İstanbul: Eftalya, 6. Basım, 2020.

Delen, Ferit. *Maksimum Hafıza ve Öğrenme Teknikleri*. İstanbul: Dolce Vita, 4. Basım, 2017.

Delen, Ferit. *Süper Hafıza Teknikleri*. İstanbul: Yediveren, 8. Basım, 2015.

Demil, Emine. "Ümmi Kavramı ve Hz.Muhammed'in (s.a.s) Ümmiliği". *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 7 (2017), 91-123.

Demir, Celal - Karakaş Yıldırım, Özge. "Türkçede Metaforlar ve Metaforik Anlatımlar". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21/4 (2019), 1085-1096.

Demirci, Muhsin. *Kur'an Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1997.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü*. İstanbul: İFAV, 40. Basım, 2015.

Din Öğretimi Genel Müdürlüğü. *Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık İmam Hatip Ortaokulları - Vizyon Belgesi*-. Rapor. Ankara: MEB, 2016. MEB. https://halasultaniho.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/34/16/761809/dosyalar/2018_03/09102545_hafYzlYk_vizyon_belgesi.pdf

Diyanet İşleri Başkanlığı. *2018–2019 Eğitim-Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları*. Ankara: DİB, 2018.

Diyanet İşleri Başkanlığı. *Hafızlık Eğitim Programı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010.

Diyanet İşleri Başkanlığı. Kur'an-ı Kerim Basım ve Yayım Kriterleri Hakkında Yönetmelik, Kur'an-ı Kerim Basım ve Yayım Kriterleri Hakkında Yönetmelik. 32001 (02 Kasım 2022). https://mushaflariinceleme.diyanet.gov.tr/Documents/KUR'AN-I%20KER%C4%B0M%20BASIM%20VE%20YAYIM%20KR%C4%B0TERLER%C4%B0%20HAKKINDA%20Y%C3%96NETMEL%C4%B0K.pdf

Doğal Afet Bölgelerinde Afetten Kaynaklanan Hukuk Uyuşmazlıkların Çözümüne ve Bazı İşlemlerin Kolaylaştırılmasına İlişkin Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabulü Hakkında Kanun. *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği* 4539 yasama bölümü (03 Mart 2000).

Doğan, Recai. *Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi Toplantısı*. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1999.

Er, Hamit. *Osmanlı Devletinde Çağdaşlaşma ve Eğitim*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999.

Ergin, Osman. *Türk Maarif Tarihi*. 5 Cilt. İstanbul: Eser Matbaa, 1.Baskı., 1977.

Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin. *Mefâtîhu'l-Ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-ArabîDâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 3. Baskı., 1999.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2010.

Gökdemir, Ahmet. "Osmanlı Kur'ân Eğitim Merkezleri: Dârulkurrâlar ve Sıbyan Mektebleri". *Edebali İslamiyat Dergisi* 1/2 (2017), 43-60.

Güneş, Adem. *Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık*. İstanbul: Dem Yayınları, 1. Basım, 2020.

Güngör, Öznur. *Klasik ve Modern Sistemde Hafızlık Yapan Bireylerde Öznel İyi Oluş Ve Sosyal Kaygı İlişkisi Üzerine Bir Çalışma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Gürsoy Naskali, Emine - Erdal Şahin (ed.). *Kültür Tarihimizde Gizli Diller*. İstanbul: Ka Kitap, 1.Baskı., 2016.

Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. 2 Cilt. Ankara: Yeni Şafak, 2003.

Hasan, Aydın. "Kur'an Kurslarında Yaş Sınırı Kalktı". *Milliyet* (18 Eylül 2011), blm. Gündem. https://www.milliyet.com.tr/gundem/kuran-kurslarinda-yas-siniri-kalkti-1439788

İbn Asâkir, Ebü'l-Kāsım Alî b. el-Hasen. *Târîhu Medîneti Dımaşk*. 84 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995.

İbn Hişâm, Abdülmelik bin Hişâm. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. ed. Mustafa es-Sakkâ - İbrahim el-Ebyârî. 2 Cilt. Kahire: Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Baskı., 1955.

İbn İshak. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. ed. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1.Baskı., 2004.

İbn Manẓûr, Ebû'l-Faḍl Muḥammed b. Mukerrem b. ʿAlî Cemâluddîn b. Manẓûr er-Ruveyfiʿî. *Lisânu'l-ʿArab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.

İbn Sa'd, Muhammed bin Sa'd bin Menî'. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1968.

İbnü'l-Cevzî, Cemâleddîn Ebü'l-Ferec Abdürrahmân bin Alî - suveydân, Hasan el-Mesâhî el-Mes'ûdî. *Saydü'i-Hâtır*. 1 Cilt. Şam: Dârü'l-Kalem, 1. Baskı., 2004.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Ḫayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muḥammed. *en-Neşr fi'l-Ḳırâʾâti'l-ʿAşr*. 2 Cilt. Kahire: el-Matbaatu't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1933.

İlgürel, Mücteba. "Evliya Çelebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/529-533. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Çıraklık ve Meslek Eğitim Kanunu, Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile 24.3.1988 Tarihli ve 3418 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılması ve Bazı Kağıt ve İşlemlerden Eğitime Katkı Payı Alınması Hakkında Kanun, İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Çıraklık ve Meslek Eğitim Kanunu, Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile 24.3.1988 Tarihli ve 3418 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılması ve Bazı Kağıt ve İşlemlerden Eğitime Katkı Payı Alınması Hakkında Kanun. 4306 (16 Ağustos 1997).

İpşirli, Mehmet. "Şeyhulislâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/91-96. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Kandemir, Mehmet Yaşar. "Hâfız". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/78-80. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Kanger, Faruk - Kuloğlu, Rahime. "Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesinin Yönetimsel Açıdan Değerlendirilmesi". *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi* 38/38 (2022), 139-170.

Kara, Halis Ayhan. *Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2014.

Karadeniz, Oğuzhan - Ulusoy, Melek. "4+4+4 Eğitim Sistemi ile Sosyal Bilgiler Eğitiminde Ortaya Çıkan Kaotik Durumlar Hakkında Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri". *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 5/1 (2015), 99-108.

Kazıcı, Ziya. "Bir Eğitim Kurumu Olarak Dâru'l Kurra". *Kur'ân Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik*. 34-39. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000.

Kocaman, Kasım - Sakallıoğlu, Hayati. "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Dinî Eğitim Kurumu Olarak Osmanlı Darülkurraları". *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi* 6/5 (2021), 1447-1478.

Koç, Mehmet Akif. "Kur'an Kıraatinde Türklere Özgü Mahalli Okuyuş Sorunu". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/2 (2010), 79-91.

Korkmaz, Yavuz. *Hafıza Geliştirme Teknikleri*. Kayseri: Kumran, 2019.

Kozakoğlu, Ekrem. *Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi ve Kur'an Eğitimine Katkısı (Konya Selçuklu Mustafa Büyükkaplan Hafız İmam Hatip Ortaokulu Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Köksal, Mustafa Asım. *İslam Tarihi*. 1 Cilt. İzmir: Işık Yayınları, 2. Basım, 2008

Kuloğlu, Rahime. *Yönetici Görüşlerine Göre İmam Hatip Ortaokullarındaki Hafızlık Projesinin Değerlendirilmesi*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Kurt, Yaşar. "Kur'ân'ın Korunmasında Hafızlık Müessesesi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/22 (Şubat 2012), 229-251.

Landau, Jacob Menachem. "Küttap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/3-4. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Maşalı, Mehmet Emin. “Mushaf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/242-248. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Millî Eğitim Bakanlığı Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi Uygulama Usul ve Esasları. Ankara: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2018.

Nîsâbûrî, Ebü’l-Hüseyn Müslim el-Kuşeyrî en-. *el-Câmiu’s-Sahîh*. ed. Züheyr Züheyr, Mehmed Zihni Efendi. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 2012.

Oktay, Bülent. *Karikatürlerle Hafıza Geliştirme*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 3. Basım, 2010.

Osmanoğlu, Cemil - Ömer Özbek (ed.). “Hafızlık Eğitimini Yeniden Düşünmek”. *Hafızlık Eğitimini Yeniden Düşünmek*. 17-39. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019.

Özbek, Ömer. “Dünyada Hafızlık Yöntem Örnekleri”. *Bilimname* 29/2 (2015), 183-209.

Resmi Gazete. Ekonomi Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname. KHK/653 28057 (23 Ağustos 2011).

Resmi Gazete. İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değiiklik Yapılmasına Dair Kanun, İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değiiklik Yapılmasına Dair Kanun. 6287 28261 (30 Mart 2012).

Resmi Gazete. İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Millî Eğitim Temel Kanunu, Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu, Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile 24.3.1988 Tarihli Ve 3418 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılması ve Bazı Kâğıt ve İşlemlerden Eğitime Katktı Payı Alınması Hakkında Kanun. 4306 23084 (16 Ağustos 1997).

Sehâvî, Alemüddîn Ali bin Muhammed. *Cemâlü’l-Kurrâ ve Kemâlü’l-İqrâ*. ed. Mervan Atiyye - Muhsin Harabe. 1 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Me’mûn li’t-Türâs, 1.Baskı., 1997.

Surah Quran. "Kur'an-ı Kerim Sayfaları". erişim: 31 Temmuz 2026. https://www.surahquran.com.

Süyûtî, Celâleddîn. *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*. ed. Muhammed Ebû’l-Fazl İbrâhîm. 4 Cilt. Kahire: el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-Âmmetü li’l-Kitâb, 1974.

Şahin Aynur, Hatice (ed.). *Çeşitli Yönleriyle Hafızlık Eğitimi*. İstanbul: Dem, 2021. Dem Yayınları

Şahin Aynur, Hatice. *Kur'ân Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2024.

Şahin, Fatma. *Amaç-Araç Dengesi Açısından Hafız Adayları, Velileri ve Öğreticilerin Hafızlık Algıları*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Şahin, Hatice. "Başlangıcından Günümüze Kadar İslam Coğrafyasında Hafızlık Tedrisatı". *Dinbilimleri Akademik Araştırmaları Dergisi* 11/2 (2011), 199-220.

Şahin, Leyla - Aşçıoğlu, Meral. "Uyku ve Uykunun Düzenlenmesi". *Sağlık Bilimleri Dergisi* 22/1 (2013), 93-98.

Şirin, Sümeyye. *Hafızlık Eğitiminin Bilişsel İşlevlere Etkisi*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Taberânî, Süleyman bin Ahmed et-. *el-Mu'cemü'l-Evsat*. ed. Ebu Muaz Tarık bin Avzullah bin Muhammed - Ebu'l-Fazl Abdülmuhsin bin İbrahim el-Hüseynî. 10 Cilt. Kahire: Darü'l-Harameyn, 1995.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Târîhu't-Taberî*. ed. Muhammed Ebû l-Fazl İbrâhim. 11 Cilt. Kahire: Dârü'l-Maârif, 2. Baskı., 1967.

Topcu, Mustafa. "Kur'an'ı Muhafaza Kurumları: Mektep, Dârulhuffaz ve Dârulkurralar (Amasya Örneği)". *Amasya İlahiyat Dergisi* 58-91 (2026).

Tunç, Yasemin. *Kur'an Hafızlığı ve Müüslümanın Dinî Hayatındaki Önemi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe Sözlük*. t.y. https://sozluk.gov.tr/

Ünsal, Bilal. *Günümüz Kur'ân Kurslarında Hafızlık Eğitimi ve Problemleri (İstanbul Örneği)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Vahapoğlu, Vahap - Güneş, Adem. "1924'ten 1950'ye Din Eğitimini Etkileyen Uunsurlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/60 (2018), 1320-1327.

Varol, Mehmet Bahaüddin. "Hulefâ-i Râşidîn Dönemi Eğitim ve Öğretim Faaliyetlerine Genel Bir Bakış (II) (Eğitim-Öğretim Kurumları Ve Metodları)". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/11 (2001), 157-175.

Varol, Mehmet Bahaüddin. “Hulefâ-i Râşidîn Dönemi Eğitim ve Öğretim Faaliyetlerine Genel Bir Bakış(1)”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/10 (2000), 479-504.

Yavuz, Lütfullah. “Kur’an’ın Topkapı Nüshasının İmlası ve Hz. Osman’a Nispeti Konusundaki Tereddütlere Cevaplar”. *Diyanet İlmi Dergi* 46/2 (2010).

Yavuz, Oğuzhan - Yavuz, Yelda. “Huzurevindeki Yaşlı Bireylere Oynatılan Zekâ Oyununun Yaşlıların Bilişsel Becerilerine, Yalnızlık ve Psikolojik İyi Oluş Düzeylerine Etkisi”. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi* 2/3 (2018), 127-141.

Yazır, Muhammed Hamdi. *Kur’ân-ı Kerîm ve Kelime Meâli*. İstanbul: Merve Yayınları, 2026.

Yeniçeri Tuna, Kader - Topçuoğlu Ünal, Fulya. “Hafızada Tutma Tekniği ile İlgili Konuşma Etkinlikleri”. *Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 7/2 (2023), 171-178.

Yıldız, İlhan. “Hz. Peygamber’in Mekke Dönemi Yaygın Eğitim Çalışmaları”. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (1998), 301-335.

Zengin, Zeki Salih. “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kur’an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi”. *Çukurova Üniversitesi Đlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2011), 1-24.

Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-. *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*. ed. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrâhim. 4 Cilt. Kahire: Dâr İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, 1.Baskı., 1957.